

Slovenski Pravnik

Glasilo društva „Pravnik“ v Ljubljani

VSEBINA :

1. Dr. Gorazd Kušej: Časovna veljavnost pravnih pravil in „vacatio legis“	113
2. Dr. Nikolaj Koritnik: Osnovne določbe v zasebnopravnih kodifikacijah	125
3. Dr. Rudolf Trofenik: O psihologiji pričanja v sodnem kazenskem postopku	133
4. Dr. Milan Škerlj: Protestni protokol odvetnika in notarja dr. Blaža Crobatha	164
5. Dr. Anton Štuhec: Procesualni odnošaji disciplinskega in kazenskega sodstva	198
6. Književna poročila	212
7. Razne vesti	225
8. Odločbe kasacijskega sodišča v civilnih stvareh III, Kazalo (p. 24, str. 349—366).	

V LJUBLJANI 1944.

SCHRIFTFLEITER — UREDNIK: DR. RUDOLF SAJOVIC

Gedruckt — Tiskali J. Blasnika nasl., Univerzitetna tiskarna in litografija d. d. v Ljubljani. — Verantwortlich — Odgovoren V. Jeršek.

Rokopisi naj se pošiljajo:

Uredništvo „Slovenskega Pravnika“ v Ljubljani.

Izhaja mesečno. — Naročnina 25 L na leto.

Članarina (naročnina) naj se nakazuje na poštočerkovni račun št. 11.870 (Društvo „Pravnik“ v Ljubljani).

Naročnina za „Slovenski Pravnik“ znaša 25 lir. Gg. naročnike prosimo, da zaostalo naročnino čimprej poravnajo. Poslužijo naj se v to priloženih položnic. Reklamacije naj se naslavljaajo tjakaj; upoštevajo se samo prvih 14 dni potem, ko je list izšel. Prav tam se dobe:

Slovenski Pravnik l. 1909 do 1922 à 15,20 L, posamezni snopiči à 5,70 L.

Slovenski Pravnik l. 1923, dalje à 30,50 L, posamezni snopiči (dvojne številke) po 5,70 L, št. 11 do 12 l. 1935 po 11,50 L.

Posamezni nepopolni izvodi II. knjige Odločb kasacij-skega sodišča v civilnih stvareh (manjkata 2 ali 3 pole) po 15,20 L.

Pol stoletja Društva „Pravnik“. Spominska knjiga. 1939. Cena 23 L.

Mnenja o Predhodnem načrtu državljanskega zakonika za Kraljevino Jugoslavijo. Cena 30,50 L. Posamezne pole po 2 L.

Spomenica na drugi Kongres pravnika po 9,25 L.

Spomenica Kongresa pravnikov 1939 po 17,20 L.

Dr. M. Dolenc: Simbolična pravna dejanja in izražanja med Slovenci — po 5,70 L.

Dr. J. Agneletto: Prva knjiga novega italijanskega državljanskega zakonika — po 5,70 L.

Dr. Fr. Skabernè: Slovenski advokati in javni notarji v književnosti, znanosti in politiki — po 5,70 L.

Uporedna slavenska pravnička terminologija — po 11,50 L.

Dr. Anton Urbanc: Zavarovalno pravo 1939. (broš.).

Odprema in poštnina se zaračunata posebej.

V posebne, enotne platnice veže posamezne letnike „Slovenskega Pravnika“ knjigoveznica J. Žabjek v Ljubljani, Dalmatinova ulica.

Slovenski Pravnik

Leto LVIII.

Ljubljana, decembra 1944.

Štev. 7.—12.

Časovna veljavnost pravnih pravil in „vacatio legis“.

Dr. Gorazd Kušej.

I.

Od pravnega reda v sodobni državi zahtevamo, da mora biti izravnana enota, v kateri ni mesta za kakšna protislovja. Ta zahteva je utemeljena v smotru pravnega reda in v državnem bistvu. Značilnost sodobne države je enotna urejenost njene oblasti, ki je ustvarjena s pomočjo posebnega pristroja organov. Ti so poklicani, da v določenem obsegu v imenu in z učinkom vračunanja vsej državni skupnosti izvajajo kakovostno in količinsko različne deleže te oblasti v svrhu, da bi se čim uspešneje in ustrezneje udeležili državni skupnostni cilji in javne koristi. Takšno delovanje državnih organov je seveda mogoče le tedaj, če je razmerje med njimi samimi trdno določeno, a tudi obseg potrebnega poseganja njihovega oblastnega delovanja v položaj državni oblasti podvrženih posameznikov kolikor toliko vnaprej odrejen, predvidljiv in preračunljiv. V tej sorazmerni trdnosti odnosov i med tistimi, ki izvajajo oblast v imenu države, i med njimi in tistimi, na katere se ta oblast s svojimi zapovedmi in prepovedmi obrača, temelji v veliki meri enotnost državne skupnosti, njena moč in sila. Red, ki vnaša v navidezno nepregledni kaos socioloških odnosov med raznimi individui — in ti odnosi v svoji celoti so ravno država v sociološkem smislu — zanesljiva merila, s katerimi se ves ta kaos osmisli kot neka smotrno dejstvujoča in v enotnost ubrana celota, je pravni red. Pod tem vidikom je pravni red statično ogrodje državne enotnosti, ustaljujoča prvina državnega bistva. Iz njegove funkcije ustaljevanja odnosov med poedinci, sestavljajočimi državno skupnost ter iz njih naloge, da uravnava delovanje tistih, ki izvajajo državno oblast, in tistih, ki so ji podvrženi, sledi, da mora biti pravni red sam v sebi logično enoten, brez notranjih nasprotstev, kajti samo, kar je po svojem bistvu enotno, more služiti kot poenotnjevalno počelo.¹

¹ Tej zahtevi pravnega reda ne nasprotuje dejstvo, da je v neki državi več območij z raznimi pravnimi sistemi. Tak položaj je sicer

Čeprav je iz smotra pravnega reda lahko razbrati, da mora biti enoten, v sebi izravnani red, pretijo vendar razne nevarnosti, da vanj zaidejo protislovja. Lahko so posledica tega, da obstoje v državi različni pravni viri, iz katerih poteka obvezno pravo. Lahko se pa pojavijo tudi kot posledica dvomov glede na časovno veljavnost pravnih pravil. Tedaj nastane v določenem primeru vprašanje, katero izmed več pravnih pravil, nastalih ob različnih časih, bi bilo treba uporabiti.

II.

Kar se protislovij tiče, ki bi mogla nastati zavoljo različnih pravnih virov, daje navadno pravni red sodobne države sam dovolj zanesljivih sodil, po katerih se morejo protislovja te vrste z zadostno točnostjo razrešiti. Če je v sodobni državi več različnih organov poklicanih, postavljati obvezna pravna pravila, se najde bodisi izrecen predpis v pravnem redu ali pa je mogoče posneti neposredno iz državnega ustroja, v kakšni medsebojni veljavnostni odvisnosti so pravna pravila, ki jih izdajajo različni organi. Enotnost države in pravnega reda zahteva hierarhizacijo pravnih pravil, s katero hodi vštric politična hierarhizacija tistih organov, ki izdajajo pravna pravila. Sodobni hierarhizaciji pravnih pravil, kakor se kaže v razlikovanju zakonov kot pravnih pravil višje od uredb kot pravnih pravil nižje vrste, ustreza politična nadrejenost zakonodajnih organov, ki so ravno zavoljo zakonodajne oblasti najvišji, zares vladni, usmerjajoči organi države, nad upravnimi, le bolj tehničnimi, izvajajočimi organi, ki izdajajo samo pravna pravila nižje vrste, uredbe. V tej hierarhizaciji je utemeljeno, da mora pravno pravilo višje vrste, zakon,² konec

izjemen; navadno nastane v državi, ki je dobila posamezne ozemelske sestavine od drugih držav, od katerih je prevzela tam veljajoči pravni red. Vedno pa morajo organizacijski zakoni državne oblasti (ustavni zakoni v vsebinskem smislu) in tisti sloj kazenskega prava, ki ščiti državo in njene prvine, biti enotni, zakaj v njih je utelešeno edinstvo državne oblasti. Pravni red vsakega območja zase pa tvori zopet v sebi izravnano enoto. Izravnanje teh enot med seboj spada v nalogo kolizijskih norm medpokrajinskega zasebnega in kazenskega prava, ktere mora zopet voditi kot eno glavnih načel spoznanje in varovanje enotnosti iste državne oblasti, ki stoji za vsemi delnimi pravnimi redi.

² V tej razpravi je uporabljen izraz „zakon“ za vsa pravna pravila, katerim je dana moč zakona, ne glede ali imajo v smislu teorije o ustavni državi obliko zakona v ožjem smislu (pravno pravilo nastalo po neposredni odločitvi zakonodajnih organov), ali uredbe z zakonsko močjo (po posebnem zakonskem ali ustavnem pooblastilu) ali takozv. uredb-zakonov (*décret-loi*, *decreto-legge*, *Gesetzesverordnung*), ki jih izdaja vlada v primerih posebne državne stiske iz lastne avtoritete.

koncev ohraniti in obraniti svojo veljavnost nasproti uredbi kot pravilu nižje vrste, če bi ona nasprotovala zakonu. Presoja takih vprašanj nasprotovanja med zakoni in uredbami je naložena v dokončno odločitev neodvisnim sodiščem, ki jim je z njo poverjena vzvišena naloga, bdeti nad enotnostjo pravnega reda in učinkovito pripomoči k enotnosti in trdnosti države sploh. Seveda imajo vedno tudi zakonodajni organi oblast, z zakonodajnim dejom odpraviti zakonu nasprotujočo uredbo.³

Če ima torej hierarhizacija pravnih pravil v zakone in uredbe za posledico točno sodilo glede na vprašanje veljavnosti teh pravil in je v njej podano jamstvo za enotnost pravnega reda kljub različnim pravnim virom, je stvar drugačna, če je tudi običaj priznan kot pravni vir. Zakoni in uredbe so izraz racionalne, namerne, voluntaristične pravotvorbe, saj jih postavljajo za to nalogo posebno določeni državni organi. Zato tudi pravimo, da so izraz državne volje, zakaj postavljena so ta pravna pravila v imenu države in pod varstvom njene oblasti. Kakor je v izrazu, da so plod državne volje, poudarjeno njihovo bistvo oblične enotnosti, namreč da izvajajo svojo veljavo in moč od enote, za njimi stoječe državne oblasti, tako jamčijo prvine racionalnosti in namernosti njih nastanka, da bodo vsa ta pravila imela tudi tako vsebinsko povezanost, da bodo tvorila ne samo oblično ampak prav tako vsebinsko enotnost. Običaj kot vir prava pa pogrša teh prvin. Njegovo veljavnostno počelo ni v državni volji temveč v ljudskem čutu, ki je nestalen, kolebljiv in v svoji usmerjenosti na konkretno kazuistiko neprimeren kot zanesljivo sodilo zapletenih odnosov sodobnega življenja. Zato običaj ne more več služiti kot poenotnjevalno počelo niti pravnega reda niti državne skupnosti, vsaj ne kot zakonu enakovreden vir prava. On more služiti kvečjemu še kot dopolnjujoči in začasni vir prava na področjih, katerih še nista zasegla

³ Zavoljo poenostavitve problema se ne oziram na okolnost, da more biti pravni red ustrojen tudi tako, da pozna še pravna pravila, ki imajo veljavnostno nadrejenost nad zakoni. To so ustavna pravila v obličnem smislu, imenovana tudi ustavni zakoni. Če je pri takem položaju prepuščena sodiščem presoja skladnosti navadnih zakonov z ustavnimi, je odnos zakonov do ustavnih zakonov isti kakor odnos zakonov do uredb. Če pa sodiščem taka presoja ni dovoljena, in na naši celiní je to iz zgodovinskih razlogov pravilo, potem to praktično pomeni, da so zakonodajni organi edini avtentični tolmači ustavnih zakonov. Oni jih po svojem predarku izvajajo z navadnimi zakoni. Le izjemni ustavni zakonodavec, t. j. ustavorevidijski organ bi mogel tedaj v obliki ustavnega zakona izrečno odpraviti ali spremeniti kakšen zakon, ki bi bil po njegovem mnenju protiustaven.

zakon in uredba. Sodobna država zato običaju kot pravnemu viru ni naklonjena. Ona ga bodisi sploh ne priznava za pravni vir ali pa ga spravlja v odvisnost od svojih zavestno postavljenih norm, predvsem od zakonov. Daje mu tedaj priznanje le, če in kolikor služi smiselnemu dopolnjevanju zakonov, odreka mu pa vsakršno veljavo, če bi jim hotel nasprotovati. Na ta način je običaj kot pravni vir mediatiziran, on nima lastnega veljavnostnega počela, velja le še po državni volji in sicer v hierarhični odvisnosti od zakona ali celo tudi uredbe. Pravni red sodobne države pa je s tem obvarovan protislovij, ki bi mogla nastati za voljo različnih pravnih virov.⁴

III.

Poglejmo sedaj, kakšna protislovja utegnejo nastati v pravnem redu zaradi dvomov o časovni veljavnosti pravnih pravil. Rečeno je že bilo, da je značilnost sodobne države in njenega pravnega reda enotnost. Vendar ima enotnost zopet več vidikov. Eden je ta, da v vsakem poljubnem trenutku, ko pogledamo na državo ali pravni red, lahko ugotovimo, da imata določene znake, ki jima dajejo značaj urejene, v sebi izravnane celote. Ta enotnost ima zopet za pogoj sorazmerno časovno nepretrganost. Šele časovna nepretrganost države in njenega pravnega reda ter njuna v vsakem poljubnem trenutku zaznavna enotnost dajeta popolno podobo njunega bistvovanja.

Nepretrganost in enotnost države sta tisti prvini, ki ji dajeta v časovnem dogajanju kakovost istovetnosti, s čimer postaja država šele svojstvena trajna bitnost med pojavi družbenega sveta. Prav istovetnost države pa sloni poleg neke povprečne stalnosti v njenih socioloških prvinah ljudske in ozemeljske podstat i v istovetnosti njenega statičnega ogrodja, uravnajočega po enotnih merilih odnose izvajalcev državne oblasti in tistih, ki so ji podvrženi, torej v istovetnosti v njej veljajočega pravnega reda. Načelo istovetnosti pravnega reda kot ene bistvenih osnov sodobne države pa zahteva, da vsak del tega v enoto ubranega pravnega reda veljaj vse dotlej, dokler se po pristojni poti ne spremeni ali odpravi.⁵ Iz nepretrganosti in istovetnosti države ter njenega pravnega reda nujno sledi, da imajo sestavni deli tega reda, t. j. posamezna pravna pravila načeloma neomejeno dobo časovne veljavnosti. Izjeme so le tista

⁴ Prim. § 10 odz.

⁵ Prim. § 9 odz.

pravna pravila, ki so že spočetka izdana za določen čas. Ker pa naloge, katere mora država izpolniti, zahtevajo stalno spreminjajočim razmeram družbenega življenja ustrezno uporabljanje in ureditev državne oblasti, se mora ta zahteva odražati v potrebni prilagoditvi pravnega reda. Zato je tudi on, čeprav po svojem bistvu statičen, na ohranitev določenega ustroja družbenega življenja in državne izoblikovanosti naravnan red, vendar podvržen nujnim spremembam. Z njimi pa nastane zahteva po ureditvi časovne veljavnosti pravnih pravil. Iz enotnosti, nepretrganosti in istovetnosti pravnega reda sledi, da mora v primeru protislovij med pravnimi pravili iste pomembnosti in učinkovitosti (vprašanje odnosa pravnih pravil višje in nižje vrste tu ne prihaja v poštev, ker je to že omenjeni problem hierarhizacije pravnih pravil), podanimi zavoljo dejstva, da sta ista snov odnosedno isto vprašanje urejeni po dveh ali več v različnem času nastalih določbah, obveljati načeloma najmlajša, t. j. časovno najkasneje nastala določba; starejše določbe morejo obveljati samo tedaj in toliko, kolikor se morejo z najkasneje nastalo spraviti v sklad. Le na ta način se udeležtvu enotnost pravnega reda, ki mora biti podana v vsakem trenutku, ne da bi kaj utrpela zahteva po njegovi časovni nepretrganosti in istovetnosti. To načelo torej pomeni, da pravna pravila obdrže svojo veljavnost, dokler jih pravna pravila iste (ali višje) vrste in učinkovitosti ne spremene ali odpravijo: *lex posterior derogat legi priori*.

Derogacijski učinek mlajšega zakona nasproti starejšemu je lahko posledica izrečne določbe mlajšega zakona. Lahko pa sledi samo iz okolišnosti, da vsebuje mlajši zakon določbe, ki nasprotujejo določbam starejšega zakona; mogoče je tudi, da je treba sklepati nanj iz namere mlajšega zakona, ki hoče bodisi neko pravno pomembno snov v celoti na novo urediti ali v obliki uravnanega sestava pravnih pravil poenotiti poprej razmetane in zato malo pregledne pravne določbe.⁶ Vendar je treba glede derogacijskega učin-

⁶ Tako zv. kodifikacijsko načelo. Zanimivo je, da ima Zakonik cerkvenega prava katoliške cerkve (*Codex iuris canonici*) iz l. 1917, ki je skušal porabiti vse izsledke novodobne pravne vede, glede derogacijskega učinka uzakonjena navedena načela. V kan. 6, št. 1 izraža glede sebe kodifikacijsko načelo, ko določa: „Vsi zakoni, tako splošni kakor partikularni, ki nasprotujejo določbam tega Zakonika, veljajo za odpravljene, če ni glede partikularnih izrečno drugače določeno“. Glede derogacijskega učinka cerkvenih zakonov za prihodnost pa odreja kan. 22: „Poznejši zakon, ki ga je izdala pristojna oblast, odpravlja prejšnjega, če to izrečno pove ali mu naravnost nasprotuje ali vso snov prejšnjega zakona znova ureja“. — Prevod je povzet po O d a r - jevi latinsko-slovenski izdaji Zakonika cerkvenega prava, Ljubljana 1944.

ka jemati v poštev še neko vsebinsko razliko v zakonih. Zakoni se ločijo namreč tudi po vsej svoji vsebinski razsežnosti. Oni lahko obravnavajo širšo, splošno nazvano, ali ožjo, specialno nazvano snov. Praksa pozna celo individualne zakone, zadevajoče posamezno osebo ali stvar kot mejne primere specialnih zakonov. Pod tem vidikom nastane novo vprašanje odnosa splošnega in posebnega zakona ne le v časovni veljavnosti temveč tudi v zaporedni časovni veljavnosti. Pod sodilom enotnosti pravnega reda, ki mora biti podana v poljubnem trenutku (vprašanje sočasne veljavnosti), stopa specialni zakon, če so podani pogoji za njegovo uporabo, na mesto splošnega zakona. To sledi nujno iz samega namena specialne ureditve, ki pomeni izjemo od splošne. Pod vidikom časovne zaporedne veljavnosti pravnih pravil, ki ne sme razbiti enotnosti, nepretrganosti in istovetnosti pravnega reda, pa vprašanje ni tako jasno razrešljivo. Dvomov ne bo, da načelo *lex posterior derogat legi priori* velja v obliki *lex generalis posterior derogat legi generali priori* in v obliki *lex specialis posterior derogat legi speciali priori*.

Kakšno pa je razmerje med splošnim in specialnim zakonom ter narobe v sklopu zaporedne časovne veljavnosti pravnih pravil, če mlajši zakon sam o tem nima določb? — Težave ne bo, če je mlajši zakon specialen, ki nasprotuje starejšemu splošnemu zakonu. Kolikor se krije snov mlajšega specialnega in starejšega splošnega zakona, bo seveda obveljala za snov, obravnavano po mlajšem specialnem zakonu, njegova ureditev po načelu, da ima specialna ureditev vedno prednost pred splošno. Te pojmovno dosledne jasnosti pa ni več pri vprašanju, kako vpliva mlajši splošni zakon na starejše specialne zakone. Raz stališče prednosti specialnega pred splošnim kasnejši splošni zakon ne bi smel vplivati na nadaljnjo časovno veljavnost starejših specialnih zakonov. Raz stališče pa, da je treba enotnost, nepretrganost in istovetnost pravnega reda vedno presoјati po stanju najmlajših obveznih pravil, ki edina morejo služiti za merilo, koliko so starejša še upoštevana, bi bil prav tako upravičen zaključek, da starejša nasprotujoča pravna pravila niso več veljavna. Če se torej mlajši splošni zakon ni izrazil o veljavnosti starejših, njemu nasprotnih specialnih zakonov, je treba dognati iz njegovega namena odgovor na sporno vprašanje. Če se izkaže, da je imel mlajši splošni zakon namen, izčrpno in vsestransko urediti neko pravno snov, pri čemer je namerno prezrl nasprotne starejše specialne določbe, za katere ni mogoče domnevati, da jih za-

konodavec ne bi bil jemal v misel, potem bo utemeljen zaključek, da hoče mlajši splošni zakon molče derogirati starejše, njemu nasprotne specialne določbe. Če se iz vsebine in izražanja splošnega zakona taka namera ne da posneti, potem bodo pač specialne določbe, čeprav časovno starejše, obveljale po načelu prednosti specialne ureditve.⁷ Tako vidimo, da je v obeh poslednjih primerih naloženo večji razlagi, da obvaruje enotnost pravnega reda. Pri tem jo morajo voditi, če ni namen v poštrev prihajajočih zakonov dovolj jasno razpoznavno sodilo, še oziri na smoter in pomen pravnega reda ter njegove enotnostne uravnanosti za družbeno življenje, kakor je posebljeno v konkretni državni skupnosti, ki ravno preko njega dobiva svoje posebno družbeno in ustrojstveno lice.

IV.

V sklopu časovne veljavnosti pravnih pravil pa se je treba ozirati še na neko posebno institucijo, znano pod nazivom „vacatio legis“. Pravna pravila so v sodobni državi izraz njene racionalne volje, usmerjene na postavljanje obveznih pravil glede na izvrševanje in koristovanje državne oblasti. To pomeni, da vsebujejo neposredne ali posredne zapovedi tistim, ki bodisi to oblast sami izvršujejo (državni organi), bodisi tistim, katerim je dana po pravnih predpisih možnost, poslužiti se po posredovanju prvih državne oblasti za udeležitev svojih po pravnem redu zagotovljenih koristi. Iz tega potem slede nadaljnje neposredne ali posredne zapovedi za ravnanje vseh onih, ki nočejo priti v stik z državno prisilo v kateri koli obliki. Če so torej pod tem vidikom pravna pravila državne zapovedi, mora za njihovo učinkovitost veljati splošni pogoj učinkovitosti vsakega povelja, namreč da mora biti naslovljenec v položaju, povelje spoznati, zanj zvedeti. Pravna pravila, po katerih se naj splošnost ravna oziroma katera mora upoštevati, morajo biti primerno objavljena, razglašena. Iz smotra pravnega pravila, namenjenega splošnosti in iz njegovega značaja povelja sledi, da veljave ne more

⁷ Zakonik cerkvenega prava je v tem vprašanju presegal vsak dvom, ker je glede svojega derogatornega učinka uzakonil kodifikacijsko načelo, glede derogacijskega učinka prihodnjih splošnih cerkvenih zakonov nasproti specialnim zakonom pa nasprotno načelo v zadnjem stavku kan. 22: „Toda splošni zakon nikakor ne odpravlja določb za posebne kraje in posamezne osebe, če ni v njem izrečno drugače določeno. Velja pa določba kan. 6, št. 1“. — Prevod povzet po delu, navedenem v op. 6).

imeti, dokler ni razglašeno, da jo pa pridobi ravno z razglasitvijo.⁸ Razglasitev torej dokončno dovrši zakon v tem smislu, da ga napravi obče veljavnega, kar je eden bistvenih znakov zakona.⁹ Isto velja za uredbo. Zahteva po razglasitvi zakona in uredbe kot pogoju njune splošne veljavnosti je zasidrana v pojmovanju sodobne države kot pravne države. Njeno bistvo je v tem, da organizira tako družbeno stanje, v katerem so po državni oblasti zajamčeni pravni odnosi vsaj v splošnem povprečju vnaprej predvidljivi, preračunljivi, skratka znani, zakaj le na tak način je mogoče ustvariti sorazmerno zanesljivo ustaljenost družbenega in državnega ustroja. Z bistvom pravne države je tudi zvezano načelo, da veljajo praviloma zakoni in uredbe samo za naprej, da imajo torej samo izjemoma povratno moč, če si jo izrečno prisvajajo. Iz tega nadalje sledi, da so na podlagi svoj čas veljavnih, čeprav sedaj že odpravljenih pravnih pravil nastale in pridobljene pravice nedotakljive, če ne določajo mlajše pravne določbe kaj nasprotnega.¹⁰

Ker so zakoni in uredbe zapovedi državne volje, je od odločitve te volje odvisno, od kdaj naj se prično te zapovedi uporabljati, od kdaj naj imajo obvezno moč. Praviloma ta trenutek ne sme pasti pred čas razglasitve (zakoni s popovratno močjo), ni pa nobene ovire, da zakon odnosno uredba določita trenutek, ko dobita obvezno moč, ko ju bo treba uporabljati, na določen čas po razglasitvi. Tisti rok, ki poteče med dnem razglasitve in dnevom, ki dobi

⁸ Zopet pravi točno kan. 8, § 1 Zakonika cerkvenega prava, „Zakoni stopijo v življenje (instituuntur), ko se razglase“. Kan. 9 potem določa za razglasitveni organ zakonov, ki jih izda sv. stolica, uradni list *Acta Apostolicae Sedis* ter nadaljuje: „Obvezno moč dobe (vim suam exserunt) šele po preteku treh mesecev od dne, ki ga nosi številka *Acta Apostolicae Sedis*, če po svoji naravi ne vežejo takoj ali ni v zakonu samem posebej in izrečno določena krajša ali daljša vakacijska doba“.

⁹ Naziranje, da je zakon veljaven, čim je zakonodajni postopek opravljen in kot tak posvedočen po posebnem državnopravnem dejju, imenovanem proglasitev ali promulgacija zakona (Pitamic, *Država*, str. 250) prav za prav ne nasprotuje mnenju, da je zakon na splošno veljaven šele z uradno razglasitvijo, publikacijo. V času od proglasitve je zakon eksistenten samo za zakonodajne organe, ker veže samo nje v tem smislu, da bi ga mogli odpraviti ali spremeniti le z novim zakonodajnim dejjem; bila bi to torej neka posebna, le na zakonodavca omejena veljava oblične vrste. Tako razlikovanje o veljavi zakona nima praktične pomembnosti v sodobni državi, ker promulgacija zakona vedno vsebuje odredbo, naj se zakon razglasi, kar pomeni takoj, kakor to dopuščata izhajanje in prostor v uradnem publikacijskem glasilu. Za čimprejšnjo in pravilno razglasitev odgovarja z njo poverjeni minister.

¹⁰ Prim. § 5 odz. katere ni mogoče domnevati, da v jasnem

pravno pravilo obvezno moč, imenujemo s strokovnim izrazom „vacatio legis“. Bistvu pravne države prav za prav bolj ustreza, če je na splošno določeno, da zadobe zakoni obvezno moč šele po preteku nekega roka od dne razglasitve. Tedaj namreč je lažje vnaprej spoznati nameravane učinke novega zakona in po njem usmeriti ravnanje.¹¹ Pa tudi če je na splošno odrejen vakacijski rok, ostane prepuščeno zakonodavcu, da bodisi takega roka ne prizna, t. j. da odloči, da dobi zakon že s trenutkom razglasitve obvezno moč, bodisi da običajni vakacijski rok podaljša. To se lahko zgodi z enostavnim podaljšanjem vakacijskega roka, lahko pa tudi tako, da se za že objavljeni novi zakon odredi, da zadobi obvezno moč šele v času, ki bo določen s posebnim zakonom. Celo temu drugemu zakonu je lahko odrejen daljši vakacijski rok, tako da oba zakona zadobita obvezno moč šele po preteku vakacijske dobe, odrejene za drugi zakon.¹² Razloge, zakaj naj se enkrat vakacijski rok sploh ne prizna, drugič zopet podaljša za morebiti celo nedoločen čas (primer ko se šele z bodočim zakonom daje že razglašenemu novemu zakonu obvezna moč) presoja po svoji uvidevnosti zakonodavec. Vodi jo ga pri tej presoji preudarjanja, da bi vakacijska doba utegnula kvarno vplivati na učinek zakona, ker bi skušali tisti, na katere se obrača, že v času vakacijske dobe obiti njegove predpise in se jim ogniti; ali da je zakon take narave, da je zaželeno, da bi takoj začel obvezno dejstvovati in ni v napoto nobena tehnična ovira. Krajšo ali daljšo vakacijsko dobo pa zahtevajo zakoni, za katere je treba najprej temeljitega, dolgotrajnega preučevanja, ali novih tehničnih priprav, ali

¹¹ § 3 odz. je zastopal stališče, naj zakon zadobi obvezno moč takoj po razglasitvi. Po avstrijskem zakonu z dne 10. VI. 1869, drž. zak. št. 113 se je pričnela obvezna moč odredb, razglašanih v državnem zakoniku, če ni bilo v njih izrečno določeno nič drugega, s pričetkom petinštiridesetega dneva, ko je bila izdana in razposlana nemška izdaja tistega kosa državnega zakonika, v katerem je bila razglašena dotična odredba (državni zakoni, za objavo določene meddržavne pogodbe, uredbe, izdane na temelju državnih zakonov). Po jugoslovanskih ustavnih predpisih (čl. 80, odst. 2 Vidovdanske ustave, čl. 18 zakona o kraljevski oblasti in vrhovni državni upravi z dne 6. I. 1929, čl. 66 septembrske ustave) je dobil zakon obvezno moč petnajst dni po razglasitvi v Službenih Novinah, če zakon sam ni drugače odredil. Dan razglasitve se je vračunal.

¹² Ta način je bil uporabljen pri naših velikih kodifikacijah. Prim. kazenski zakon z dne 27. I. 1929 ter sodni kazenski postopnik z dne 16. II. 1929 in njun uvodni zakon z dne 16. II. 1929; civilnopravdni postopnik z dne 13. VII. 1929 in njegov uvodni zakon z dne 7. VIII. 1930; izvršilni postopnik z dne 9. VII. 1930 in njegova uvodna uredba z dne 4. VI. 1937.

temeljne preusmeritve in mogoče celo preustrojitve že obstoječih organov, katerim bo poverjeno izvajanje novega zakona.

Čim zakoni lahko dobe v različnem času obvezno moč, gledano raz vidik dneva njihove razglasitve (isto bi seveda tudi veljalo za medsebojno razmerje uredb), pa utegne nastati glede na njihovo časovno veljavnost novo sporno vprašanje. Če namreč kakšen že razglašen zakon dobi šele v bolj ali manj določeni prihodnosti obvezno moč, se lahko zgodi, da sicer kasneje razglašen zakon dobi obvezno moč pred njim, bodisi ker je stopil brez vakacijskega roka v moč, bodisi ker je njegova vakacijska doba krajša od one že prej razglašenega zakona. Če si tedaj taka dva zakona nasprotujeta, kako je potem z derogacijskim učinkom? Vakacijska doba pomeni, da je derogacijski učinek dotičnega zakona odložen do njenega preteka, tako da se vse dotlej uporabljajo, kljub novemu že razglašenemu zakonu, po načelu nepretrganosti pravnega reda prejšnji starejši predpisi, tudi če novemu zakonu nasprotujejo. Če pa se zgodi, da se po razglasitvi zakona z daljšo vakacijsko dobo razglasi drug, časovno mlajši zakon brez ali s krajšo vakacijsko dobo, ki ima določbe, nasprotne zakonu, še ne stopivšemu v moč, utegne nastati dvom: ali velja glede njunega medsebojnega derogacijskega učinka obče pravilo, da mlajši zakon derogira starejšega, pri čemur je treba vzeti za edino merilo dan razglasitve; ali je treba zavzeti stališče, da zakon, ki je sicer že razglašen, pa še ni dobil obvezne moči, derogira, čim stopi v moč, pozneje razglašeni, vendar prej v moč stopivši zakon? Z drugim besedami, rešiti je treba vprašanje, ali je derogacijski učinek presoјati po dnevu razglasitve zakona, ali v primeru vakacijske dobe šele po dnevu, ko ta doba preteče.¹³

Potreba po zanesljivosti pravnega reda bi sicer zahtevala, da bi moralo biti glede tega vprašanja uzakonjeno jasno pravilo, zakaj ena kakor druga možnost bi mogla sama po sebi ustreči nalogi zavarovanja te koristi pravnega reda. Vendar temu ni tako, bržčas zato, ker so taki primeri pač redke izjeme. Če se zakonodavec za nekatere teh primerov, navadno pri novih kondifikacijah, odloči, jasno rešiti morebitna sporna vprašanja glede derogacijskega učinka, tega tudi ne dela v načelni obliki. On tedaj samo našteva, katere zakone novi zakon odpravlja, čim stopi v

¹³ Poslednjo rešitev spornega vprašanja zastopa Štempihar, Zasebno pravo, Splošni del, Ljubljana 1944, str. 45.

moč, in katere predpise, ki bi se utegnili smatrati za njemu nasprotni, pušča še za naprej v veljavi.¹⁴ Tako se iz takih primerov zopet ne morejo posneti uporabljivi zaključki za načelno teoretično rešitev vprašanja.

Če se povrnemo na izhodišče tega razpravljanja, namreč na enotnost državne oblasti in pravnega reda ter nujno medsebojno prepletenost in vzajemno delovanje, potem se zdi, da je mogoče dobiti zanesljivo oporo tudi za rešitev načetega vprašanja. Rečeno je že bilo, da so zakoni zapovedi državne oblasti, ki so praviloma preračunane za naprej. Za vsemi temi zapovedmi je ista volja, ista državna oblast, o kateri je treba smatrati, da vse svoje zapovedi izdaja tako, da tvorijo skupaj nek smiselno urejen sestav. Od državne volje je odvisno, kdaj naj začno njene zapovedi, tudi tiste izražene v obliki zakonov, delovati, učinkovati, t. j. kdaj se bo državna oblast začela v smislu njihovih predpisov uporabljati. Čim je taka zapoved izdana in razglašena, zadobi splošno veljavo, ki pomeni ravno njeno eksistenco, ne glede na to, če je njeno učinkovanje za enkrat morebiti še odloženo. Zakon kot izraz državne volje torej velja, čim je pravilno razglašen in od te veljave je treba strogo ločiti njegovo učinkovanje, njegovo obvezno moč, t. j. uporabljanje državne oblasti po njegovih predpisih.¹⁵ Poleg tega

¹⁴ V tem oziru je poučna Uredba z dne 4. VI. 1937 o uvajanju v obvezno moč zakona o izvršbi in zavarovanju. V čl. 6 in 10 navaja izrečno predpise specialnih zakonov, ki ostanejo v veljavi, čeprav dobi ip. obvezno moč. Pri tem ne našteva samo določb zakonov, razglašanih pred ip. temveč tudi določbe zakonov, razglašanih za njim (čl. 6, t. 8, 14–22, čl. 10, t. 2), očitno zato, da ne bi bilo glede poslednjih kakšnih dvomov.

¹⁵ Vulgarni pojem veljave je istoveten s pojmom obvezne moči, ker je gotovo na njej praktični poudarek. Iz zenačevanja vulgarne pomena veljave s pravnoteoretičnim pojmom veljave kot eksistence pravnega pravila pa nastanejo pri obravnavanem vprašanju težave. — Podoba je, da je jugoslovanskemu zakonodavcu do neke mere lebdela pred očmi razlika med veljavo kot eksistenco zakona in med njegovo obvezno močjo. Na koncu vsakega zakona namreč najdemo formulo „zakon stopi v veljavo“ in „zakon dobi obvezno moč“, kar se glasi v avtentičnem srbskem besedilu „zakon stupa u život“ ter „zakon dobija obavezu snagu“. Jurkovič je sicer v članku „Zakon stopi v veljavo“, Slov. Pravnik 1930, str. 238 ss. prišel do zaključka, da je ta formula pravno brez pomena, da je samo prazna beseda, ki ugotavlja, da je zakon gotov. Veže se brez kakšne doslednosti zdaj na trenutek kraljevega podpisa, zdaj na trenutek razglasitve, zdaj zopet na trenutek, ležeč za dnem razglasitve, ko dobi zakon obvezno moč. Če pa bolje pogledamo na uporabljanje te formule, vidimo, da se samo izjemoma veže na trenutek, ki je šele po razglasitvi določen za pričetek zakonove obvezne moči. Primer, ki ga je Jurkovič glede tega navajal, je zakon, ki uveljavlja za državnopravno področje neko med-

je zakon, čim je razglašen, obvezno merilo za ravnanje tistih, na katere se obrača, v primeru vakacijske dobe sicer resda še ne v neposredni sedanjosti, temveč šele za prihodnost, vendar se s tem na njegovem bistvu nič ne spremeni.¹⁶ On velja v tem primeru kot državna zapoved za prihodnost, zaradi česar učinkovalna enotnost državne oblasti in pravnega reda v sedanjosti nič ne trpi. Vendar je vsaka zapoved, tudi tista preračunana na učinkovanje v oddaljenejši prihodnosti, izdana raz vidik potreb in smotrnosti, kakor se kažejo za tisti bodoči čas v trenutku njene izdaje. Zato je treba smatrati, da vsaka kasnejša zapoved, ki bi taki zapovedi nasprotovala, pomeni načeloma njeno odpravo odnosno spremembo, tudi če je druga zapoved preračunana na takojšnje učinkovanje. V njej je namreč treba videti novo presojo potreb in smotrnosti, ki velja po načelu časovne nepretrganosti državne volje in pravnega reda vse dotlej, dokler nje same ne odpravi ali spremeni še novejša. Nasprotno stališče je treba zavzeti le tedaj, če se iz vsebine ali namena druge zapovedi more zanesljivo razbrati, da hoče veljati in učinkovati le začasno, dokler ne prične učinkovati starejša, vendar za določen, v prihodnosti ležeč trenutek preračunana zapoved. To je načelo, ki se more razbrati iz enotnosti državne volje, njene oblasti in pravnega reda.

državno pogodbo, torej zakon, katerega veljavnost je navezana na pogoj, da postane poprej dotična meddržavna pogodba sama veljavna na meddržavnopravnem področju. Tak primer pa ni posebno uporaben za splošne zaključke. Pri drugih zakonih, ki jih ustvarja zakonodavčeva volja popolnoma samolastno, ne da bi bila pogojena po meddržavnopravnih obveznostih, in takih zakonov je pretežna večina, se formula „zakon stopi v veljavo“ veže na trenutek kraljevega podpisa ali na dan razglasitve. V obeh primerih je točno ločena pravnoteoretična veljava zakona od njegove obvezne moči. S kraljevim podpisom, ki predstavlja sankcijo, je zakon gotov, nakar je po jugoslovanski ustavni praksi takoj sledila promulgacija v obliki kraljevega ukaza, ki je zopet nosil kraljev podpis (Jovanović Sl. Ustavno pravo kraljevine SHS, str. 235). Tako je torej s kraljevim podpisom v resnici zakon dobil veljavo, samostojno eksistenco vsaj nasproti zakonodajnim organom. A tudi razglasitev kot pogoj zakonove splošne veljavnosti je bila s kraljevim podpisom že odrejena in se je morala čimprej opraviti (gl. op. 9). Posebne praktične razlike torej ni, če se veže formula „zakon stopi v veljavo“ na trenutek kraljevega podpisa ali na dan razglasitve zakona. Nastop obvezne moči je pa moral biti vedno posebno odrejen, sicer so veljale ustrezne ustavne določbe.

¹⁶ Značilno je, da imajo vsi naši zakoni, katerih vakacijska doba je bila pobliže določena šele s posebnimi uvodnimi predpisi, klavzulo običajnega zakonskega povelja, namreč da se jim morajo vsi, na katere se obračajo, pokoravati, čim so razglašeni.

Iz navedenega slede torej ti-le zaključki o učinku vakacijske dobe na časovno veljavo pravnih pravil:

1. *Strogo je treba ločiti pojem veljave eksistence pravnega pravila od pojma njegove učinkovitosti, obvezne moči.*

2. *Veljava se računa po dnevu razglasitve pravnega pravila, obvezna moč po posebno določenem dnevu, ki lahko sovpade z dnevom razglasitve, ki pa v primeru vakacijske dobe nastopi šele z dnevom njenega preteka.*

3. *Vakacijska doba zakona ima načeloma za posledico odlog derogatornega učinka samo glede na nasprotna zakonska pravila, nastala pred dnevom njegove razglasitve.*

4. *Kasneje razglašeni zakon, čeprav zadobi poprej obvezno moč, načeloma derogira že prej razglašeni, vendar zaradi vakacijske dobe še ne v obvezno moč stopivši zakon po splošnem načelu lex posterior derogat legi priori.*

5. *Nasprotni učinek vakacijske dobe mora biti utemeljen bodisi v izrečni zakonodavčevi odločbi ali v njegovi zanesljivo spoznavni nameri.*

6. *Ista pravila prihajajo v poštev glede na časovno veljavnost uredb med seboj kot enakovrstnih in enakovrednih pravnih pravil.*

7. *Veljavnost uredb v odnosu do zakonov se ravna po načelu hierarhične nadrejenosti v obvezno moč stopivših zakonov nasproti uredbam.*

Osnovne določbe v zasebnopravnih kodifikacijah.

Dr. Nikolaj Koritnik.

1. Pravni odnosi se urejajo s pravili splošnega značaja in pravili posebnega značaja. Prva vsebujejo določbe, nanašajoče se na vsa pravna razmerja, ki jih urejajo pravila posebnega značaja. V zakonikih civilnega prava urejajo splošne določbe pravne vire in uporabo zakona ter splošna vprašanja o osebah, stvareh, pravnih poslih, rokih in terminih, zastaranju, uveljavljanju pravic in zavarovanjih.

Vsebinsko so pravila splošnega značaja bodisi tehnična, ako prinašajo določbe strogo pravnotehnične narave, bodisi programska, kadar skušajo dati vsemu pravnemu redu določeno pravnofilozofsko ali državnotpolitično obeležje. S temi se hočemo v naslednjem podrobneje baviti.

2. Vse kodifikacijske zamisli, ki so nastale na pobudo ideologij naše dobe, se skladajo v prizadevanju, da pridejo

njihove miselne osnove, kolikor posegajo tudi v področje civilnega prava, do učinkovitega izraza.

Ni nujno — meni redaktor hrvatskega osnutka za državljanski zakonik Košutić, — da se v dosego obrazloženega smotra obstoječi zakoni nadomeste z novimi; zadošča tudi njih preoblikovanje.¹ Na ta način je bil izdelan osnutek novega hrv. civilnopravnega zakonika. Redaktor osnutka meni, da je sedaj veljavni zakonik po svoji notranji vrednosti, po svoji izgradnji in po svoji vsebini še toliko življenjski, da je mogoče, če se predela in dopolni, sestaviti tak zakon, ki bo zadovoljil potrebe novega gledanja na življenjske odnose.² V ta namen so bili vneseni v Osnovo ustrezajoči programski stavki. Glede njih uvedbe se sklicuje Košutić v svoji obrazložitvi na stremljenje moderne zakonodajne tehnike, da se na čelo zbirke pravnih pravil postavljajo pravila splošnega značaja, ki naj služijo spoznanju duha, v katerem so pojmovani pravni odnosi, obravnavani v zakoniku, in njega udomačitvi med narodom ter navaja kot primera novi italijanski zakonik (Codice civile) in zamisel nemškega ljudskega zakonika (Volksgesetzbuch). V razliko od omenjenih dveh zgledov Osnova ne postavlja programskih stavkov v celoti pred besedilo zakonika, marveč jih porazdeljuje tako, da uvajajo posamezna njegova poglavja;³ na čelu osnutka so zbrana le pravila, ki vsebinsko zajemajo vso v zakoniku obdelano pravno snov.

Novi italijanski zakonik, ki je stopil v veljavo dne 21. apr. 1942, je uveljavil na področju zasebnega prava korporativistična načela. Snov, na katero je zlasti vplivalo novo pojmovanje socialnih odnosov, je bilo delovno pravo. Vendar korporativizem kot ideja, ki svojstveno ureja vso človeško dejavnost v družbi, ne ostaja brez vpliva tudi na ostale zasebnopravne odnose, ki niso urejeni v okviru delovnega prava; gospodarska politika, združena s posebnim upravnim sistemom se ne izčrpava zgolj v ureditvi zaposlo-

¹ Gl.: Hrvatska Gruda, 1942, št. 102! (Nav. po: Žilić, Osnova gradj. z. za NDH, Mjesečnik, 1943, št. 4, 164).

² Gl.: Obrazložjenje k osnovi gradj. z. za NDH, 188.

³ S programskimi stavki so opremljena sledeča poglavja Osnove: o ženitnem pravu, o pravnih odnosih med roditelji in otroci, o lastninskem pravu, o dednem pravu, o izjavljanju poslednje volje sploh in o oporokah posebej, o pogodbah in pravnih poslih vobče, o pogodbah glede uslug za plačilo.

vanja delovne sile.⁴ Carta del lavoro iz leta 1927, deklaracija italij. korporativistične miselnosti, daje obenem s konkretnimi, organizacijo dela zadevajočimi navodili tudi smernice za splošno pridobitno delavnost posameznika v korporativističnem sistemu. Z zakonom z dne 30. jan. 1941 je bila zato priznana tej deklaraciji pravna obveznost; proglašena je bila za *lex fundamentalis* pravnega reda v državi in kot taka bodi vir za razlago in uporabo pravnih pravil. Dekret z dne 16. marca 1942, ki uvaja novi italij. zakonik v življenje, obravnava njene določbe kot sestavni del tega zakonika.

V nasprotju s *Carta del lavoro* niso bile Grundregeln nem. ljudskega zakonika (VGB) zasnovane kot deklaracija določenega svetovnega nazora, neodvisno od odnosnih civilnopravnih pravil. One so že od svojega nastanka strukturno povezane s porajajočim se ljudskim zakonikom. Zato je tudi njih vsebina v skladu s snovjo, ki jo obravnava zakonik, in ne sega preko okvira zasebnega prava.⁵ Njih namen je — sledeč uradni razlagi — dvojen: 1. postaviti v splošnoumljivem besedoredju načela, ki so vodila zakonodavca pri urejanju zasebnopravnih odnosov, da se utegnejo prizadeti po njih ravnati; 2. dati navodila za uporabo zakonskih določb. Temu ustrezno so temeljna pravila v osnutku tega ljudskega zakonika razporejena v tri pododdelke. Prvi, obsegajoč 18 pravil, pojasnjuje miselne osnove sožitja v zajednici — Grundregeln *stricto sensu*; drugi govori v petih odstavkih o uporabi pravnih pravil; tretji zaključuje vrsto z dvema določbama, ki postavljata meje uporabi zakonika. Potrebo po temeljnih pravilih, kakor smo jih opisali, utemeljuje Hedemann⁶ z ugotovitvijo, da je za narod, ki hoče postaviti pravo nove miselne osnove, nujno, da si ustvari charto, v kateri pride vidno do izraza njegovo pravno pojmovanje.

⁴ Prim.: Chiarelli, Gli studi di diritto corporativo e del lavoro in Italia nel ventennio fascista (Il Pensiero giuridico italiano II, Roma 1941, 65).

⁵ Pri oblikovanju osnutka za ljudski zakonik so tudi pretresali zamisel, da bi se postavili pred besedilo zakona nekateri stavki iz programa narodno-socialistične stranke ali celó njen program v celoti. To zamisel so opustili z utemeljitvijo, da predstavlja strankin program nedeljivo celoto, kot tak pa zajema področje, ki je obsežnejše od zakonikovega (Gl.: Volksgesetzbuch, Arbeitsberichte der Akademie für Deutsches Recht, Nr. 22, München - Berlin 1942, Erläuterungen pod 2, 38).

⁶ Gl.: Hedemann, Das Volksgesetzbuch der Deutschen, Arbeitsberichte der Akademie für Deutsches Recht, Sonderheft, München - Berlin 1941, pod 9, 50.

Dejstvo je, da se je do danes gmota pravnih ustanov že toliko ustalila, da mora vsak zakonodavec računati z njo kot z nespremenljivim faktorjem v zakonodajnem delu. Od tod snovna — sit venia verbo — standardnost civilnopravnih zakonikov našega kulturnega kroga. V tem pogledu ne moremo izvzeti niti novega italij. zakonika niti osnutka nem. ljudskega zakonika. Kar predstavlja posebnost, je drugačno gledanje na funkcijo samih po sebi že ustaljenih pravnih ustanov, je nova namembnost, ki naj da standardiziranim, pravnotehničnim pravilom aktualno državnopolitično smer. Ker to večji del ne more priti do izraza v določbah posebnega značaja, nanašajočih se na ureditev posameznih pravnih razmerij, se mora izraziti ta tendenca v določbah splošnega značaja.⁷ Odsvojitvev teh od ostalega besedila zakonika daje njihovi ideološki usmerjenosti potrebni podarek.

5. Sklicevanje Osnove glede uvedbe zgoraj opisanih programskih stavkov na novi italij. civilni zakonik in osnutek nem. ljudskega zakonika⁸ je utemeljeno. Ista misel je bila, ki je vodila italijanske redaktorje, da so postavili na čelo *Carto del lavoro*, in nemške, da so zamislili kot uvod *Grundregeln*, ter hrvatske, da so uvrstili v besedilo Osnove nekatera temeljna pravila. Tri formulacije, ki zasledujejo isti smoter. Posebna naloga, ki pristoji tem pravilom v novejših ideološko usmerjenih kodifikacijah civilnega prava, jih ne glede na obliko, v kateri nastopajo, loči od drugih, po svoji splošnosti in uvodnem značaju.

Brez pridržka za vse kodifikacije civilnega prava lahko rečemo, da jih uvaja skupek pravil splošnega značaja.^{9, 10}. Teorija razlikuje v glavnem tri sisteme: 1. sistem uvodnih določb — *Einleitung*, *titres préliminaires*; 2. sistem splošnega

⁷ Prim. *Grundregeln*, 22: „... Kann dem Gesetz eine ausreichende Vorschrift nicht entnommen werden und läßt sich auch aus dem Wohnheitsrecht kein Rechtsatz gewinnen, so ist die Entscheidung aus den Leitgedanken dieser Grundregeln zu treffen.“

⁸ Gl.: Osnova gradj. zakona za NDH, *Obrazložjenje*, 196.

⁹ „... On ne peut concevoir une oeuvre de législation considérable sans dispositions de cette nature dirigeant et organisant son application.“ (Huber, *Exposé des Motifs*, t. I, p. 26; nav. po: Angelesco, *La Technique législative en matière de codification civile*, Paris 1930, pod 225, 527).

¹⁰ Vsekakor redko izjemo je v tem pogledu ustvaril drugi osnutek čl. kodifikacije, ki je, sicer držeč se sistema avstr. obč. drž. z., opustil njegov uvod. (Prim.: *Dnistrjanskyj, Die Rezeption des österr. Privatrechts in der Tschechoslowakei und in Jugoslawien*, *Zeitschrift für osteurop. Recht*, 1. Jhrg., Hf. 9, pod IV, 481).

dela — Allgemeiner Teil, partie générale; 3. sistem predgovora — Vorspruch, préambule.

Sistem uvodnih določb je prvotnejši. Redno so se ga posluževale kodifikacije 18. in 19. stol.: Codex Maximilianus bavaricus civilis iz 1756, Preussisches Allgemeines Landrecht iz 1794, Code civil iz 1804; Österreichisches Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch iz 1811, Sächsisches Bürgerliches Gesetzbuch iz 1863 in Codice civile iz 1865.¹¹ Med pomembnejšimi civilnopravnimi zakoniki, ki predstavljajo ius vigens, ima uvod švicarski Zivilgesetzbuch iz leta 1907¹² poleg že omenjenih Code civil in pri nas še veljavni odz. Različna označba pravil v posameznih primerih nas ne sme motiti. Značilno zanje je, da so v primeri s splošnimi deli¹³ manjšega obsega in da vsebujejo v glavnem pravila o uporabi zakonikovih določb.¹⁴

Početnik sistema splošnega dela je nemški Bürgerliches Gesetzbuch iz leta 1896, ki sta mu do danes sledila pomembnejša kitajski civilnopravni zakonik iz leta 1930¹⁵ in sovjetski iz leta 1922.¹⁶ Splošni del skuša zbrati v svojem okrilju vse določbe splošnega značaja iz celotne v zakoniku obravnavane snovi, da bi se na ta način dosegla večja preglednost nad vsemi določbami te vrste in preprečilo ponavljanje istih predpisov.^{17 18} Te določbe razporejajo drugi sistemi v presledke med zakonskim besedilom.

¹¹ Nav. po: Hedemann, op. cit. v prip. 5. pod 3, 38.

¹² Gl.: Gmür, Kommentar zum schw. Zivilgesetzbuch, Bd. I, Bern 1919, Einleitung pod 9/5, 16!

¹³ Splošni del kitajskega civilnopr. zakonika, obsegajoč prvotno 223, pozneje pa le 153 členov, je izšel kot posebna knjiga. (Gl. op. cit. v prip. 15. pod II, XIX).

¹⁴ „Le titre préliminaire contient les dispositions qui en dehors du code et sans influence sur son contenu, doivent régler son applicabilité en soi ou en relation avec les autres sources de droit...” (Huber, op. cit. v prip. 9, ibd.; nav. po: Angelesco, op. cit. v prip. 9, ibd.).

¹⁵ Gl.: Ho Tchong-chan, Code civil de la République de Chine, Changhai - Paris 1930, Introduction de Foo Ping-Sheung pod II, III; XIV sl.

¹⁶ Gl.: Eliachevitch, Traité de droit civil et commercial des Soviets, t. I, Paris 1930, Introduction, ch. II pod 15, 46.

¹⁷ Prim. Angelesco, op. cit. v prip. 9. pod 224, 525: „Tout ce qui traitera d'une pluralité de droits ou de rapports juridiques sera disposé à cette place pour éviter les répétitions inutiles. En groupant ensemble ces généralités, on arrivera ... à mieux connaître les rapports qui existent entre elles.” (Savigny, System, t. I, § 58). Prim. tudi Angelesco, ibd. pod 230 in 220, 535 odn. 514.

¹⁸ Po Periću bi moral vsak civilnopr. zakonik obravnavati snov v dveh delih: v občem in posebnem, sistem, ki se ga poslužujejo vse izkustvene vede. Le dejstvo, da avstr. obč. drž. z., ki je bil uporabljen kot model za pripravljalni jsl. zakonik civilnega prava, nima splošnega

Sistem predgovora je bil lasten starejšim zakonom in nekaterim prvim kodifikacijam;¹⁹ tako ga najdemo v prvih osnutkih avstr. obč. drž. z. in pruskega obč. dež. prava. Švrha preambule je bila, da je označevala ratio legis, da je — kot se izraža Bentham²⁰ — služila sodnikom za busqlo. Po tem svojem svojstvu se približuje preambula materialijam, vendar se od njih razlikuje v svoji povezanosti z zakonom, katerega sestavni del je. Nadaljna trditev Angelesca, da je preambula docela izginila iz modernih zakonov, ni točna. L. 1933. je nemška zakonodaja n. pr. v Reichserbhofgesetzu — podobno tudi v zakonu o oporokah in dednih pogodbah iz l. 1938 — povzela ta sistem, obenem pa uvedla novost, da objavi poleg obrazložitve namena, ki ga zasleduje zakon, še miselne osnove zakona (Grundgedanken).

4. Po pregledu različnih primerov uvajanja v civilnopravne zakonike si zadajmo sedaj nalogo, ugotoviti, kakšen je odnos programskih stavkov najnovejših ideološko usmerjenih kodifikacij nasproti obravnavanim tipom pravil splošnega značaja.

Prvo, na kar moramo opozoriti, je, da smo o sistemu uvodnih določb in o sistemu splošnega dela govorili kot o tipičnih načinih razporeditve pravil splošnega značaja v civilnopravnih zakonikih. Tudi programski stavki spadajo med pravila splošnega značaja in brez njih niso niti kodifikacije, ki jih ne moremo smatrati za ideološko usmerjene.²¹ Bistvena razlika je v tem, da jih te ne obravnavajo kot posebno zvrst pravnih pravil splošnega značaja.^{22 23} V pogledu razvrstitve ostalih pravil splošnega značaja sledijo tudi ideološko usmerjeni zakoniki temu ali onemu tipičnemu sistemu.²⁴

dela, je odvrnilo redaktorje od zamisli, uveljaviti tak sistem tudi v Predosnovi. Gl.: Obrazloženje §§ 1—319 Predosnove grad. zak. za kr. J., 1939, 7).

¹⁹ Tako Angelesco, gl. op. cit. v prip. 9, pod 146, 562.

²⁰ Gl.: *Traité de législation civile et pénale*, Bruxelles 1840, t. I, p. 250. (Nav. po: Angelesco, op. cit. v prip. 9, pod 246, réf. 2, 562).

²¹ Gl. n. pr. določbe §§ 7, 16, 18, 39 o. d. z.

²² Njih postavitev v prvi člen uvodnih določb — prim. *Zivilgesetzbuch vom 27. Januar 1937, Ausgabe des lettischen Justizministeriums*, Riga, 1937, Vorwort, 2 — jih še ne dviga nad raven ostalih pravil splošnega značaja.

²³ V osnutku nem. ljudskega zakonika so sicer pod Grundregeln uvrščena tudi pravila, ki so običajna v uvodnih določbah, vendar so programski stavki zbrani v posebnem pododdelku z naslovom: *Grundsätze des völkischen Gemeinschaftslebens*.

²⁴ Novi italj. civ. zakonik in Osnova prinašata pravila uvodnega značaja v stereotipni obliki, medtem ko jih osnutek nem. ljudskega zakonika prinaša kot Grundregeln lato sensu.

Kar se preambule tiče, zavrača Hedemann njeno vzporejanje s programskimi stavki iz razloga njene uporabe pri manjpomembnih zakonskih tekstih.²⁵ Pri kodifikacijah preambul res ne bomo našli, ali v objavi načelnih misli, ki so vodile zakonodavca pri izdaji zakona, je nekaj, kar je lastno tudi novejšim zakonikom.²⁶ Kar loči preambulo od programskih stavkov, je to, da se preambula omejuje zgolj na podajanje motivov zakonika, medtem ko so programski stavki oblikovani kot določbe zakona, ki naj služijo razlagi vsega njegovega besedila.²⁷

Summarija in marginalne rubrike so docela nekaj drugega, kajti one služijo predvsem, da olajšajo pregled zakonikovih določb.

5. Splošnih pravil programskega značaja nismo našli — izven omenjenih ideološko usmerjenih kodifikacij — v nobenem svetovnoznanim civilnopravnem zakoniku; zato je toliko bolj presenetljivo, ako jih odkrijemo v balkanski zakonodaji. Vsebujeta jih namreč uvodni del Medželle in zaključni del Bogišićevega črnogorskega imovinskega zakonika.

Medželle je del šerijatskega prava, ki je bilo v letih 1856. do 1867. kodificirano v zbirki zakonov *Dustur*. Uvod v Medželle, obsegajoč 100 paragrafov, sestoji iz dveh delov: prvi je namenjen opredelitvi in razčlenitvi prava, drugi obćim pravnim pravilom. Dejstvo, da so bila ta pravila črpana iz izrekov, zbranih v Koranu,²⁸ nas seznaja z njihovim značajem in njihovo funkcijo v zakoniku.

Bogišić, ki je pričel s pripravami za sestavo Imovinskega zakonika v letu 1873, je imel priložnost, poznati Medželle;²⁹ vendar očituje to, kar je on uvrstil pod 8. razdelek šestega dela črnogorskega zakonika (§§ 987—1031), samostojno vrednotenje pomena stavkov načelnega značaja. V razliko od pravnih pravil Medželle, ki zahajajo mestoma v kazuistiko, ne izgubijo Bogišićevi pravni reki v nobenem

²⁵ Gl. op. cit. v prip. 6. pod 9, 29.

²⁶ Preambule imajo svoje početteke v državnih listinah — diplomata. Bolj kakor v civilnem pravu se zato še danes uporabljajo pri pogodbah na področju meddržavnega prava. (Gl.: Liszt, *Das Völkerrecht*, 12. Aufl., Berlin 1925, pod § 31 - III, 251).

²⁷ Preambula Reichserbhofgesetzes, ki sicer vsebinsko že povsem nalikuje programskim stavkom (gl. pod 3 in fine), ostaja tehnično kljub temu še tipična preambula.

²⁸ Gl.: Begović, *Šerijatsko bračno pravo*, 5 sl.

²⁹ Gl.: Blagojević, *Kratka paralela između uvodnog dela Medela i završnog dela Bogišićevog crnogorskog imovinskog zakonika*, Arhiv za pr. i društ. nauke, knj. LIII, 1938, št. 1—2, 83.

primeru svojega temeljnega značaja. Ta njihova lastnost in pa jasnost, s katero so nam podani, pričata tudi o Bogiščevi razgledanosti v rimskem pravu.³⁰ Vedeti moramo namreč, da imajo tudi *Digeste* na koncu naslov, pod katerim so razvrščena na različne pravne ustanove nanašajoča se pravila.³¹ Smoter, ki ga zasledujejo pravni reki *Imovinskega zakonika*, navaja naslov razdelka sam, in sicer: objasniti namen in smisel zakona.

Primerjava *Medželle* in *Imovinskega zakonika* z novimi ideološko usmerjenimi kodifikacijami v pogledu iznašanja pravnih pravil programskega značaja nas vodi do zaključka, da zamisel, nakazati tendenco določb, vsebovanih v zakoniku, ni nova. Izmed obeh precedentov vzdrži primerjavo zlasti *Medželle*, ki očituje samonikel in enoten filozofski koncept; za njena pravila velja to, kar pravi Hedemann za osnove nem. *ljudskega zakonika*, namreč, da služijo določeni ideologiji.³²

6. *Regulae generales* v obravnavanem smislu so torej pravila, s pomočjo katerih kodifikacije, ki izhajajo iz svetovnonazorsko opredeljenih zakonodajnih zamisli, računajo z dejstvom, da so pravne oblike, posebno pa vsa tehnika civilne zakonodaje, danes že ustaljene, in prilagode za to prevzeto zasebno pravo svojemu posebnemu gledanju. Narava takih določb je splošna, zato se uvrščajo v zakonikih na mesta, ki jih zavzemajo pravila splošnega značaja. Posebna vloga, ki jim pripada, da namreč navajajo k določeno svetovnonazorsko usmerjenemu pojmovanju zakonikovih predpisov, pa jim daje še posebno kvalifikacijo z vidnim izrazom v poudarjeni oddvojitvi od ostalega zakonskega besedila.

Pojav takih pravil v kodifikacijah zasebnega prava se nam zdi spričo ustaljenih kodifikacijskih oblik sicer ne navaden, je pa docela analogen pojavu razodetja osnovnih misli o nekaterih pravnih ustanovah, n. pr. o veroizpovedi, rodbini, lastnini, delu, sklepanju pogodb in sl., med ustavnimi določbami. Takó *Carta del lavoro* ali temeljni stavki nem. *ljudskega zakonika*, kakor Deklaracija človečanskih pravic so dobile pobudo za svoj nastanek v določeni ideologiji. Značilno pa je, da se sedaj mesto njih objave spreminja. Izražanje svetovnega nazora v sklopu ustavnih do-

³⁰ O vplivanju rimskega prava na stilizacijo Bogiščevih pravnih rekov nas poučuje Blagojević v pod prip. 29. navedenem sestavku.

³¹ D. de diversis regulis iuris antiqui 50, 17, 1—211.

³² Gl. op. cit. v prip. 5, pod 2 in fine, 38.

ločb današnjim ideologijam ne zadošča več: one si hočejo zagotoviti neposrednejši vpliv na življenje. Skušajo ga doseči s tem, da uvrščajo norme o svojem posebnem gledanju na zasebne pravne ustanove neposredno v zakoniku o zasebnem pravu ali posebnim ureditvam namenjene posameznim zakone.

O psihologiji pričanja v sodnem kazenskem postopku.

D. iur. et phil. Rudolf Trofenik, priv. docent.

§ 1. Uvod.

Priče so bile prav do naše dobe za presojo stvari ene glavnih in odločilnih dokaznih sredstev tako v kazenskem kakor tudi civilnem sodnem postopku. To naziranje se je udomačilo v strokovni literaturi pa tudi v pravni praksi. Tako trdi že sloviti filozof in kriminalist Jeremias Bentham,¹ da so priče „oči in ušesa sodstva“. Iz pravne prakse naj omenimo tu samo one številne primere, ko so se izrekale celo smrtne obsodbe zgolj na temelju pričanja ene ali več oseb, ki jim je sodišče dalo vso vero in priznalo tudi sposobnost, da morejo o dejanskem stanu zločina res pravilno in točno izpovedati. Toda vedno bolj in bolj ponavljajoče se obnove kazenskega postopka, ki so često dovedle celo do oprostitive oseb, obsojenih samo na podlagi pričanj, so jasno dokazale in s tem utrdile pri sodiščih tudi prepričanje, da pričanje le ni ono absolutno zanesljivo dokazno sredstvo, s čigar pomočjo bi se mogla izreči tudi pravična sodba.² Poleg pravnikov so se začeli zanimati za vprašanje pričanja tudi psihologi, ki so z opazovanji in s poskusi dokončno dokazali, da niso vse osebe enako sposobne za pri-

¹ *Traité des preuves judiciaires*, 1823, T. I. s. 93.

² O absolutnem, tkz. matematičnem dokazu v procesnem pravu itak ne moremo govoriti. Vsak dokaz v sodnem postopku je samo tkz. historični dokaz, ki temelji na opazovanih dejstvih, ne pa na takih činiteljih, ki že samoposebi tvorijo absoluten, neovrgljiv dokaz. Zato ima vsak pred sodiščem izvedeni dokaz — kakor vsak historični dokaz sploh — le večjo ali manjšo stopnjo verjetnosti. Ta stopnja verjetnosti pa mora biti tako velika, da moremo z njo trdno sklepati, da je to, kar se na ta način dokazuje, tudi resnično. Le taki dokazi nam morejo služiti kot dokazni temelji prave sodbe. — Glej o tem Birkmeyer, *Deutsches Strafprozessrecht*, 1898, s. 396. — Lohsing, *Oesterreich. Strafprozessrecht*, 2. Aufl., 1920, s. 311.

čanje ter da je treba celo pri taki priči, ki jo smatrajo intelektualno za najbolj sposobno in zmožno, ravnati precej oprezno z njeno izpovedjo. Kajti sposobnost zunanjega opazovanja in zaznavanja je pri poedincih povsem različna; eden vidi to, česar drugi sploh ne ali vsaj drugače opazi itd. Pa tudi pri isti osebi sposobnost opazovanja ni vedno enaka. Oseba, ki je razburjena ali v afektu sploh, drugače opazuje in zaznava kakor tedaj, če je v „ugodnem“ razpoloženju ali če je predmet njenega opazovanja stvar, ki vzbuja njeno pozornost. V pretežni večini primerov pa pričajo vedno take osebe, ki so dejanski stan le slučajno opazile in zaznale, pri čemer pa niso vedele, da bodo morale o tem, kar so zaznale in opazile, pozneje pred sodiščem tudi izpovedati.³ Primer: Hišnik sreča na stopnišču moža, ki je pred nekaj trenutki izvršil v hiši umor. Šele ko je storilec davno že zbežal, se umor odkrije. Brez dvoma je, da bi hišnik tega moža na stopnišču drugače in z večjo pozornostjo opazoval, če bi takrat tudi že vedel o izvršenem umoru. Vrh tega je treba še upoštevati čas, ki preteče od dneva opazovanja in zaznave pa do trenutka izpovedi pred sodiščem. Koliko za presojo kazenskega primera važnih opazovanj je priči med tem časom izpadlo iz spomina ali pa v podrobnostih postalo medlo!

Vprašanje izpovedi je v začetku tega stoletja začelo zanimati vse znanstvene kroge, ki so se na ta ali oni način bavili z duševnimi prikazni. Poleg kongresov za eksperimentalno psihologijo so ta vprašanja temeljito in vsestransko proučevali v mnogoštevilnih institutih, psiholoških laboratorijih in univerzitetnih seminarjih. Val tega opazovanja izpovedi prič je zajel celo širše plasti izobraženstva; zlasti so se za problem zanimali poedini učitelji, ki so priredili med šolsko mladino zd. številne poskuse. S tem smo dobili mnogo praktičnih izsledkov o sposobnosti pričanja otrok kakor maloletnikov sploh. Zagon temu znanstvenemu delu sta dala Francoz A. Binet⁴ in Nemec W. Stern.⁵ Slednji je v ta namen celo osnoval poseben zbornik „Beiträge zur Psychologie der Aussage“ (1903—1907), ki se je izključno bavil le s psihologijo izpovedb. Zanimanje in delavnost na tem področju psihologije je kmalu zavzelo

³ Nasprotno pa so tkz. solenitetne priče že vnaprej opozorjene in pozvane, da naj točno pazijo, kaj se bo pri določenem pravnem opravilu dogajalo.

⁴ Gl. njegovo slovito delo „La suggestibilité“, 1900.

⁵ Tzd. najvažnejša dela: Die Aussage als geistige Leistung und als Verhörsprodukt, 1904. Jugendliche Zeugen in Sittlichkeitsprozessen, 1926.

takšen razmah, da lahko govorimo o psihologiji pričanja že kot o samostojni znanstveni disciplini. Tudi juristi so pri proučevanju tega vprašanja uspešno sodelovali. Predvsem moramo omeniti slovitega kriminalista H. Grossa,⁶ v novjšem času pa H. Schneickerta⁷ in E. Seeliga⁸ ter Francoza Fr. Gorphe-a.⁹ Pri Slovencih proučujeta psihologijo pričanja M. Dolenc¹⁰ in A. Munda.^{10a}

Pravna znanost kakor tudi psihologija sta prišli do soglasnega zaključka, da je pričanje mnogo manj zanesljivo dokazno sredstvo kakor so stvarna dokazila.¹¹ Porodilo se je celo naziranje, da je verno podajanje tega, kar je pričal s svojimi čuti zaznala, izjemen, ne pa reden duševen pojav.¹² Nekateri psihologi so skušali celo v številkah izraziti povprečno verodostojnost pričanja, kakor so to dognali s svojimi poskusi.¹³ Vsekakor pa je zmotno naziranje, da so izpovedi moralno in intelektualno neoporečenih prič, ki tako s svojo osebnostjo sami vzbujajo čim večji videz zanesljivosti in ki celo zatrjujejo svojo objektivnost in sposobnost pričanja, baš zaradi njihove neoporečnosti in zatrjevanje objektivnosti tudi resnične. Kajti resnica sama ni odvisna od moralne in intelektualne stopnje subjekta; saj more n. pr. celo notorno lažniva oseba govoriti resnico, če se za to odloči.

Naš zakon o sodnem kazenskem postopku nam, razen v §§ 171 do 174, ne daje podrobnih navodil, kako je treba psihološko in kriminalnotaktično postopati pri zasliševanju prič. Tega tudi drugi sodobni kazenski zakoniki ne določajo. Vse to je prepuščeno sodniku, ki naj po svojem preudarku

⁶ Kriminalpsychologie, 2. Aufl. 1905; Handbuch f. Untersuchungsrichter, ki je izšel leta 1942 po Seeligovi predelavi kot 8. izdaja pod naslovom „Handbuch der Kriminalistik“ (Citirali ga bomo Gross-Seelig).

⁷ Kriminaltaktik, 5. Aufl. 1940; Leitfaden der krim. Charakterkunde, 1941.

⁸ Glej op. 6. — Ostale razprave bomo itak sproti navajali.

⁹ La critique du témoignage, 2e édit., 1927.

¹⁰ Trauma und Zeugnisfähigkeit v Arhivu f. Kriminalanthropologie und Kriminalistik, Bd. 31, s. 237.

^{10a} Psihologija in tehnika sestavljanja zapisnika, ZZR, XX (1944).

¹¹ Dokazna vrednost slednjih postaja iz dneva v dan vedno večja. To je pač nujna posledica tehničnega napredka in silnega razmaha prirodoslovnih ved (zlasti fizike in kemije), kar pride posredno tudi kriminalni tehniki v korist. Naj opozorimo samo na pomen fotografije, rentgenologije, sodne medicine, biologije itd. pri pobijanju zločin-stvenosti.

¹² Gmelin, Zur Psychologie der Aussage, 1909, s. 15.

¹³ Dolenc, Sodni kazenski postopnik, 1932, s. 192.

in znanju odloči, kako je treba postopati v vsakem konkretnem primeru. Vendar pa so tako sodna praksa kakor tudi eksperimentalna psihologija in kriminalna taktika določili točna napotila, ki jih naj vsak sodnik upošteva, da pride čim prej in zanesljiveje do materialne resnice.

§ 2. Psihologija pričanja kot del obče psihologije.

Predno bomo razpravljali o psihologiji pričanja kot o posebni disciplini praktične psihologije, se moramo na kratko še ukvarjati z važnimi vprašanji obče psihologije:¹⁴ kako človek opazuje predmete zunanjega sveta, kako se vrši prenos tega opazovanja v njegovo duševnost in končno še o človeškem spominu, ki ohranja naše zaznave. Sicer se obča psihologija bavi tudi s tkz. samoopazovanjem ali „notranjem“ opazovanjem¹⁵ (in to v nemali meri), ki je naperjeno na tkz. notranjo stvarnost, toda ta v našem primeru ne prihaja v poštev. Saj so vendar predmet pričanja pred sodiščem vedno in izključno le dejstva in dogodki zunanjega sveta; predmet pričanja v kazenskem postopku pa celo taka dejanja, ki so bila povzročena po človeku kot ustvarjalcu zunanjega dejanskega stanu kaznivega dejanja. Zato sodišča ne zanimajo vprašanja, kako opazovanje svoje notranjosti ali kaka notranja doživetja je pri opazovanju kakenga dejanja ali dogodka imela priča; ona mora vedno izpovedati le to, kar je s svojimi čutili zaznala o dogodkih in dejstvih zunanjega sveta.¹⁶

Psihologija se kot znanost peča z duševnimi pojavi človeka. Ona ni normativna, marveč veda o tem, kar je; zato tudi bolj nalikuje prirodoslovnim vedam.¹⁷ Kot taka ima tudi svojo posebno znanstveno metodo, kateri moramo slediti, če hočemo priti do pravilnih izsledkov. Ker ima psihologija kot predmet proučevanja realne pojave,¹⁸ zaradi tega

¹⁴ O pojmu psihologije in njenem predmetu glej Veber, Očrt psihologije, 1924, ss 1. Ušeničnik, Zbrani spisi, VIII. zv., ss. 161. — Za proučevanje našega vprašanja prihaja poleg obče psihologije v poštev še tkz. diferencialna psihologija. Le-ta proučuje razliko v duševnosti glede na spol, starost, stan, način življenja in zaposlitve, značaj itd. Gl. Stern, Die differentielle Psychologie, 5. Aufl. 1921.

¹⁵ O tem gl. Veber, Vprašanje stvarnosti, 1939, ss. 61.

¹⁶ Contra: Gerland, Der deutsche Strafprozess, 1927, s. 189.

¹⁷ Veber, Očrt, s. 3.

¹⁸ Pojma „realen“ ne smemo istovetiti z „materialen“. Duševni pojavi, kot so n. pr. predstave, misli, čustva in stremljenja, dejansko obstojejo. V nasprotju s fizičnimi pojavi, ki so prostorni, so naša doživljanja neprostorne realnosti.

veljajo za psihologijo načeloma iste metode, kakor jih nahajamo pri naravoslovnih vedah, namreč opazovanje in poskus.¹⁹ Zato se bomo morali tudi mi v svojih izvajanjih večkrat sklicevati zlasti na poskuse,²⁰ ki nam na kar najbolj točen način odkrivajo te posebne činitelje, ki so vzrok takega ali drugačnega opazovanja in zaznavanja.

Če hočemo točno določiti vse elemente pričanja, potem se moramo vprašati, kako nastaja pričanje. Če opazujemo vse činitelje, ki sodelujejo pri nastanku izpovedi, potem vidimo, da je geneza pričanja na kratko povedano sledeča: Človek opazuje določeno dogajanje v zunanjem svetu (n. pr. avtomobilska nesreča), t. j., da jo s svojimi čuti zaznava ter jo čuva kot predstavo v svojem spominu. Po preteku krajše ali daljše dobe izpove svoja opazovanja pred sodiščem. Iz tega opisa nastanka pričanja tedaj razvidimo, da sestavljajo vsako pričanje sledeča časovna zaporedja: 1. zaznavanje dogodkov in dejanj zunanjega sveta; 2. spominanje tega, kar smo zaznali in 3. izpoved tega, česar se o našem opazovanju še spominjamo.²¹ Š to časovno razdelitvijo poedinih elementov, ki sestavljajo vsako pravo pričanje, pa smo obenem že podali oni metodološki okvir, v katerem nam je treba naprej razglablјati. Brez poznanja celotnega duševnega procesa, ki se dogaja v duševnosti vsake priče, pa je skratka nemogoče, da bi premagali vse psihološko osnovane težave, ki se nam javljajo pri zasliševanju

¹⁹ Gl. Veber, Očrt, s. 17.; Dingler, Das Experiment. Sein Wesen und seine Geschichte, 1928.

²⁰ Kakšen bo eksperiment v našem primeru? Predmet resničnega pričanja je običajno vedno le enkratni dogodek, ki se v vsej svoji realnosti gotovo več ne ponovi ali povrne (N. pr. umor osebe A). Pri eksperimentih v psihologiji izpovedi pa moramo razpolagati s takim dejanskim stanom, ki ga lahko vedno primerjamo zaradi kontrole z izvršenim pričanjem. Dogodek ali predmet, o katerem poskusna oseba priča, mora biti tako fiksiran, da lahko vedno primerjamo izpoved z objektivno resničnostjo. Samo na ta način je podan točen preskus teh poskusov. Kot predmet poskusa so se posluževali slik, besedil, ki so jih prej poskusnim osebam prečitali, in improviziranih dogodkov, katerih potek pa je bil poprej med sodelavci točno domenjen in tudi pismeno posvedočen. Danes so taki poskusi s pomočjo filma, zlasti zvočnega in barvnega, zelo olajšani, pa tudi kontrola sama je zaradi tega bolj eksaktna. Poskus v psihologiji pričanja je torej soočba izpovedi poskusne osebe z objektivnim dejanskim stanom.

²¹ V psihologiji pričanja se mnjenja o pomembnosti teh elementov, ki sestavljajo vsako pričanje, razhajajo. Eni poudarjajo bolj fazo zaznavanja, drugi zopet spomin ali pa izpoved samo. Za prvo se je odločil tudi Gross, dočim Stern za drugo. — Prim. Beiträge zur Psychologie der Aussage, 1905, s. 117 in Hellwig, Psychologie und Vernehmungstechnik, 2. Aufl. 1945, s. 94.

poedinih prič in da bi tako pravilno doumeli ter spoznali pravo vrednost in stopnjo zanesljivosti pričanja. Obenem pa nam bi bila zaprta edina možna pot, da pridemo vendar le pri vsaki priči do čim večje verjetnosti stvarne resničnosti njene izpovedi. Saj smo že zgoraj omenili, da je tako pričanje, ki nam predstavlja pravo „adaequatio rei et mentis“, praktično vedno le izjema.

§ 3. Zaznavanje in opazovanje.

Najprej je treba ugotoviti, če je oseba, ki naj priča o kaki stvari, to tudi pravilno zaznala. Če bi se izkazalo, da je bilo potvorjeno že njeno zaznavanje, potem moramo dognati, koliko in na kak način je bilo njeno opazovanje zunanjega sveta napačno. Vsi fizični pojavi so nam dani načelno samo preko našega doživljanja. Da dojamem s svojo mislijo kak predmet, ga moram predvsem videti ali pa ga s svojimi čuti kako drugače doživljati. Brez „gledanja“, „tipanja“, „vohanja“, „poslušanja“, „okušanja“ itd. ne bi nikdar mogli doživeti kake predstave ali misli o kakem fizičnem pojavu. Ves zunanji svet nam je torej le posredno dan; nasprotno pa vidimo, da se moremo svojih duševnih pojavov zavedati že neposredno, t. j. brez posredovanja naših čutov.²² Ker gre, kakor smo že omenili, pri pričanju le za fizične realnosti, zato bomo morali predvsem dognati, kako se vrši človeško zaznavanje realnih objektov. Že vsakdanja izkušnja nam kaže, da vsi ljudje enako ne zaznavajo. Eni so pri tem bolj, drugi manj pozorni. Na drugi strani pa je način zaznavanja zopet odvisen od predmeta, ki ga opazujemo, ter od posebnih okoliščin opazovanja (n. pr. opazovanje na daljavo, v temi itd.). Zato se bomo morali pri proučevanju tega vprašanja predvsem ozirati na dva činitelja, ki ju imamo pri vsakem zaznavanju. To sta: 1. oseba, ki zaznava (subjekt) in 2. predmet, ki ga zaznavamo (objekt). Poleg tega pa imamo še posebne okoliščine pri zaznavanju, ki jih najdemo pri subjektu ali objektu. V naslednjem hočemo posebej razpravljati o vsakem teh činiteljev.

a) **Subjekt zaznavanja.** Že vsakodnevna izkušnja priča, da vsi ljudje enako ne zaznavajo. Vzrok tej različnosti je brezdvomno iskati v opazovalčevih posebnih telesnih lastnostih in duševnem ustroju kakor tudi v morebitnih duševnih motnjah, ki so lahko trajne ali pa samo

²² Veber, Očrt, s. 6.

prehodne. Če gremo n. pr. z naravoslovcem na izprehod, bomo ugotovili, da je njegovo zaznavanje narave povsem drugače usmerjeno kakor je ono nenaravoslovca. On bo opazil take naravne pojave, ki jih mi s svojo duševno usmerjenostjo prav gotovo ne opazimo. Zopet drugo je opazovanje odraslega človeka na eni strani in otroka na drugi. Praktična psihologija uči, da je opazovanje odraslega človeka naperjeno več ali manj na ves opazovani kompleks;²³ nasprotno pa opazuje otrok le poedine predmete ali dogodke, ki vzbujajo bodisi zaradi svojega posebnega ustroja bodisi zaradi svojstvene oblike, barve itd. njegovo posebno pozornost ter ga vsega priklenejo nase. Medtem ko vidi odrasli n. pr. v sobi vse predmete kot nerazdelno enoto, utegne otrok opaziti samo kak poseben predmet ali kako posebno značilno dejanje, ki se takorekoč naravnost vsiljuje v njegovo duševnost, za vso ostalo okolico pa ostane „slep“. — Vsako opazovanje zopet zavisi od več osebnih činiteljev. Tako moramo med te šteti starost, spol, stopnjo inteligence opazovalca, trenutno duševno stanje (n. pr. razburjenost,²⁴ potrtoost, spočitost, utrujenost, pijanost, spolno razdraženost itd.), zanimanje in osebni interes na dogodku. Ti primeri nam kažejo, da je zaznavanje fizičnih pojavov po subjektu

²³ V nasprotju s starejšo psihologijo je moderna dokazala, da človek zaznava poedine predmete neposredno in to najprej kot celoto in šele nato prehaja naše opazovanje na analizo poedinih delov opazovanega predmeta. Zaznavanje gre torej neposredno od celote na poedine sestavine in ne obratno. Prim. Ehrenfels, Ueber Gestaltqualitäten, v Vierteljahrbuch f. Philosophie, Bd. 14; Köhler, Gestaltprobleme v Jahresbericht f. d. gesamte Physiologie, 1922.

²⁴ O vplivu razburjenosti in čustev sploh na človeško opazovanje nam nazorno kaže sledeči resnični poskus, ki ga je izvedel Fr. v. Liszt v svojem seminarju. Po debati o nekem delu francoskega kriminalista Tarda, je L. vprašal prisotne slušatelje, če ima kdo k referatu kako pripombo. Nato vstane K. ter izrazi željo, da bi bilo treba Tardovo delo osvetliti še s stališča krščanske etike. Tedaj mu nestrpno in zasmehljivo vpade v besedo B., češ, na to smo pa ravno še čakali! Kratkemu in medsebojnemu prerekanju je nato sledil še dejanski spopad, v katerem je B. potegnil revolver in ustrelil proti K-ju. Ta dogodek je bil poprej med akterji točno domenjen, vloge pa kar do zadnje podrobnosti naučene. Slušatelji sami pa seveda niso bili opozorjeni, da bo predvajan poskus. Zato so bili vsi prepričani, da gre za resničen dogodek. O tem dogodku je nato L. izvedel zaslišanje, točno po določbah kazenskega postopnika. Rezultat pričanja je bil presenetljiv. Vse izpovedi so bile povprečno 55% napačne! Izpoved pa, ki se je nanašala na najbolj razburljivo sceno (uporaba revolverja!), je izkazala povprečno celo 74% napak. Ta improvizirani primer nam dovolj jasno dokazuje, koliko so vredne izpovedi razburjenih prič. — Podrobno gl. Jaffa, Ein psych. Experiment, v Beiträge zur Psychologie der Aussage, Bd. I, 1903.

kar najrazličnejše. Na različno zaznavanje pa vplivajo tudi posebna čutna svojstva zaznavajočega subjekta.²⁵ Tako moramo omeniti predvsem različen ustroj čutov ene in druge osebe. V prvi vrsti prihajajo tu v poštev vid, sluh, vonj in tip, ki prav gotovo niso pri vseh ljudeh enaki. Iz tega torej sledi, da je zaznavanje fizičnih objektov odvisno od duševnega in telesnega ustroja dotične osebe. Če dve osebi tedaj opazujeta istočasno isti predmet, vendar še ne moremo trditi, da vidita obe isto.²⁶

b) Enako važen za večjo ali manjšo pravilnost in točnost zaznavanja je tudi predmet, ki ga zaznavamo. Glede tega nam dajejo poskusi eksperimentalne psihologije kar najrazličnejše rezultate.²⁷ Že zgoraj smo trdili, da je moderna psihologija naziranja, da človek zaznava fizične predmete v njihovi celotnosti. Zaznavajoči subjekt ne zaznava s svojimi čuti najprej prvi, na to drugi, tretji itd. sestavni del kakega predmeta, marveč zaznava ves opazovani predmet hkrati kot celoto; šele nato (navadno po daljšem opazovanju) se razprši pozornost njegovega opazovanja po poedinih delih predmeta. Če gledam n. pr. mizo, potem vidim mizo kot celoto, ne pa posameznih delov, ki tvorijo to mizo. Isto moremo opaziti, če n. pr. beremo kako tiskano besedo; njo zaznavamo kot celoto, ne pa po poedinih črkah, ki to besedo sestavljajo. Da je to res, nam pričajo številne tiskovne napake, katerih kljub skrbni, večkratni korekturi ne opazimo. To si moramo razlagati edino le s tem, da vsake besede ne prečitamo analitično, t. j. po poedinih črkah, marveč jo vidimo pred seboj kot sliko. Kakor na tej najprej

²⁵ Peters, Kraepelins Psych. Arbeiten, Bd. 6, 1911, ss. 197, je dokazal, da človek bolje zaznava in v svojem spominu tudi bolje ohranja prijetne doživljaje kakor pa neprijetne ali indiferentne.

²⁶ Tu moramo omeniti tudi tkz. čutne prevare, zlasti optične. V resnici nas naši vnanji čuti nikdar ne varajo. Kajti čuti zaznavajo predmete tako, kakor se jim javijo. Varamo se sami, ker od pričanja naših čutov več pričakujemo, kot nam podajajo. Sodobna fiziologija čutov ne smatra n. pr. očesa, da navedemo vsaj en primer, kot samostojnega in neodvisno delujočega organa. Kajti oko je brezdvomno pri svoji funkciji pod vplivom navodil, ki mu jih dajejo naši možgani. Le ti pa so na drugi strani zopet odvisni od delovanja očesa in drugih naših organov. Na taki vzajemni zavisnosti naših čutov in možgan pa temeljijo ravno te čutne prevare, ki so miselnega izvora. Zato je že Goethe pravilno dejal: „Die Sinne trügen nicht, aber das Urteil trügt“ (cit. po Schmidt, Philos. Wörterbuch, 9. Aufl. s. 606). — Prim. Ušeničnik, Zbrani spisi, VII, 1941, s. 127. Zelo izčrpno obravnava ta problem Ebbinghaus, Grundzüge der Psychologie, Bd. II, 5. Aufl., 1913, s. 33.

²⁷ Glej odlično delo Fröbes, Lehrbuch der experimentellen Psychologie, 1920, Bd. II, ss. 141.

ne zagledamo vsakega predmeta, tako nam izpade iz tiskane besede tudi kaka črka, ne da bi to vzbujalo naše pozornosti. Toda čeprav zaznavamo vse predmete več ali manj celotno, moramo vendar trditi, da človek neke predmete točneje in zanesljiveje zaznava kakor druge. Številni poskusi so pokazali, da je kot objekt najzanesljivejšega zaznavanja na prvem mestu baš človek sam. Pozornost našega opazovanja je naperjena v prvi vrsti na človeka in njegova dejanja. Nato šele sledijo zapovrstjo stvari, oznake, količine in števila ter končno barve.²⁸ Zaznavanje fizičnih objektov je najboljše zopet tedaj, kadar opazovani predmet miruje. Nasprotno pa je intenziteta zaznavanja najmanjša pri nehotenem in iznenadnem opazovanju, ki se dogaja brez poprejšnje duševne priprave opazovalčeve. Tako so n. pr. zaznavanja pri prometnih nesrečah, ki se pripetijo za opazovalca nepričakovano in iznenada, večinoma zelo netočna in nezanesljiva.

Zaradi tega moramo smatrati, da so izpovedi prič o osebah in njihovih dejanjih glede točnosti in zanesljivosti na prvem mestu, na zadnjem pa so pričanja o barvah. Glede izpovedi o zaznanih relacijah so poskusi pokazali najrazličnejše izsledke. Časovna razdobja, ki so bila manjša kot 5 minut, so priče večinoma precenjevale. Težnja precenjevati se je večalo, čim manjša časovna razdobja od 5 minut navzdol je bilo treba določiti. Optimum točnosti časovnega zaznavanja in ocenjevanja se je izkazal pri 11 minutah; pri zaznavanju časovnih razdobj, večjih od 11 minut, pa prevladuje težnja podcenjevanja. Slično se je izkustveno tudi ugotovilo, da so se precenjevale dolžinske mere, ki so bile manjše od enega metra. Največja točnost opazovanja je bila dognana pri ocenjevanju med 1. in 4. metrom.²⁹ Za sodno prakso je dalje tudi važno zaznavanje hitrosti, ki so jih imela razna vozila. Čeprav so prometne nesreče dandanes skoro dnevno predmet tako kazenskih kakor tudi civilnih pravnih, vendar pogrešamo zadevno eksperimente, ki bi se bavili z ugotovitvijo, kako človek zaznava poedine brzine. Koliko je dosedaj iz prakse dognano, se opazovanja o hitrosti vozil zelo razhajajo.³⁰ Glede količin moramo ome-

²⁸ Fröbes, op. cit., II, ss. 141. O. Lipmann, Grundriss der Psychologie f. Juristen, 2. Aufl., 1914, s. 77. Hellwig, op. cit., ss. 91.

²⁹ Podrobno glej: Stern, Leitsätze über die Bedeutung der Aussagepsychologie v Ztschr. f. d. ges. Strafrechtswissenschaft, XXVI, 1906, s. 186. Isti, Zeit- u. Raumschätzung v cit. Beiträge II, ss. 32.

³⁰ Hellwig, op. cit., s. 126.

niti, da jo priče redno izražajo le s celimi števili. Skoraj nikdar ne zasledimo, da bi priče ocenile n. pr. kako dolžino, ceno, itd. z decimalnimi števili ali ulomki. Kar se zopet števil samih tiče, je eksperimentalna psihologija dognala, da dajejo ljudje gotovim številkam prednost. Tako so najbolj priljubljene številke 1, 2, 3 in one, ki so mnogokratnik števila 5. Primer: Pri ocenitvi kake dolžine bodo priče redno izjavile, da znaša razdalja n. pr. 40 do 45 m (ne pa 38 do 47 m in podobno).³¹

Naše opazovanje je odvisno končno tudi od tega, če so bili tudi sicer podani ugodni zunanji pogoji za čim točnejše opazovanje. Pri gledanju je med drugimi tudi važno, kaka je razdalja in svetloba. Če n. pr. opazujemo dobro nam znano osebo, ki je tudi sicer po svoji zunanosti več ali manj markantna (n. pr. velika postava), jo bomo z normalnim vidom pri dnevni svetlobi lahko razločili na razdaljo 100 do 150 m; če je manj značilna prikazen, pa le največ do 80 m; manj znano osebo pa celo le do 30 m. Pri mesečini pa moremo spoznati kako osebo, če je prvi krajec, največ do 6 m; pri polni luni do 10 m, in če res dobro poznamo njeno zunanost, do največ 15 m.³²

Naknadno ocenjevanje zgoraj opisanih relacij je za sodno prakso velike važnosti. Naj omenimo samo primer, ko mora sodišče včasih na minuto točno ugotoviti, kdaj se je izvršilo določeno kaznivo dejanje. Obtoženec hoče namreč dokazati svoj alibi. Zaradi tega ve povedati do minute točno, kjer se je mudil ob tem in onem času. Če hoče tedaj sodišče preskusiti obtoženčeve zadevne navedbe, potem mora tudi ono po pričah sestaviti podobno časovno zaporedje. Pri tem pa je odločilne važnosti, kako bodo poedine priče znale oceniti ono razdobje, ki je preteklo med enim in drugim dogodkom, na katero se baš časovno zaporedje opira.

³¹ Lipmann, op. cit., s. 78. Na podoben pojav nagnjenosti do določenih števil nas opozarja tudi Marbe, Grundzüge der forens. Psychologie, 1913, ss. 53, ko dokazuje na temelju ameriksanske in angleške kriminalne statistike, da so ondotna sodišča najpogosteje izrekla take časovne kazni, ki trajajo 1, 2, 3, 5, 10, 20 let.

³² Weingart, Kriminaltaktik, 1904, s. 51. — Sloviti fizik Helmholtz trdi, da svetloba, ki jo da polna luna, nima večjega učinka, kakor jo ima svetloba sveče na razdaljo 12 m! (Po Grossu, Kriminalpsychologie s. 250). In česa vse ne trdijo ljudje, da so videli v mesečini! — O sodnem preskusu razpoznavanja zunanosti določene osebe na razdaljo 676 m, ki pa je seveda izpadel negativno, nam poroča Schneickert, Kriminaltaktik, s. 184.

Iz tega kratkega opisa zaznavanja in njegove odvisnosti od subjekta in objekta, smo spoznali, da je treba iskati prvi izvor napačnega in nezanesljivega pričanja baš v zaznavanju samem.

§ 4. Spomin.

Drugi činitelj, ki ga moramo pri pričanju poštovati, je spomin. Potem ko smo s svojimi čuti zaznali zunanji svet, se je v nas porodila predstava o tem, kar smo videli, slišali itd. Ta predstava sama more ostati v našem spominu bodisi samo kratek čas, tako da nam kaj kmalu brez sledu izgine, bodisi pa nam ostane za vse žive dni trdno zasidrana.³³ Večkrat se tudi dogaja, da se kakega dogodka v celoti še prav dobro spominjamo, v spominu so nam ostale tudi še najmanjše podrobnosti, vendar se na drugi strani navzlic temu, da se še tako trudimo in se zamislimo v preteklost, ne moremo spomniti ene same okolnosti, ki pa je za presojo stvari včasih morda odločilne važnosti.

Kaj je tedaj spomin? V psihologiji pojmujeemo spomin kot duševno zmožnost, s katero vse naše doživljaje ohranjamo preko onega časa, ko smo jih zaznali.³⁴ Naloga spomina je tedaj, da utrdi preteklo resničnost. Vprašanje pa je seveda, če je spomin tej svoji nalogi vedno tudi zvest in kos. Če človek ne bi imel spomina, potem danes ne bi več imeli onih predstav, ki smo jih včeraj zaznali o izvestnih

³³ Vsako spominjanje ima za svojo psihološko podlago predstavo zunanjega ali notranjega pojava, na katerega se spominimo. Pri tem moramo poudariti, da spominjanje kot tako še ni sklep in sodba, marveč je samomisel (to so vse misli, ki niso sodbe; slednje imenujemo v filozofiji somisli, ker se za vsak sklep ali sodbo zahteva še istočasni obstoj druge misli). Ko se namreč česar koli spominimo, tedaj že neposredno, brez kakega sklepanja ugotavljamo, da je kar koli tako in tako bilo ali ne bilo. Ugotovitev, da spominjanje v strogem pomenu besede ni misel, t. j. sklep, je izredne važnosti za psihologijo pričanja. Kajti bistvo vsakega pričanja je, da priča izpove svoje zaznave, torej predstave o fizičnih stvareh, ne pa svojih misli ali sodbe o tem, kar je zaznala. To je že funkcija sodišča, ne pa priče. — Veber, Očrt, ss. 57, 67.

³⁴ Ušeničnik, op. cit. VIII, ss. 273. Ribot, Les maladies de la personnalité, 18 éd., 1921, s. 125 pravi duhovito: „... la memoire que j'appellerai objective, intellectuelle: les perceptions, images, expériences et connaissances emmagasinées en nous.“ Bergson pa (v nem. prevodu „Die seelische Energie“, 1928, s. 5) „Alles Bewusstsein ist also Gedächtnis — Aufbewahrung und Anhäufung der Vergangenheit in der Gegenwart.“ Kant smatra spomin „die wundersamste unter allen Kräften des menschlichen Geistes“ (cit. po Sakmann, Philosophische Denkschule, 1929, s. 10).

predmetih ali dogodkih. Nasprotno pa celo vidimo, da ostanejo vsi doživljaji, eni seveda bolj drugi manj, trdno zasedrani v naši duševnosti — v spominu. Predaleč bi nas zavedlo na tem mestu podrobno razpravljanje o bistvu in psiholoških osnovah spomina in njegove funkcije — spominjanja. Sicer pa tudi to vprašanje presega okvir našega razglabljanja.

Na tem mestu bomo o psihologiji spomina omenili le toliko, kolikor je to za psihologijo pričanja neobhodno potrebno. Zaradi tega bomo najprej razpravljali o lastnostih spomina, nato pa o onih činiteljih, ki utegnejo vplivati na naš spomin na ta način, da dobimo v nekaterih primerih po preteku časa več ali manj potvorjeno reprodukcijo tega, kar smo s svojimi čuti v resnici tudi zaznali.

Pri spominu moramo razlikovati za naš primer njegov obseg, trdnost in vernost.

1. Obseg spomina znači število onih doživljajev, ki so se nam vtisnili ob priliki opazovanja določenega dejanja ali dogodka v spomin. Tako n. pr. ali smo zaznali ves potek prometne nesreče ali pa samo nje del, čeprav smo bili pri tem ves čas prisotni! Če razčlenimo naše opazovanje, vidimo, da je lahko hoteno ali nehoteno. Kadar je naše opazovanje združeno s kakim zanimanjem ali ugodjem, potem je vsekakor več ali manj hoteno. Nasprotno pa je nehoteno n. pr. tedaj, kadar grem po cesti, pa gledam, slišim svoj okolico itd., moja pozornost pa je usmerjena drugam (n. pr. mojim trenutnim mislim o kakem pravnem primeru). Vsako hoteno opazovanje pa ima večjo ali manjšo stopnjo pozornosti, (t. j. uporabe psihične energije pri opazovanju), ki ima lahko intenziteto od popolne razpršenosti pa do največje koncentracije. Pozoren biti se pravi na nekaj misliti, t. j. vso svojo duševnost dejavno obrniti v določeno smer in na določeni objekt, ki baš zaradi kake posebnosti privlačuje našo pozornost.³⁵ To notranjo pozornost večkrat tudi vidno kažemo, ko svoje zunanje ravnanje na prav poseben način uravnavamo. Če hočemo n. pr. bolje slišati, nastavljammo uho, celo odpremo usta, itd. Jasno je, čim bolj smo pozorni, tembolj se obseg našega opazovanja omeji na določen del objekta, ki ga opazujemo. V eksperimentalni psihologiji so dognali, da sta intenziteta pozornosti opazovanja in obseg opazovanih predmetov v obratnem sorazmerju. Čim večja je pozornost, tem manjši

³⁵ O pozornosti glej V e b e r, Elementarne enačbe človeške pozornosti v Razpravah znanstvenega društva, I, 1923.

sta obseg ter vsebina opazovanja in narobe.³⁶ Zato moramo tudi za vsako pričanje postaviti načelo, da je obseg spominjanja predstav o zaznanem predmetu tem manjši, čim večja je bila intenziteta pozornosti opazovanja. Kajti ena in ista oseba ne more enako pozorno hkrati opazovati ves kompleks dogajanja in na to vse njegove sestavine v enaki meri obdržati v spominu. Čim bolj je bila priča koncentrirana pri opazovanju, tem bolj jo je imeti za zanesljivo v izpovedi in to glede onega dela svojega opazovanja, kamor je bil naperjen maksimum pozornosti.

2. Trdnost spomina znači sposobnost obdržati svoje doživljaje skozi določen čas. Čim dalj časa ohranjam svoje predstave o tem, kar sem zaznal, tem trdnejši je moj spomin. Od katerih okoliščin je ta lastnost spomina, ki jo nazivamo pomnjenost, odvisna? Na prvem mestu moramo vsekakor omeniti naravno ali prirojeno pomnjenost; saj že v vsakdanjem življenju vidimo, da so eni dobrega, drugi pa slabega spomina. Drugi činitelj, ki oblikuje trdnost spomina, je vzgoja. Z vztrajnim učenjem in stalno duševno zaposlitvijo si pridobimo tako sposobnost spomina, da se nam določena opazovanja „zunanjega“ in „notranjega“ sveta globlje vtisnejo v spomin kot sicer. Tudi starost je merodajna; izkustveno je dokazano, da imajo najboljši spomin petindvajsetletniki, otroci in starci imajo vobče slabši spomin. Glede vpliva spolne pripadnosti na trdnost spomina še niso prepričevalno dokazali, da bi moški ali ženske imele trdnejši spomin.³⁷ Poleg tega imamo zopet take osebnostne tipe, ki jim je spomin enostransko usmerjen. Nekateri imajo bolj razvit vizualen (za ženske posebej pa je izkustveno dognano, da pri njih prevladuje baš vizualni spomin),³⁸ drugi zopet akustičen, optičen, motoričen itd. spomin. To različnost spomina opažamo pogostokrat v življenju, ko zadošča določeni osebi, da samo enkrat sliši kako melodijo, pa je nikdar več ne pozabi. Drugi imajo zopet občudovanja vreden spomin za verze, številke, slike itd. Glede optičnega spomina moramo za sodno prakso ugotoviti sledeče: Dogaja se, da več prič soglasno kako osebo

³⁶ Fröbes, op. cit., II, s. 75.

³⁷ O tem imamo sicer več poskusov, toda do enotnega prepričevalnega rezultata zaenkrat še niso dovedli. — Fröbes, op. cit., II, s. 146. Stern, Zur Psychologie der Aussage v Ztsch. f. d. ges. Strafrechtswissenschaft, Bd. 22, trdi, da je trdnost spomina žensk večja, kajti pozabljenost žensk je v razmerju do moških kakor 2 : 3.

³⁸ Meumann, Oekonomie und Technik des Gedächtnisses, 4. Aufl., 1918, s. 173.

napačno istoveti. Tako imamo v kriminalni zgodovini mnogo primerov, da je bila obsojena druga oseba namesto pravega krivca, ker so jo po soglasnem pričanju istovetili s storilcem.³⁹ Zaradi slabega optičnega spomina nekaterih oseb ne smemo priče v dvomljivih primerih nikdar vprašati: „Ali je obtoženec identičen s storilcem?“, marveč je treba priči predstaviti več oseb ali njihovih slik ter ji prepustiti, da sama izbere iz predstavljenih objektih storilca! Pa tudi sicer je ta način istovetenja, ki ga imenujemo izbirna soočba, najboljši.⁴⁰ Trdnost spomina je tedaj pri ljudeh kar najrazličnejša. Določajo ga tako naravni činitelji kakor tudi vzgoja in učenje ter način osebne zaposlitve ali udejstvovanja. Vse te činitelje bo moral tudi sodnik pri priči podrobno dognati in upoštevati, če bo presojal dokazno vrednost pričanja o kakem dogodku, zlasti še, če se je vršil pred dokaj leti.

5. Tretja lastnost našega spomina je njegova vernost ali zanesljivost. Pod tem pojmujeemo sposobnost spomina, da nam adekvatno reproducira po preteku krajšega ali daljšega časa naša umska ali nagona doživljanja. Čim bolj točno nam spomin podaja pretekle doživljaje ter jih spreminja v sedanje stvarno znanje, tem večja je njegova vernost ali zanesljivost. Nasprotno pa je tem manjša, čim več podrobnosti opazovanih predmetov ali dogodkov izpade iz naših predstav. Predmet našega spominjanja največkrat niso samo predstave nižjega razreda ali pa poedine predstave same, marveč celi kompleksi predstav, ki se časovno vrstijo eden za drugim.⁴¹ Pri spominski reprodukciji naših doživljanjev moremo opaziti, da se nam naše predstave o kakem dogodku ne prikazujejo v našem spominu vedno na isti način in po istem vrstnem redu, kakor smo jih mi pristno zaznali. Zaradi tega reprodukcije naših predstav ne moremo primerjati n. pr. s filmskim po-

³⁹ Hellwig, op. cit., ss. 98, 119.

⁴⁰ Optični spomin ljudi je vobče zelo slab. Redki so oni, ki nam morejo z vso točnostjo opisati zunanost kakega človeka. Pa tudi stvari, ki jih dnevno vidijo, ne morejo dovolj točno opisati. Opišite n. pr. vašo sodno dvorano, pisarno itd., kjer se dnevno več ur mudite! Ali bo vaš opis točen in zanesljiv? Zlasti moramo biti previdni pri zaslišanju priče, ki nam opisuje kako osebo. Glede naknadnega opisa oseb (signalement) je bilo izvedenih mnogo poskusov. Na podlagi teh izvaja Fröbes (op. cit., II, s. 148): „Nachträgliche Angaben über das Äussere der Personen besitzen offenbar keine Glaubwürdigkeit, wenn nicht bei der Wahrnehmung die Aufmerksamkeit besonders darauf gerichtet war.“ O signalementu glej izčrpno delo Schneickert, Signalementslehre, 3. Aufl., 1937.

⁴¹ Veber, Očrt, s. 35.

snetkom kakega dogodka, kjer vidimo, da si sledijo na platnu poedina dejanja tako, kakor so se časovno v resnici tudi dogajala. Spomin tedaj ni verna kopija resnične stvarnosti, kjer bi se nalik fotografski plošči obdržale vse naše zaznave. Kajti po preteku časa, pri nekaterih osebah celo takoj, nam zginevajo iz spomina poedini vezni členi v vrsti naših predstav; na tak način nastanejo spominske vrzeli. Večkrat se tudi dogaja, da se v določeno vrsto istočasnih predstav podzavestno vrinejo kake poznejše pristne ali pa tudi nepristne predstave, tako, da celo smatramo, da spadajo k onemu kompleksu predstav, katere trenutno reproduciramo. Druge osebe zopet kako predstavo o določenem dogodku časovno zamenjujejo s prejšnjo ali poznejšo predstavo o drugem, sličnem dogodku. Nekatere zopet reproducirajo kot pristen doživljaj celo svoje sanje: to, kar je sanjal, smatra za resničen dogodek.⁴² Zlasti pa moramo imeti za nezanesljive priče one osebe, ki svoje lastne sodbe (misli, razlage) o opazovanem predmetu mešajo z opazovanjem samim ter nato oboje združujejo kot spomin tega, kar so zaznale. Tako torej vidimo, da imamo osebe z najrazličnejšo stopnjo vernosti ali zanesljivosti spomina: eni imajo zelo točen spomin (o sposobnosti absolutno natančne reprodukcije pri spominu sploh ne moremo govoriti),⁴³ drugim pa je zopet dan tak spomin, ki v svoji zvestobi odpove ter meša pri reprodukciji resnične zaznave s svojimi fantazijskimi produkti. Pri takih osebah sta se združila resničnost in fantazija v večno, nerazdružno skupnost, tako da pri morebitnem njihovem pričanju ne moremo več ločiti, kaj je resnica in kaj je izmišljotina; (take tipe nam predstavlja Münchhausen, ki je bil o svojih fantazijskih predstavah trdno uverjen, da so to pristne predstave o resnični stvarnosti).

⁴² Gross-Seelig, op. cit., s. 99 našteva sledeče spominske napake normalnega človeka: 1. spominske vrzeli, ki jih dotična oseba sama prizna (n. pr. večkrat se na kako ime ne moremo spomniti, čeprav pravimo, da nam je beseda „že na jeziku“). 2. Sp. vrzeli, katerih se človek sam ne zave. Zato jih ne skuša niti izpolniti s kako drugo vsebino. 3. Sp. vrzeli, katerih se oseba sicer ne zave, pa vendar motijo celotno sliko našega spominjanja. Zaradi te moreče praznine jih skuša oseba izpolniti s kako drugo, seveda izmišljeno vsebino. 4. Časovne premembe. Poedini doživeti dogodki ali predmeti se reproducirajo po drugačnem vrstnem redu, kakor smo jih zaznali. 5. Delne zamenjave. Na mesto pristnega doživetja vrinemo ustrezni del iz kakega drugega kompleksa predstav. 6. Razširjave. Predstave se po fantaziji razširjajo ali drugače prirojijo in 7. Sanjski spomini, o katerih pa smo že zgoraj govorili.

⁴³ Fröbes, op. cit. II, s. 227.

Med važnejše činitelje, ki vplivajo na zanesljivost spomina, moramo šteti čas, afekte in čustva ter sugestijo. Zato nekoliko besed o njih.

a) O vplivu časa na lastnosti spomina smo že večkrat govorili. Obče znano je dejstvo, da trdnost in zanesljivost spomina opešata, čim več časa preteče od dneva, ko smo določeno predstavo doživeli. Nekateri psihologi so skušali to po preteku časa povzročeno sukcesivno zmanjšanje zanesljivosti spomina celo matematično izraziti.^{44 45}

b) Tudi čustva in afekti imajo pri spominjanju važno vlogo. V psihologiji so s poskusi in opazovanji iz vsakdanjega življenja dognali, da človek mučne in neprijetne spomine navadno zelo rad in hitro pozablja, ali kakor Freud pravi, v sebi potlači, tako, da jih sploh več ne ali zelo redko omenja. Take spomine človek s časoma tudi preobrazi in jim da popolnoma drugo, prijetnejšo vsebino. Tak psihološki pojav opazimo često tudi v vsakdanjem življenju. Naj omenim samo tkz. „laudatores temporis peracti“, ki vedo o starih, preteklih časih povedati samo dobro in lepo, kakor da v onih „dobrih“ časih kaj neprijetnega sploh ni bilo mogoče doživeti! Koliko resnice pa sploh tiči v raznih šolskih in drugih anekdotah preteklih dni? Pa tudi takozvana spominska literatura baš iz zgoraj omenjenih razlogov ni vedno veren prikaz resničnosti dogodkov. Tudi pri bolnikih utegnemo opaziti sličen pojav: njihova trenutna bolezen je vedno najhujša, čeprav je objektivno morda najblažja od vseh prejšnjih. Iz povedanega sedaj vidimo, da vplivajo tudi naša čustva, zlasti še če so neprijetna, na vernost našega spomina.⁴⁶

⁴⁴ Stern je s poskusi dokazal, da čas ne vpliva samo na trdnost, marveč večkrat tudi na vernost spomina. Dognal je, da se je v teku prvih treh tednov vernost spomina tega, kar so poskusne osebe zaznale, zmanjšalo vedno za $\frac{1}{3}$. (Cit. Zur Psychologie d. Aussage). Sloviti psiholog Ebbinghaus (op. cit. 1919, I, s. 722) pa je podal svoj diagram o pozabljenju (Ebbinghauschekurve des Erinnerungsverlustes): V prvi pol uri po zaznavi pozabljenje zelo narašča, v nadaljnjih 9 urah pojema, nato v sledečih dveh dneh zopet počasi narašča, od tu naprej pa poteka v skoraj horizontalni črti, tako da komaj opazno narašča. Iz tega diagrama tedaj sledi: kar človek pozabi, pozabi takoj po dogodku ali učenju, pozneje pa skoraj ničesar več!

⁴⁵ Pozabljenje je tudi eden izmed psiholoških vzrokov za normiranje čim krajših zastaralnih rokov glede pregona kaznivih dejanj.

⁴⁶ O. Bumke, Psychologische Vorlesungen, 1919, s. 141 pravi: „Vom Auffassen bis zum Reproduzieren greifen die Gefühle fortgesetzt in seine Tätigkeit ein, und vornehmlich deshalb gibt es ausser dem einfachen Vergessen, mit dem wir uns viel leichter abfinden könnten,

c) O sugestiji in njeni vlogi v forenzični praksi so že mnogo in vsestransko razpravljali.⁴⁷ Mi se bomo v svojih izvajanjih omejili na sugestijo zgolj kot činitelja, ki vpliva na vernost našega spomina kot zakladnice našega doživljanja in ki utegne zaradi tega prihajati pri pričanju v poštev. V psihologiji pričanja vidimo, da pride sugestija tudi že v prvi fazi, t. j. pri zaznavanju do veljave. Naj samo omenimo opazovanje take osebe, ki sama bolj ali manj nekaj intenzivno pričakuje. Taka oseba, ki je notranje vsa prežeta z določenim pričakovanjem nečesa, bo pričakovani dogodek čisto drugače zaznala, kot bi ga sicer. Fröbes⁴⁸ navaja sledeči primer take avtosugestije: Sodnik mora prisostvovati neki ekshuminaciji nedavno pokopanega mrljica. Takoj ob začetku izkopavanja je bil prepričan, da čuti neznošen smrad po trohnobi; zaradi tega se je od opravlila tudi odstranil. Ko so odprli krsto, je bila — prazna! Ali drug primer: Profesor pove slušateljem, da bo sedaj eksperimental z neko bencinsko zmesjo. Ko jim jo da poduhati, pretežna večina prizna, da je tej tekočini primešan bencin, v resnici pa je bila le čista voda. Takih poskusov sugestije utegnemo našteti brez števila. Iz sodne prakse so znani sledeči primeri avtosugestije: Ženske in dekleta, ki so nagnjene k histeriji, večkrat smatrajo kako samoposebi brezpomembno dejanje (n. pr. stisk roke) zdravnika, učitelja, predstojnika itd., do katere čutijo erotično nagnjenost, že za seksualno dejanje; na ta način pride mnogokrat do lažne ovadbe in napačnega pričanja o kaznivem dejanju zoper moralo, ki ga pa sploh ni bilo. To si moramo razlagati samo tako, da se je nahajala taka oseba v duševnem razpoloženju intenzivnega pričakovanja takega (v našem primeru: spolnega) dejanja. Vsako pričakovanje nečesa more tedaj povzročiti v duševnosti zaznavajoče osebe najrazličnejše iluzije. Zlasti še, če kdo avtoritativno vnaprej že zagotovi, da se bo to sedaj videlo, slišalo, itd. To velja zlasti za človeka, na katerega ima druga oseba zaradi svojega položaja, visoke znanstvene, itd. avtoritete velik vpliv. Tak človek bo tedaj v resnici tudi prepričan, da je to in ono videl, slišal, itd.⁴⁹

auch eine Verfälschung, eine nachträgliche Umgestaltung der Erinnerungen.“ Gl. tudi Marbe, op. cit., s. 30.

⁴⁷ Glej o tem Höppler-Schilder, Suggestion und Strafrechtswissenschaft, 1926.

⁴⁸ Op. cit., II, s. 605.

⁴⁹ Isto pa seveda velja tudi v nasprotni točki, ko je takemu človeku druga oseba, ki skuša nanj vplivati, vse drugo kakor avtoriteta

Za nas prihaja v prvi vrsti v poštev vpliv sugestije na vernost spomina. Kaj je sugestija? O njej imamo mnogo definicij. Za forenzično prakso zadošča, če jo označimo kot spremembo naših pristnih doživljajev (predstav, misli, čustev in stremljenj) zaradi vplivanja po tretji osebi ali pa celo po lastnem jazu. Zato pojmujejo sugestijo tudi kot dejanje, ki porodi pri eni ali pri več osebah kako idejo, kateri dotična oseba sledi celo brez notranjih razlogov. O izrednem vplivu sugestije v javnem življenju nam ni treba podrobno razpravljati, to nam itak priča moč mode, tiska, filma, reklame, propagande, itd. Že definicija sugestije kaže, da moramo ločiti med avto- in heterosugestijo. Prvo povzroča lastni jaz, drugo pa tretje osebe.

Avto sugestija učinkuje na vernost našega spomina manj kakor heterosugestija. Pri poedincu se pojavlja na najrazličnejše načine. Povzroča jo dolgo ali intenzivno razmišljanje o kakem dogodku, zgoraj že navedeno pričakovanje, trenutno duševno in telesno razpoloženje, samoponavljanje itd. O vsakem človeku več ali manj velja, da je v svojem doživljanju določen po posebnih nagibnostih in smereh lastnega biološko-psihološkega organizma, zaradi katerih smatra vsak rad za resnične one misli in predstave, ki po svoji vsebini soglašajo s trenutnimi težnjami njegove duševnosti in organizma, ter da zavrača misli, ki po svoji vsebini tem nasprotujejo. Zato je n. pr. „optimist“ hitro prepričan o tem in onem, kar bi kot resnično tudi rad videl, „pesimist“ pa baš nasprotno.⁵⁰

Važnejša je heterosugestija,⁵¹ ki je lahko zopet individualna ali kolektivna. Individualna suge-

in jo sicer ne ceni. V takem primeru včasih zadošča, da sliši to osebo le izreči kak stavek, pa že postane trdno prepričana o dejstvu, ravno nasprotnem onemu, ki ga misli druga oseba. Naj omenimo primer, ko dobiva kdo zaradi sovraštva do kake druge osebe napačne misli in predstave o tej osebi. Prvotno napačno predstavo ali misel, torej nepristen doživljaj, je to sovražno čustvovanje izpremenilo v pristno misel, v prepričanje. Taki primeri nam torej dokazujejo, da utegnejo razne emocije povzročiti pri kakem človeku popolnoma drugo predstavo ali misel kakor sicer. Sugestivnoavtoritativni odnošaji so tedaj bili oni činitelji, ki so v danem primeru izpremenili prvotno nepristno misel v isto ali diametralno nasprotno pristno, v isto ali nasprotno prepričanje. — Veber, Očrt, s. 62.

⁵⁰ Prim. Veber, Očrt, s. 62. — Gross-Seelig, op. cit., s. 108 govori o tkz. „Erwartungseinstellung“.

⁵¹ Heterosugestijo moramo strogo ločiti od hipnoze. Čeprav sta sugestibilnost medija in moč sugeriranja sestavna dela hipnotičnega procesa, vendar je sugestija zgolj psihično dejstvo, hipnoza pa psiho-

stija se nanaša na poedino osebo, kolektivna pa na večjo ali manjšo množico oseb. Sredstva sugestije so lahko v obeh primerih ista: živa beseda, okolica, tisk, film, reklama, itd. Vsi ti činitelji morejo bistveno preobraziti pristno vsebino tega, kar smo pred časom zaznali. Če pa je slučajno nastala kaka spominska vrzel, o katerih smo že zgoraj govorili, potem tudi tu napravi sugestija svoje delo; namesto prejšnje, resnične, a pozabljene vsebine, stopi nova, izmišljena. Kdo je podvržen sugestiji? Brez dvoma vsi ljudje, kajti popolnoma insugestibilni ni nihče! Ta trditev gotovo ne rabi dokaza. Pač pa moramo ločiti večjo ali manjšo stopnjo sugestibilnosti, pri čemer prihajajo v poštev razni činitelji kakor so starost,⁵² spol,⁵³ duševni razvoj in izobrazba,⁵⁴ okolica, v kateri živimo,⁵⁵ trenutno duševno razpoloženje in morebitna „pričakujoča“ usmerjenost, stopnja samokritičnosti⁵⁶ in odvisnosti,⁵⁷ itd.

V večini primerov pričanja ima priča vedno dovolj časa in prilike, da o tem, kar je zaznala, bodisi sama razmišlja bodisi razpravlja z drugimi, ki utegnejo biti tudi očividci istega dejanja. Največkrat tudi tisk, predvsem

fiziološko stanje. Hipnotizer spravi z raznimi fizičnimi in psihičnimi metodami, zlasti pa s sugestijo svoj medij v spanju podobno stanje, v katerem je hipnotizirana oseba primeren objekt za vse vrste sugestij. — Prim. Ušeničnik, op. cit. VIII, ss. 218. Forel, Hypnotismus, 12. Aufl., 1915. O pomenu hipnoze za sodno prakso glej našo opombo 79.

⁵² Otroci so bolj sugestibilni kakor odrasli. Najjačjo sugestijo more nad njimi izvajati lastna mati. O tem nam pričajo primeri, kako jih mati uspava, jim lajša bolečine itd. Eksperimentalna psihologija je dognala, da sta starost in sugestibilnost v obratnem sorazmerju.

⁵³ Dasi se mnenja o sugestibilnosti enega in drugega spola razhajajo, doslej še vendar ni bilo prepričevalno dokazano, da bi tzd. en spol imel prednost pred drugim. O ženskah trdijo, da so od 8. do 19. leta celo manj sugestibilne kakor moški! — Fröbes, op. cit. III, s. 607.

⁵⁴ Inteligenca in izobrazba kolikor toliko varujeta pred sugestijo. Enako tudi intenzivna pozornost. Nasprotno pa takoj podležejo sugestiji naivneži, osebe z bujno fantazijo, vraževerni, strahopetci, duševno leni, psihopati vseh vrst, degenerirani, histeriki in sl. Zelo sugestibilne so tudi osebe z močnim seksualnim nagonom. (To zlasti izrabljajo pri ženskah razni ženitni sleparji).

⁵⁵ Veber, Očrt, s. 61. — Človek, ki zahaja iz dneva v dan v eno in isto družbo, v kateri so na dnevnem redu stalni razgovori in isti nazori o kakih aktualnih dnevnih vprašanjih, bo kmalu podlegel vplivu svoje okolice, t. j., da bo prevzel nazore družbe tudi za svoje.

⁵⁶ Glej op. 49 in 50.

⁵⁷ Tkz. sugestija avtoritete, kateri podležejo zlasti bivši oficirji, upravni uradniki, zvesti služitelji itd., skratka osebe, ki so bile navajene na dolgoletno strogo službeno disciplino. Prim. Gorphe, op. cit. s. 382.

časopisje, obširno poroča o izvršenem zločinu.⁵⁸ Pogosto se o tem razpravlja tudi na javnih shodih in skupščinah. Ker se tedaj o zločinu večkrat še pred dokončno sodno odločbo obravnava na ta ali drugi način v javnosti, zato se ne smemo čuditi, da si tudi vsa ali vsaj velik del javnosti usvoji mnenje, ki ga imajo gornji činitelji o tem kaznivem dejanju, kot svoje lastno mnenje. Kaj pa je priča? Ali ni tudi ona del te sugerirane množice? Kdo pa je bolj sugestibilen kakor je baš kompaktna množica ljudi?⁵⁹

Na drugi strani pa opazamo, da se v sodobnem kazenskem postopku ne pazi dovolj na prostorno ločitev prič, ki skupno čakajo na zaslišanje pred preiskovalnem sodnikom ali na glavni razpravi. Večkrat morajo priče celo ure in ure skupno čakati na zaslišanje. Ali ni tudi tu ugodna prilika za medsebojno sugeriranje prič, ki v sodni čakalnici (običajno je to le hodnik) nemoteno razpravljajo o dogodku kot predmetu njihovega pričanja. Razen nevarnosti medsebojne sugestije pa je skupno, nenadzorovano čakanje prič pred zaslišanjem za sodni postopek škodljivo tudi še iz drugih razlogov (n. pr. sprotno obveščevanje o poteku glavne razprave, dajanje navodil itd.) Priznati moramo, da se baš v tem tudi pri nas mnogo greši.

§ 5. Izpoved priče.

Idealna je ona priča, ki je dogodek pravilno zaznala, ga točno obdržala v spominu in nato svoje zaznave jasno, določno in verno reproducirala pred sodiščem. Takih idealnih prič je zelo malo; to so prave izjeme, ki jih pred sodiščem zelo redko srečujemo. Kakor sta bili važni prvi dve fazi nastanka pričanja, tako je tudi slednja, ko gre prav za prav za pričanje v pravem pomenu besede. Tu šele pride priča v neposredni stik s sodiščem. Zaradi tega mora sodnik pri zaslišanju prič biti ne samo izvežban jurist, marveč tudi

⁵⁸ Zato vsebuje tudi večina sodobnih kazenskih zakonikov določbo, s katero se kaznuje oni, ki objavi brez dovolitve po tisku obtožnico ali zbrani dokazni material v kazenskem postopanju, preden se to objavi na glavni razpravi, Prim. § 151 našega kz. — O vplivu časopisja na javno mnenje prim. Groth, Die Zeitung, Ein System der Zeitungskunde, 1928, Bd. I, ss. 91.

⁵⁹ Glej temeljno delo o psihologiji množice Le Bon, La psychologie des foules, (prvič l. 1896). Na sugestijo se nanaša Livre I, ch. II, § 2: Suggestibilité et crédulité des foules. — V leposlovju nam je Shakespeare v „Juliju Cezarju“ (Antonijev govor pred truplom Cezarja — III. dejanje, II. prizor) mojstrsko prikazal sugestibilnost množice.

dober poznavalec človeka in njegove duševnosti, skratka praktičen psiholog.

Poglejmo, kaj določa naš kp. o načinu zaslišanja prič. Njegove določbe so o tem zelo skope, na kriminalno psihologijo in taktiko se malo ozira. Vendar pa vsebuje določba § 172 odst. 1 kp. le osnovno načelo o zaslišanju prič. Naš kp. — in kakor moderni sodni kazenski postopniki sploh — so osvojili način spontane izpovedi ali pripovedovanja (tkz. primarna izpoved): priča mora najprej sama, ne da bi jo sodišče prekinjalo z vmesnimi vprašanji, izpovedati vse, kar ji je o predmetu znano. Ta sistem uzakonjene izpovedi je tudi sicer psihološko utemeljen. Zakaj? Poleg primarne izpovedi imamo še tkz. sekundarno izpoved; le ta je v podrobnem, zaporednem izpraševanju priče po sodniku. Psihologija uči, da človek zaznava vsako stvar najprej kot celoto (tkz. celotno zaznavanje). Opazovanje nam vtisne v spomin več ali manj le totalno sliko objekta; samo, če smo bili pri svojem opazovanju posebno pozorni, se nam vtisnejo v spomin tudi te in one podrobnosti, ki jih sicer ne bi opazili. S poskusi so neovržno dognali, da vsebuje spontano pričanje manj napak kakor pa podrobno izpraševanje, kjer se vrsti vprašanje za vprašanjem.⁶⁰ Pri spontani izpovedi nahajamo povprečno 5 do 10% napak, pri zaslišanju pa celo 20 do 30%.⁶¹ Zakaj ta velika razlika glede vernosti ene in druge izpovedi? Pri pripovedovanju bo priča večinoma res izpovedala le to, kar je sama neposredno zaznala. Na druge možnosti in verjetnosti dogajanja (ki so se res lahko pripetila, pa priča tega sicer ni opazila, pač pa more po raznih zunanjih znakih o tem sklepati), običajno sama od sebe še pomislila ne bo. Če pa ji stavimo o objektu njenega opazovanja zaporedoma več vprašanj, se utegne zgoditi, da zadenemo s temi vprašanji na kako vrzel v spominu dotične priče ali pa se podamo že v tako področje, kjer priča sama ni več neposredno zaznala. V teh primerih grozi nevarnost, da bodo pričeli delovati namesto resničnosti opazovanih dejstev — fantazija, sklepanje ali sugestija. Priča bo namreč skušala te

⁶⁰ Pripovedovanje je tedaj najbolj zanesljiva oblika pričevanja, toda po svoji notranji vsebini je vsekakor revnejše in manj obsežno, kakor je izpoved na podlagi sodnikovih vprašanj. Ko priča pripoveduje, pove namreč le to, kar z vso gotovostjo ve, kar v njeni duševnosti takorekoč samo sili na plan. Pri izpraševanju pa vpleta priča v svojo izpoved še svoje misli in ugibanja. — Prim. Lipmann, op. cit. s. 80, ko pravi: „Nur in dem freien Bericht tritt das wirkliche Wissen des Aussagenden rein zutage.“ — Prim. tudi Munda, op. cit. s. 118.

⁶¹ Stern, cit. Leitsätze, s. 182, Fröbes, op. cit. II, s. 152.

vrzeli v svojem spominu večkrat izpolniti tako, da bo izpovedala pač to, kar sama misli, da bi v takem primeru po vzročni nujnosti redno tudi sledilo. Primer: Priča A, ki je bila navzoča pri tepežu, izpove, da je obtoženec I dvignil roko, v kateri je držal nož. Na sodnikovo vprašanje: „Kaj je obtoženi I nato storil?“, je priča, ne da bi kaj premislila, odgovorila: „Nato je zabodel B-ja.“ Po drugih pričah je nasprotno ugotovljeno, da je obtoženi I sicer z roko dvignil nož in zamahnil proti B-ju, toda B-ja sploh ni zabodel, marveč je to storil D. To je tudi potrdil zdravnik-izvedenec, ki je dognal, da prizadejana rana ne more izvirati od B-jevega noža! Priča A je tako izpovedala, ker je videla začetek dejanja (dvig roke, v kateri je bil nož), ki bi se normalno pač moral tako končati, kakor je izpovedala. Tudi drugi razlog nam velevala, da pustimo priče nemoteno in prosto govoriti. Kajti večkrat pridejo tako nepričakovano na dan činjenice, ki jih mi sicer ne bi nikdar zaznali, pa so morda ravno odločilne važnosti za ves nadaljnji sodni kazenski postopek. To se utegne zgoditi zato, ker se morda vprav ta trenutek sprostí pričina podzavest ali pa, da se priča, ki je imela namen lagati, zagovori. Kdaj je torej izpraševanje umestno? Kp. določa, da se pričí stavijo posebna vprašanja le tedaj, če bi ostalo tudi po spontanem pričanju še kaj nepopolno, nejasno ali bi bilo v protislovju in da se na ta način dopolni ali pojasni njena prva izpoved. Vsakdo bo moral priznati, da je takih prič, ki so sposobne enotne, nepretirane izpovedi, malo. Saj vsak človek vendar nima sposobnosti gladkega pripovedovanja ter ne more podati svojih misli po nekem logičnem redu kakor drugi; nekateri so zopet v zadregi ali imajo celo tremo, ker morajo govoriti pred velikim slušateljstvom, v nenavajenem okolju itd. Nekatere priče so zopet čvekave tako, da bi govorile v neskončnost ter navajale tudi to, kar je za presojo stvari brez vsakega pomena. Včasih je tudi predmet zaslišanja take narave, da marsikatera priča le s težavo ali s samozatajevanjem izpove. Naj omenimo zaslišanje o deliktih zoper javno moralo, ko mora dekle ali otrok izpovedati tudi najmanjše podrobnosti o dejanskem stanju. V teh primerih ne bi sodnik brez vmesnega izpraševanja nikamor prišel. Tedaj pač ne preostane sodišču nič drugega, kakor da zastavlja pričí sproti poedina vprašanja, ki se nanašajo na predmet pričanja. Za te primere pa kp. določa, da se je treba izogibati sugestivnim vprašanjem, t. j. takim, ki že vsebujejo navodila, kako bi bilo treba odgovoriti na stavljeno vprašanje. O njih bomo še razpravljali. V sodni

praksi tedaj ne moremo dati prednosti niti enemu niti drugemu načinu zaslišanja prič, navzlic temu, da je izkustveno dokazano, da nam da pripovedovanje bolj verno sliko o dejanskem stanu. Sodnik bo moral tedaj po svobodnem preudarku v vsakem primeru posebej odločiti, s katerim načinom zaslišanja bo prišel do čim bolj točne izpovedi. Zato bo moral izmenoma uporabljati oba načina, kot vodilo pa mu naj služi določba § 172 kp., katere se mora tudi držati, če je v danem primeru to tudi mogoče brez škode za ves nadaljnji postopek.

Večkrat je treba pričo zaslišati tudi na kraju zločina, da se tako razjasni kaka za presojo važna okolnost. Tako zaslišanje na kraju zločina ima brezdvomno večjo dokazno vrednost kakor ono, ki se vrši v sodni dvorani. Kajti priča nam more na kraju samem točno prikazati potek cellega dogodka, kakor ga je sama opazovala ali pri njem kakor koli celo sodelovala. Pri zopetnem pogledu na določene predmete, okolico, itd., se bo priča običajno spomnila tudi take podrobnosti, ki jih sicer v sodni dvorani ne more več povedati, ker je bila prepričana, da jih ni opazila. Zopetno videnje določenih predmetov na kraju zločina pa utegne sprožiti v pričini duševnosti tkz. asociacijski proces,⁶² ki more zbuditi v njenem spominu tudi take predstave, ki so že šle pozabljenju nasproti. Če n. pr. zagleda priča na kraju zločina krvave madeže, se ji bo takoj ponovila natančna predstava noža, za njo natančna predstava dejanja samega itd. Kajti bistvo asociacije je, da združuje v naši zavesti več predstav tako, da povzroča ena predstava nastop druge, ki je s prvo v določenem razmerju. Tako razmerje, ki jih je mnogo, je n. pr. razmerje vzroka in učinka, sočasnosti in časovne zaporednosti, sličnosti ali razlike, sredstva in smotra, krajevnega stika, itd. S pomočjo asociacije se je že marsikatero dejanje razjasnilo, ko je sodišče bilo že uverjeno, da bo ostalo nerazrešljiva uganka. Zaradi tega so tudi nekateri psihologi skušali na asociaciji zgraditi posebne metode, s katerimi bi posredno obtoženca, pa tudi priče same duševno prisilili do resnične izpovedi.⁶³ Vendar pa sedaj te metode zaradi svoje kompliciranosti za sodno prakso ne prihajajo v poštev.

Končno še nekaj besed o zopetnem spoznavanju določenih oseb in stvari po pričah. § 173 kp. določa za ta primer:

⁶² Podrobno glej o pojavu asociacije Veber, Očrt, s. 153.

⁶³ Predvsem moramo omeniti tkz. diagnozo o dejanskem stanu („Tatbestandsdiagnostik“), o kateri bomo pozneje še razpravljali.

„Če je treba, da priča spozna osebe ali predmete, se zahteva od nje najprej, naj jih opiše ali navede znake, po katerih se razlikujejo in še le nato se ji pokaže oseba ali predmet spoznanja“. Naš kp. tedaj izrečno ne predpisuje tkz. izbirne soočbe ali konfrontacije, marveč omenja le poedinsko.⁶⁴ Vendar pa moramo pritrditi Mundi,⁶⁵ ko pravi: „V pravnem pogledu zoper ta način agnosciranja (t. j. izbirno soočbo, op. pisca) ni zakonitega zadržka. Določba zakona (§§ 158/2, 174/2 kp.), da se sme soočiti največ le dvoje oseb, velja le za pravo soočbo (confrontatio), ne pa za spoznavanje (agnosciranje, recognitio — § 173 kp.)“. Tudi glede vrednosti naknadnega opisa zunanosti oseb (signalement) se sklicujemo tu samo na zgoraj že povedano. Izven vsakega dvoma je, da je kriminalnotaktično bolj umestna izbirna soočba oseb in zopetno spoznanje stvari na podlagi izbiranja: priča naj sama iz večjega števila ji predstavljenih oseb ali pokazanih stvari, po možnosti sličnih, izbere tega, o katerem misli, da je bil predmet njenega opazovanja. S tako soočbo ali izborom stvari se sugestivnost za pričo skoro popolnoma izloči.⁶⁶

§ 6. Sugestivna vprašanja.

Naš kp. sugestivnih vprašanj sicer izrečno ne prepoveduje, pač pa določa, da se jim je treba izogibati, kolikor je to le mogoče (§ 172 odst. 1). V zgodovini kazenskopravne zakonodaje nahajamo glede dopustnosti sugestivnih vprašanj za sodno prakso različne, tudi nasprotujoče se določbe: ponekod so bila dovoljena, drugod pa zopet izrečno zabranjena.⁶⁷ Tudi v strokovni literaturi, tako v psihološki kakor

⁶⁴ Italj. kp. pa izrečno omenja izbirno soočbo in izbirno razpoznavanje stvari. Čl. 360, 361 vsebujeta tozadevna podrobna navodila.

⁶⁵ Op. cit. s. 137.

⁶⁶ To zagovarjajo tako psihologi kakor kriminalisti. Prim. Lipmann, op. cit. s. 92, Stern, cit. Leitsätze, s. 182, Hellwig, op. cit., 202, Gorphe, op. cit., s. 414, Munda, op. cit. s. 138.

⁶⁷ Že v rimskem kazenskem pravu najdemo prepoved sugestivnih vprašanj. Ulpian je izvajal „Qui quaestionem habiturus est, non debet specialiter interrogare, an Lucius Titius homicidium fecerit, sed generaliter quis id fecerit; alterum enim magis suggerentis quam requirentis videtur; et ita divus Trajanus rescripit“ (1. 21 Dig. de quaestionibus 48, 18). Slično prepoved je vsebovala tudi CCC (čl. 31, 56). Zlata doba pa je nastopila za sugestivna vprašanja z inkvizicijskim procesom. Poleg mučilnega orodja so prišle do veljave razne zvijače, sugestivna in kapciozna vprašanja, ki so imeli vsi en cilj: obtoženčevo priznanje za vsako ceno.

tudi v kazenskopravni, si mnenja glede dopustnosti sugestivnih vprašanj nasprotujejo.⁶⁸

Kaj so sugestivna ali napotena vprašanja? Sugestivna vprašanja so ona, ki že sama v sebi vsebujejo bolj ali manj točna vpraševalčeva napotila, kako bi bilo treba v danem primeru nanje odgovarjati. Vpraševalec zastavi tedaj svoje vprašanje tako, da bo pri povprašanem vzbudila tako miselno ali predstavno reakcijo, kakor jo vpraševalec sam želi. Pogostokrat se tako v zakonodaji kakor tudi v literaturi obravnavajo skupaj s sugestivnimi vprašanji tudi tkz. kapciozna vprašanja, s katerimi se skuša obtoženec, redkeje priča, spraviti v protislovja ter ga tako „ujeti“, t. j. pripraviti do priznanja. (Prim. § 154 kp.). Čeprav večkrat res ni možno določiti točne meje med eno in drugo vrsto vprašanj, vendar jih zato nikakor še ne smemo istoветiti ter jih spravljati pod isti generičen pojem.⁶⁹

Katera vprašanja so sugestivna? V katerih stavčnih oblikah pride sugestivnost do čim večjega izraza? Ali so sploh katera vprašanja, ki bi bila absolutno nesuggestivna? O tem se je v psihologiji mnogo razpravljalo in tudi eksperimentiralo.⁷⁰ Vendar še nimamo enotnega naziranja. V sodni praksi se nam utegnejo pojavljati sugestivna vprašanja običajno v tehle oblikah:

1. Najbolj sugestivna so vprašanja, ki po svoji vprašalni obliki predpostavljajo določen dejanski stan. Vpraševalec namreč predpostavlja, da so ali naj bi bile določene činjenice ali okoliščine priči že znane. Zaradi tega priče o tem ne izprašuje, marveč preide takoj na temu sledeči dogodek ali dejstvo, ki naj bi bil s prejšnim v določenem časovnem, logičnem ali vzročnem razmerju. Primera: a) Sodnik vpraša: „Kaj Vam je obtoženec povedal na kolodvoru?“ Tu sodnik predpostavlja dvojje in sicer 1. da je priča bila na kolodvoru in 2. da je govorila z obtožencem. Dejansko pa priča niti ni bila na kolodvoru niti ni z obtožencem po izvršenem dejanju govorila. b) Vprašanje: „Kake barve je bil obtoženec plašč?“ V tem primeru se predpostavlja, da je imel obtoženec takrat, ko ga je priča videla, na sebi plašč; v resnici pa je bil brez njega. V čem

⁶⁸ Psihološka literatura sugestivna vprašanja dosledno zavrača. Bolj kompromisni so pravniki. Prim. Hellwig, op. cit. s. 194. Schneickert, op. cit. s. 158, Gerland, op. cit. s. 214.

⁶⁹ Cleric, Zur forens. Würdigung der Sugestivfragen v Schweiz. Ztsch. f. Strafrecht, Jg. 43, 1929, s. 236.

⁷⁰ Lippmann, op. cit. s. 81.

obstoja pri tej vrsti vprašanj nevarnost sugestije? Možno je, da je v spominu priče nastala glede tega pričanja kaka vrzel. Vzemimo zopet naša gornja primera a in b. a) Priča je morda res nekoč govorila z obtožencem, pa se sama ne more več točno spominjati, kdaj in kje je to bilo, in b) zunanosti obtoženčeve nima več v spominu, ker ga sploh ni pozorno opazovala. V teh dveh primerih se more zgoditi, da priča na tako stavljeno vprašanje odgovori res pod vplivom sodnikove sugestije, zlasti še, če je taka priča, ki je po svoji naravi več ali manj sugestibilna. Večkrat pa sledi tak sugeriran odgovor tudi že zaradi reakcije, ki jo vzbuja sodnikova avtoriteta v pričini duševnosti. Zlasti otroci, pa tudi odrasle osebe, ki so bojazljive narave ali drugače pod vplivom avtoritete, utegnejo brez premisleka odgovoriti na taka vprašanja. Oni namreč predpostavljajo, da to, kar sodnik vpraša, mora biti pač resnično, češ „sodnik mora že vedeti, kaj vpraša“. Preočitno poudarjena sugestivnost vprašanja pa more imeti pri kritičnih in povsem razumsko usmerjenih osebah baš nasproten učinek.

2. Za njimi pridejo po učinku sugestivnosti *alternativna* vprašanja. S temi dopuščamo samo dvoje možnosti, vse ostale pa že vnaprej izključimo. Primer: „Je obtoženec imel črne ali rjave čevlje?“ Dejansko pa je nosil sive. Na tako stavljeno vprašanje priča običajno res imenuje črno ali rjavo barvo; kajti to vprašanje samo porodi v pričini zavesti le predstavo črnih ali rjavih čevljev, na kako tretjo možno barvo običajno še pomislila ne bo. Zlasti bo sugestivnost vprašanja večja, če priča sama še dvomi, kake barve so čevlji v resnici tudi bili. Zato bi se moralo gornje vprašanje pravilno glasiti: „Kake barve so bili obtoženčevi čevlji?“

3. Pričakovalna ali ekspektativna vprašanja že po svoji stavčni obliki povedo, da vprašalec želi že vnaprej določen odgovor. Primer takega vprašanja: „Ali ni imel storilec očal?“ ali še bolj pričakovalno: „Storilec je vendar nosil očala, kaj ne?“ Glede možnosti sugestije velja tukaj isto, kar smo povedali že pri vprašanjih pod 1. Pričakovalno vprašanje lahko izzove pritrdilen odgovor, čeprav je dejanski stan morda baš nasproten. Ta vprašanja so lahko negativna ali pozitivna; to je odvisno od tega, kak odgovor pričakujemo.

Že zgoraj smo omenili, da je idealno ono pričanje, ki se vrši v obliki neprekinjenega pripovedovanja. Toda v praksi mora sodnik iz tega ali onega razloga staviti pričam vendar že tudi kaka vmesna, podrobna vprašanja. Kakšna

morajo biti tedaj ta vprašanja, da je pri njih možnost sugestije izključena ali vsaj kolikor mogoče omejena? Kot taka pridejo v poštev tkz. določilna in popolna ločilna (disjunktivna) vprašanja.

1. Določilna vprašanja so ona, ki imajo obliko golega, navadnega vprašalnega stavka, ne da bi v stavek sam še vrinili kake druge podkrepilne ali sugestije ustvarjajoče pristavke. Primeri: a) „Kako je bil A oblečen?“ Napačno: „Ali je imel A črno obleko?“ b) „Kaj je A delal, ko ste ga zagledali?“ Napačno: „Ali je A zapiral vrata, ko ste ga zagledali?“ c) „Koga ste srečali na stopnjicah?“ Napačno: „Ali ste na stopnjicah srečali A-ja?“ Pri tej vrsti vprašanj je možnost sugestije skoro popolnoma izključena ali pa vsaj zelo omejena.

2. Popolna ločilna ali disjunktivna vprašanja so ona, s katerimi postavljam v vprašanju samem kaka nasprotja. Primera: „Je li imel klobuk ali ne?“ „Se je na moji mizi ob Vašem prihodu kaj nahajalo ali ne“. Vendar je pri teh vprašanjih še vedno možna vsaj rahla sugestija, ki pride lahko do izraza v načinu vpraševalčevega prednašanja, v tonu govora, obrazni mimiki, itd. Sicer pa je tudi vsak odgovor na določeno vprašanje vedno večja ali manjša reakcija čustev ali predstav, ki jih je ravno povzročilo to vprašanje. O vsaki reakciji pa velja, da je nujno usmerjena že po akciji sami.

Obravnavati moramo še vprašanje, ali naj bodo sugestivna vprašanja pri zaslišanju prič vsaj v neki meri dopustna. Glede tega so si mnenja o zaslišanju obdolženca ali obtoženca v literaturi več ali manj enotna.⁷¹ V nekaaterih primerih je njihova uporaba celo umestna.⁷² O dopustnosti sugestivnih vprašanj pričam pa se zadevno mnenja razhajajo. Naš kp. sam taka vprašanja izrečno sicer ne prepoveduje, pač pa jih kot nesmotrna ne odobrava.^{72a} Zato do-

⁷¹ Schneickert, op. cit. s. 158, Hellwig, op. cit. s. 193.

⁷² V modernem kazenskem postopku ima obtoženec pravico, ne pa dolžnosti, da izpove pred sodiščem. Govoriti sme celo neresnico. Zato bi bilo kriminalnotaktično nesmotrno, če bi bila prepovedana uporaba takih psihičnih sredstev, s katerimi moremo obtoženca posredno pripraviti do priznanja. Med taka sredstva spadajo tudi sugestivna vprašanja. Glej Schneickert, Verheimlichte Tatbestände, s. 33.

^{72a} Nasprotno pa vidimo, da naš cpp. (kakor tudi njegov predhodnik avstrijski) ne vsebuje zd. določbe. Vprašanje dopustnosti sugestivnih vprašanj v civilnem postopku bo moral tedaj sodnik presojeti od primera do primera. Drugo je seveda vprašanje, če so sugestivna vprašanja v civilni pravdi smotrna in umestna. Mislim, da veljajo tudi za civilno procesno pravo glede umestnosti sugestivnih vprašanj isti

loča, da se jim je treba po možnosti izogibati. Vsekakor to v sodni praksi ni vedno mogoče. Pri obilici vprašanj, ki jih stavi sodnik kakoli neizgovorni ali celo konfuzni priči, pač ne bo mogel v danem trenutku vedno točno presoditi, ali je stavljeno vprašanje glede na celokupni dejanski stan in na pričo samo brez vsake sugestivnosti. Načeloma moramo uporabo sugestivnih vprašanj pričam vsekakor zavračati. Vendar jih nekateri pravniki dopuščajo v dveh izjemnih primerih, ko je treba preskusiti a) sugestibilnost in b) verodostojnost priče. V teh dveh primerih bo smel sodnik staviti priči zavestno več vprašanj z večjo ali manjšo stopnjo sugestivnosti, da tako preskusi pričo glede ene ali druge gornje lastnosti.⁷³ Za dokazni postopek sam pa taka sugestivna vprašanja, ki služijo zgolj kot preskus vrednosti pričevanja določene osebe, torej ne prihajajo v poštev.

§ 7. Zaključek.

Predmet naših izvajanj je bilo pričanje duševno normalnih oseb, ki so imele tudi namen, da pred sodiščem izpovedo samo čisto resnico. Zaradi tega smo pustili izven okvira naše razprave vse one osebe, pri katerih ni bodisi sposobnosti bodisi volje resničnega pričanja. Sposobnosti izpovedati resnico nimajo osebe, ki duševno niso bile sposobne pravilno zaznavati ali pa ki ob času pričanja samega zaradi kake duševne bolezni ne morejo govoriti resnice.⁷⁴ Z izpovedjo takih oseb se bavi psihopatologija.⁷⁵ Volje in na-

razlogi kakor za kazensko. Kajti v obeh pravnih gre končno vendarle za en in isti cilj: za oblastveno ugotovitev resnice v konkretnem primeru, čeprav je svoboda strank glede dokazovanja, nadaljevanja ali ustavitve pravde v civilni pravdi neprimerno večja. — Tudi nemška ZPO nima zd. določbe. Vendar so komentatorji naziranja, da so sugestivna vprašanja tudi v civ. pravdi nedovoljena. — Gl. B a u m b a c h, Zivilprozessordnung, (Kommentar), 1938, ad § 396: „Ein sehr verbreiteter und abträglicher Unfug sind die Beeinflussungs- (Suggestiv-) Fragen... Sie sind unbedingt zu vermeiden, Parteien und Prozessbevollmächtigten zu untersagen.“

⁷³ Tako predvsem Hellwig, op. cit. s. 195, Gmelin, op. cit. s. 23.

⁷⁴ Tudi pričanja otrok smo se le mimogrede dotaknili. Posebna duševnost otrok nam tudi v psihologiji pričanja pripravlja nova in različna vprašanja, ki zahtevajo obširnejšega obravnavanja. O načinu zaslišanja otrok imamo mnogo predlogov tako s strani pedagogov in psihologov kakor tudi pravnikov. Prim. Stern, cit. Jugendliche Zeugen; Plaut, Die Zeugenaussagen jugendlicher Psychopaten, 1928; posebna poglavja v G o r p h e, op. cit.; S c h n e i c k e r t, Kriminaltaktik, Hellwig, op. cit. in dr.

⁷⁵ Tu gre za tkz. absolutno nesposobnost pričanja, kakor jo določa § 168 št. 4 kp. Katere so te hibe, ki onemogočujejo pričanje.

mena resničnega pričanja pogrešamo pri onih osebah, ki so imele že od vsega početka namen, da bodo pred sodiščem zavestno govorile neresnico.⁷⁶ Take priče so svojo izpoved tudi vnaprej že tako pripravile, da baš zato glede njih ni treba poznati in poštovati vse dušeslovne geneze njihovega pričanja, ker je to itak brez pomena. Saj vendar vemo, da tega, kar kriva priča pred sodiščem izpove, nikdar ni zaznala; zato tudi ne moremo govoriti o kakem spominjanju tega, kar naj bi bila zapazila. Kajti vsaka laž je kot zavestna izpoved z namero, da spravimo koga v zmotu, vedno fantazijskega izvora.⁷⁷ Pri taki krivi priči odpade tedaj psihologija zaznavanja in spominjanja. Razpravljanje o zavestno krivem pričanju zato ne spada toliko v kriminalno psihologijo kakor v kriminalno taktiko, t. j. v vedo o pravem smotrnem tehničnem postopku pri odkritju in razjasnitvi kaznivih dejanj.

Že ta kratek oris psihologije pričanja nam je prikazal velik kompleks drug v drugo segajočih vprašanj, ki deloma še čakajo znanstvene razjasnitve. Vendar smo iz vsega prikazanega gradiva le dognali sledeče nesporno dejstvo: priče so drugovrstna dokazna sredstva, prvenstvo imajo stvarna dokazila, ki nam

naj presoja sodnik v vsakem primeru posebej. Včasih je vprašanje sposobnosti pričanja lahko tudi predmet posebnega dokazovanja. Pravilno bi bilo sledeče stališče: Načelno more biti kot priča zaslišan vsakdo, tudi otrok v nežni mladosti in celo duševno bolni. Če je tako zaslišanje tudi dejansko možno in umestno, je seveda vprašanje. Kadar pa pride do zaslišanja, je pa vprašanje, koliko so take izpovedi vredne, če jih preskusimo z vidika psihologije pričanja. V vsakem kazenskem postopku pa mora biti dopustno vsako dokazilo, ki more v kakršni koli meri služiti materialni resnici. Zato moderne zakonodaje ne poznajo več stare klasifikacije prič, ki jih je delila v testes habiles et inhabiles testes classici, testes suspecti itd.

⁷⁶ Sem ne spadajo tkz. patološki lažnivci. To so osebe, ki sicer nimajo namena lagati, toda zaradi kake duševne hibe prikazujejo določeno stvar tako, da se že na prvi hip (n. pr. zaradi fizične nemožnosti dejanja) uvidi neresničnost njihovega pripovedovanja (to so tipi kakor n. pr. Münchhausen, Daudetov Tartarin de Tarascon in sl.). Taka oseba večkrat še sama verjame, da je vse to, kar je nam natvezila, tudi resnično. Tako laž je nazval Delbrück kot „pseudologia phantastica“. Zaradi tega te laži ne moremo več smatrati za „normalne“ ali prave laži, ker ni več zavestna. — Delbrück, Die path. Lüge und die psychisch abnormen Schwindler, 1891; Praprotnik, Psihologija laži, 1944.

⁷⁷ Vsaka laž predpostavlja 1. stvarni, resnični dejanski stan in 2. njegovo nasprotje fantazijski dejanski stan. Kant, Metaphysik der Sitten (pogl. Von Lüge) izd. K. Vorländer, 1919, s. 277, jo naziva „Das Widerspiel der Wahrhaftigkeit“.

morejo ravno zaradi svojega neduševnega značaja služiti kot najbolj objektivno in zunanji vplivom mnogo manj izpostavljena dokazila. Pri pričah pa smo nasprotno videli, da je vernost njihove izpovedi odvisna od številnih činiteljev, ki izoblikujejo pričino izpoved vse od trenutka, ko je za predmet svoje izpovedi zaznala pa do pričanja. Čeprav zatrjuje priča morda še tako svojo objektivnost in resnicoljubnost, svoj izreden dar opazovanja in dober spomin, vendar to še ni porok, da je vse to, kar ta priča pred sodiščem izpove, tudi objektivno resnično.

Navzlic vsem zgoraj ugotovljenim nedostatom vendar ne smemo pričanja kot dokaznega sredstva podcenjevati. Kajti brez njega bi pogosto ostala kaka stvar nepojasnjena. Predvsem je treba kritično oceniti vsako pričo in pri tem ugotoviti, če sta podana oba osnovna pogoja vsake izpovedi, ki sta: 1. sposobnost pričanja (psihični moment) in 2. možnost pričanja (fizični moment). Prvi pogoj bo treba presoditi po onih kriterijih, kakor smo jih zgoraj v psihologiji pričanja prikazali. Zaradi tega mora biti tudi vsak pravnik več vsaj osnov psihologije. Zgolj praktično znanje o duševnosti, ki si jo je kdo pridobil z dolgoletnimi življenjskimi izkuštvji, za to ne zadošča. Kajti človeška duševnost je dandanes prav tako predmet obširnega znanstvenega proučevanja, kakor je n. pr. naše telo, zunanji svet, itd. Danes si resen znanstvenik ne upa več trditi, da zadošča za znanstveno poznavanje človeškega telesa zgolj vsakodnevno opazovanje in izkustvo, tako je tudi taka trditev o naši duševnosti neznanstvena, če že ne — smešna. Kakor so medicina, fizika, kemija itd. resnične vede, ki imajo svoj predmet raziskavanja, tako je tudi psihologija, teoretična in praktična ali uporabna, prava, resnična veda o duševnih pojavih. Več psihologije, in to forenzične, naj bo zato naše načelo!⁷⁸ Kot drugi pogoj pa smo omenili možnost pričanja. Sodnik mora preskusiti in ugotoviti, če je to, kar priča izpove, tudi bilo fizično možno ugotoviti, če je to, kar priča izpove, tudi bilo fizično možno (n. pr. akustično, optično itd.) opaziti. Za preskus tega bo moral pogostokrat pritegniti tudi naravoslovne izvedence, ki mu bodo strokovno pojasnili fizične zapreke človeškega opazovanja.

Ko se bo psihologiji posrečilo najti metodo, s katero bomo lahko preskusili resničnost in vernost človeških iz-

⁷⁸ Mnenja o psihološki izobrazbi juristov glej Gross, *Kriminalpsychologie*, s. 6; Liszt, v predgovoru k Lipmann, op. cit.; Stern, v cit. Leitsätze, s. 187.

povedi⁷⁹ ter ugotovili pravo „adaequatio rei et mentis“, tedaj bo pričanje res imelo ono veljavo, ki jo ima v ljudskem

⁷⁹ Doslej moremo v tej smeri zaznamovati več značilnih in duhovitih poskusov, katerih pa sodna praksa — po naši vednosti — zaenkrat nikjer še ni kot dokazil osvojila. — Za najznačilnejše moramo smatrati sledeče: 1. Benussijev dihalni simptom laži. B. (bil je docent v Grazu in nato profesor v Padovi) je dognal, da kvocient časa vdihanja in izdihanja po pravkar izvršeni resnični izpovedi pojema, pri neresnični pa narašča. Pneumograf, s katerim je meril dihanje poedinih poskusnih oseb, je registriral krivulje njihovega dihanja. Nekaterim poskusnim osebam je bilo naročeno, da morajo govoriti neresnico, drugi pa resnico. Ko je primerjal poedine krivulje dihanja, je pazil na to, če je bil kvocient vdihanja in izdihanja po izpovedi večji ali manjši kakor pred izpovedjo. Na tem pojavu je skušal dognati, če je oseba govorila resnico ali ne. Dasi je B. pri teh svojih poskusih prvenstveno mislil na sodno prakso, se vendar v tej smeri njegova raziskavanja absolutno zanesljivo niso obnesla. Gl. njegovo razpravo „Die Atmungssymptome der Lüge“ v *Sammlung von Abhandlungen zur psychologischen Pädagogik*, III, 1914, ss. 515. — O praktični uporabi te metode poroča Schütz, *Tatbestandsaufnahme an Verbrechern*, v *Bericht über den VIII. Kongress f. exper. Psychologie*, 1923, s. 200. Prim. tudi *Prakt. Protokoll*, op. cit. s. 37. 2. Diagnoza o dejanskem stanu. Prvič sta jo praktično preskusila v Grossevem praškem seminarju njegova učenca M. Wertheimer in J. Klein. (Njuna razprava *Psychologische Tatbestandsdiagnostik* v *Archiv f. Kriminalanthropologie*, 15, 1904, s. 72). Pod njo pojmujejo tak postopek, s katerim moremo zgolj s psihološkimi sredstvi ugotoviti, če določena oseba kar koli ve o dejanskem stanu ali če je bila sama na kakršen koli način udeležena pri njegovi ustvaritvi, ne da bi o tem zaslišali kakih prič ali uporabljali stvarnih dokazil. Ta metoda temelji psihološko na asociaciji. Praktično se preskus vrši tako: Poskusna oseba mora na določene besede (preiskuševalčeve pozive) hitro odgovoriti s kako drugo besedo. Čim hitrejši je odgovor, tem bolj se izključuje možnost premisleka in tem bolj pride zato podzavest vprašanega pri njegovih odgovorih do veljave. Poziv, odziv in reakcijski čas se kot preskusni činitelji točno zabeležijo. Na take pozive bo vsaka oseba redno reagirala asociacijsko. (Gl. naša izvajanja o bistvu asociacije). Če hočemo sedaj n. pr. ugotoviti, ali je bila preskusna oseba v sobi, kjer se je kaznivo dejanje izvršilo, potem bomo vstavili med pozive tudi večje število takih besed, ki se nanašajo na predmete, ki so v dotični sobi. Z mnogoštevilnimi poskusi je bilo namreč dokazano, da so asociacijske reakcije vedno take, da tvorita poziv in odziv vsebinsko en kompleks. S takimi kompleksnimi reakcijami pa preskusna oseba že izda, da ji je kaj znano o tem kompleksu. V sobi je n. pr. Prešernova slika, rdeč kavč, zemljevid, kitajska vaza itd. Na zaporedne naše pozive, ki jih bomo stavili pomešane v večje število (cc. 100) drugih indiferentnih besed: slika, ležišče, Kitajska, stena slediti utegnejo sledeči odzivi: Prešeren, kavč, vaza, zemljevid. S tem pa se je dotična oseba že sama izdala (seveda moramo imeti večje število tako sumljivih odzivov), da nekaj ve o notranjosti kritične sobe. Zaradi težavne izvedbe (na razpolago mora biti spreten eksperimentator) in ker preskusna oseba morda že od prej (t. j. pred zločinom) pozna kritične predmete (tu: sobo), zato ta metoda ni absolutno zanesljiva. Vendar pa so navzlic temu z njo že dosegli v kriminalistiki presenetljive uspehe, tako, da ji moramo priznati vsaj dokazno vrednost

izročilu. Predvsem pa si moramo biti na jasnem, da prisega prič sama nikakor še ni porok resničnosti izpovedi.⁸⁰

Protestni protokol odvetnika in notarja dr. Blaža Crobatha.

Dr. Milan škerlj.

I. Uvod. 1. Ob pregledovanju makulaturnega papirja v vevški papirnici se je našel v začetku poletja l. 1944 foliant brez platnic, ki se je zdel g. ing. J. Krisperju dovolj zanimiv, da ga je rešil mlina in pokazal diplom. pravniku g. J. Kosmini. Ta ga je prinesel v knjižnico pravne fakultete, kjer se je ugotovilo, da gre za zbirko meničnih protestov iz pisarne ljubljanskega dvornega in sodnega advokata, c. kr. zapriseženega javnega notarja dr. Blaža Crobatha. Knjiga se je uvrstila v knjižnico seminarja za prometno pravo in vpisala dne 12. junija s št. Inv. II—331.¹

indica. Zato se pa z njo več ali manj bavijo tudi vsi kriminalisti. Zlasti moramo omeniti graškega profesorja E. Seeliga, ki se ukvarja s poskusi registrirati naše podzavestne reakcije. Prim. njegovo razpravo *Die Registrierung unwillkürlicher Ausdrucksbewegungen als forensisch-psychodiagnostische Methode*, v *Ztsch. f. ang. Psychologie*, 28, 1927, s. 45. Gross-Seelig, op. cit. ss. 179. 3. Končno moramo omeniti še hipnozo. Za sodno prakso ima hipnoza malo pomena. Kajti zoper svojo voljo se nihče ne more ali vsaj zelo težko hipnotizirati, da bi nato v hipnotičnem stanju kaj izpovedal proti svoji volji o dejanskem stanju zločina. Razen tega laž tudi v hipnotičnem stanju ni izključena. — Wagner-Jauregg, Hofmann Habrda, 10. Aufl. II, s. 112. pravi: „Die Angaben Hypnotisierter sind nicht zu verwerfen, da der Verbrecher, auch der Geistesranke, in der Hypnose ein ebensolcher Lügner und Betrüger ist, wie er ausserhalb derselben, dabei können aber auch durch ungeschickte Fragen Selbstanklagen in Betäubte hinein suggeriert werden“. Gl. tudi Forel, op. cit. s. 97. O pravnem vprašanju dopustnosti hipnoze v kazenskem postopku gl. Wulffen, *Kriminalpsychologie*, 1926, s. 115. Hellwig, s. 204. 207. Oba jo dopuščata, če se ne vrši proti volji obtoženca ali priče. Proti uporabi je Lohsing, op. cit., s. 341, ki pravi: „Überhaupt ist es verboten, Zeugen zu überlisten; aus diesem Grunde kann für die Hypnose sowie für die sog. psychologische Tatbestandsdiagnostik in Rahmen des geltenden Rechts kein Platz sein.“

⁸⁰ O vprašanju smotrnosti prisege v kazenskem postopanju gl. Gmelin, op. cit. ss. 33. — Schopenhauer, *Parerga und Paralipomena*, Über Religion, pravi: „Der Eid ist die metaphysische Eselsbrücke der Juristen: sie sollten sie so selten, als irgend möglich, betreten.“ (Gl. izdajo Grossherzog Wilhelm Ernst Ausgabe, V, Inselverlag, s. 384).

¹ Generalni tajnik in ravnatelj „Združenih papirnic d. d.“ g. dr. Ciril Pavlin je ljubeznivo dovolil, da knjiga ostane pravni fakulteti

Najprej sem poskusil dognati, odkod bi bila knjiga prišla v tovarno. To se mi je zdelo važno zlasti zato, ker se knjiga začne kar sredi koledarskega leta in tudi ne morda z začetkom Crobathovega odvetnikovanja (v l. 1833), marveč okroglo osem let pozneje. Tudi je bilo čudno, da so bili protesti prvi čas tako redki. Dalo se je misliti, da knjiga ni prva zbirka Crobathovih protestov, in pa da dr. Crobath vsaj prvi čas ni bil edini protestni notar v Ljubljani. V enem in drugem primeru se je zdelo mogoče, da se še nahaja v Ljubljani ali starejša zbirka Crobathovih ali zbirka protestov drugega notarja ali celo oboje.

Iskal sem pri okrožnem sodišču, pri notarski, pri odvetniški zbornici. Odgovor je bil povsod nikalen in tako utemeljen, da se lahko zanesljivo reče, da knjiga ni prišla iz njihovih arhivov ali registratur in da tam ni še druge.² Pri ti priliki me je opozoril predsednik notarske zbornice g. dr. A. Kuhar, da bi kazalo poizvedovati v starih hišah v Križevniški ulici, kjer so stanovali dr. Crobath in Pesjakovi, v katerih hišo se je omožila Crobathova hči. G. prof. dr. J. Polec pa me je opozoril na studijo prof. dr. F. Kidriča „Prešernove odklonjene prošnje za advokaturo“ (Razprave III, ki jih je izdalo Znanstveno društvo za humanistične vede l. 1926). Ravnal sem se po obeh nasvetih. Začel sem v Križevniški ulici. Povsod sem našel živo zanimanje, brez ozira na stan, poklic, spol in starost, zlasti ko sem omenjal, da je dva protesta — št. 21 in 82 — skoraj čisto gotovo prepisal takratni Crobathov koncipijent dr. France Prešeren.³ Eden me je pošiljal k drugemu in tako sem obiskal hiše št. 5 do 8 in 14, našel pa nisem najmanjše sledi, da bi bila knjiga iz katere od njih prišla v Vevče, in ali je v kateri teh hiš sploh bila ali še je podobna knjiga. Tudi v Vevčah, kamor se je po nalogu g. dr. Cirila Pavlina takoj naročila posebna pažnja, se ni našlo nič več. V imenovani Kidričevi studiji seveda ni bilo pričakovati neposredne pomoči, toda v nji so navedeni spisi iz sodne registrature, po

Njemu in obema imenovanima gospodoma gre torej hvala za zanimivo obogatitev knjižnice.

² Ker se je notariat v sedanjem smislu pri nas uvedel šele l. 1850, nimata ne okrožno sodišče ne notarska zbornica starejših notarskih spisov. Tudi odvetniška zbornica, kjer sem vprašal, ker je bil dr. Crobath v prvi vrsti odvetnik in le v postranski funkciji menični ali protestni notar, ne hrani spisov te vrste. Spisi protestnih notarjev se torej po njihovi smrti menda niso ohranili na nobenem javnem mestu. Morda jih je prevzel notarjev naslednik? Odredb o tem nisem našel nikjer.

³ Tako menita gg. dr. Kuhar in upravnik vseučiliške knjižnice dr. J. Šlebinger. Povsem točno pa se istovetnost pisave trenutno ne da dognati, ker je nedvomno pristno gradivo za primerjavo tako v vseučiliški knjižnici kakor v Narodnem muzeju danes varno spravljeno in komaj pristopno. Slovstveno važna ta najdba pač ni.

katerih bi se morda dalo dognati, odklej je bil dr. Crobath protestni notar in ali je bil poleg njega še kdo drugi. Iskal sem te spise, dosegel sem pa zaenkrat samo predsedstveni vpisnik — Präsidialexhibitenprotokoll — za l. 1828—1850. Za naše vprašanje bi mogli imeti kaj pomena v njem navedeni spisi št. 150/1843; št. 3, 41, 72/1844; št. 94/1845; št. 73, 77/1848; št. 73/1848 se očitno tiče Crobathove smrti in s št. 77/1848 je imenovan njegov naslednik; ostali navedeni spisi so le v bolj daljni zvezi s protestnim notariatom: do konca septembra so bili nepristopni ti in vsi drugi v Kidričevi razpravi imenovani spisi, od katerih bi utegnil biti najvažnejši zveženj II C 53.⁴ Razen iz teh spisov bi k rešitvi vprašanja morda pripomogli pravdni spisi tedanjega deželnega kot merkantilnega sodišča, če so namreč — malo verjetno — v njih še ohranjeni ali vsaj v sodbah podrobno citirani menični protesti; tudi do teh spisov doslej ni bilo moči.

2. Tako je nastalo vprašanje, ali obdelati najdeno gradivo sedaj ali čakati, da bo moči proučiti navedene spise. Odločil sem se za prvo. Najdeno gradivo daje dokaj dobro in popolno sliko meničnega poslovanja v Ljubljani pred 100 leti. Da bi se po teh spisih res našle še druge zbirke protestov, je po brezuspešnosti dosedanjega iskanja malo verjetno; v najugodnejšem primeru bi le uspelo ugotoviti, kdo je bil pred Crobathom ali obenem z njim protestni notar, s čimer ni že najdena njegova zbirka protestov. Po drugi strani pa se je dandanašnji bati, da vsak hip neobdelano propade še to, kar imamo.^{4a}

II. Zunanja stran. 3. Knjiga obsega 256 listov močnega, lepega papirja v veličini cele pole. Listi so golice za menične proteste, ki so lahko služile za napravo izvirnikov in za napravo prepisov, vezane v knjigo so bile lahko „posebni protokol“, ki ga je po čl. XII takrat pri nas veljavnega „Obnovljenega meničnega patenta, vsebujočega menični red za kr. češke, dolnje- in notranjeavstrijske dedne dežele — — — z dne 1. oktobra 1765“ (dalje m. r. in rimska številka člena) moral imeti notar „über alle wegen

⁴ Pri sodišču so se zbog gradnje zaklonišča spisi stare registrature preložili in čisto fizično ni bilo moči do njih, dokler se ne bi zopet spravili v pregleden red.

^{4a} Šele novembra me je pozval ravnatelj zemljiške knjige g. Kustrin, ki upravlja staro registraturo in mi je šel na roko kolikor je le mogel, naj pridem pogledat. Skupaj sva ugotovila, da od zgoraj navedenih prezidialnih spisov edino spis št. 73/1848 pove nekaj novega: poleg dor.-ja Crobatha je bil protestni notar advokat Dr. Kavčič, ob času Crobathove smrti poslanec v državnem zboru. Drugi pri Kidriču imenovani spisi so v Državnem arhivu pri Narodnem muzeju; tudi spisi o meničnih pravnih so tam. V Narodnem muzeju so arhivski spisi danes tudi nepristopni, ker v zaklonišču.

der nicht beschehenen Acceptation⁵ protestierte Wechselbriefe“. Popisanih je 198 listov, ki so šteti od 1 do 121 in od 123 do 199; številka 122 je preskočena, pač po pomoti. Ko sem knjigo dobil v roke, ni imela platnic, videlo se je pa, da je morala biti jako čvrsto povezana. Vrvce vezave so bile videti precej sveže prerezane.⁶ Na vsakem listu je zapisan prepis po enega protesta, prvi z dne 25. avg. 1841, poslednji z dne 8. jul. 1848, par dni pred Crobathovo smrtjo. Le nekaj prvih listov je neznatno oškodovanih ob spodnjem robu in na št. 170 je odtrgan gornji vogal, sicer ni oškodb. Črnilo ni enako temno, ponekod ali spočetka rjavkasto ali obledelo.

Prednja stran golice je taka:

Fol. Nr.

Wechselprotest.
cesarski orel

Auf Begehren (dve vrsti) habe ich den am Ende dieses Protestes abbeschriebenen Wechsel (kakih 6 vrst) Daher ha vorerwähnt zur Erhaltung und der Rechte der allfälligen Mitinteressenten, um sich gegen alle und jede, die diesfalls verbunden sind, sowohl wegen nicht geschehener als auch wegen Zinsen, Schäden, Kosten, Rück- und Widerwechsel, nach Wechselrecht erhöhen zu können, durch mich protestieren und die gegenwärtige Urkunde ausstellen lassen.

Laibach am

Der Rechte Doctor, Hof- und
Notarski znak⁷ Gerichtsadvokat, dann k. k. be-
eideter öffentlicher Notar

⁵ Zdi se, da nikoli ni bilo dvoma, da treba vpisati tudi vse druge proteste. Prim. Wagner, Kritisches Handbuch des in den österreichisch-deutschen Staaten geltenden Wechselrechtes, II, str. 469, III, str. 209, 210; Neupauer, Das österreichische Wechselrecht, str. 101; Sonnleithner, Lehrbuch des österreichischen Handels- u. Wechselrechtes, 2. izd., str. 250; Kalessa, Handbuch des österreichischen Wechselrechtes, str. 65.

⁶ Najbrže je bilo nekomu do platnic. Morda lepo svinjsko usnje? Zato nisem poslušal sveta, naj po dnevnikih iščem tistega, ki je knjigo „poslal“ v Vevče. Tudi če je „nedolžen“, bi se najbrže ne javil, ker bi se bal blamaže.

⁷ Notar je moral imeti svoj znak, Crobathov znak je bil krog, ob čigar robu je bil napis „Dor B. Crobath, Hof- u. Gerichts-Advocat u. k. k. oeffentl. Notaer“, v sredi stilizirana slika palme, pod njo „Justus ut palma florebit. Ps. 91.“ Kar se tiče meničnih notarjev, njihovih listin in njihovih znakov, prim. § 112 obč. sod. reda 1. maja 1781; dv. dekrete 10. dec. 1787, 9. jun. 1821, zb. pr. sod. zak. št. 754; 3. jan. 1788, zb. pr. sod. zak. št. 760; 9. jun. 1821, zb. pr. sod. zak. št. 1766; 14. feb. 1824, zb. pr. sod. zak. št. 1989; 20. dec. 1842, zb. pr. sod. zak. št. 662; po dv. dek. 3. jan.

Dass Herr Doctor Blasius Crobath, beeideter öffentlicher Notar allhier und dessen obige Unterschrift echt sey, bezeugen wir öffentliche Handelsleute. Geschehen wie oben.⁸

Da je knjiga res bila Crobathov protestni register,⁹ ni dvoma, da si knjiga ni prešita z vrstico in zapečatená po merkantilnem sodišču, kakor omenja Sonnleithner l. c. str. 250, ne da bi se opiral na zakon, niti ni videti, da bi jo bilo kdaj pregledalo menično sodišče, kakor naj bi bilo od časa do časa po dv. dekr. 20. jan. 1798, na katerega se sklicuje Kalessa str. 65. Čemu bi bil sicer notar imel tako solidno, čvrsto opremljeno knjigo, v katero so se, to se vidi po različnih pisavah, sproti prepisovali izvirniki protestov?¹⁰ Čvrsta vezava je pač nadomestovala vrstico, „od časa do časa“ je pa povsem odvisno od zaupanja in ugleda, ki ga žživa notar pri sodišču.

4. Omenjena overovitev notarjevega podpisa, t. j. podpisi trgovcev, se v protestni register ni prepisovala. Overovitev sama v prepisu res ni bila potrebna, toda čudno je, da se podpisi trgovcev kot del izvirnika niso prepisovali z „m. p.“, kakor se je notarjev podpis. Morda se je ta z zakonom ne predpisana overovitev jela opuščati tudi v izvirniku, sama tiskana klavzula pa je ostala?

Bolj čudno še in znatnega praktičnega pomena je bilo, da notarjev podpis ni kril niti v izvirniku protesta točnosti prepisa protestirane menice, kajti menica se ni prepisovala v besedilu protesta, marveč na prazni zadnji strani protestne listine, kjer se pa ni ponovil notarjev podpis.¹¹ V prepisih bi bilo najbrže

1788, zb. pr. sod. zak. št. 760, mora deželno oblastvo voditi zapisnik o postavljenih notarjih in v njem zabeležiti notarski znak in pečat, ki si ga izbere notar. Wagner III., str. 250 in sl. navaja, da je notarski znak lahko pečat ali odtisk štampljke, najčešče pa kar s tiskarskim črnilom natisnjen. Sonnleithner str. 246: „notarski znak sestoji iz znaka — Sinnbild — in gesla in je protokoliran ob enem z notarjevim podpisom pri vrhovnem sodišču in pri deželnem oblastvu“.

⁸ Ta zanimiva overovitev ni bila predpisana s kako zakonsko odredbo, ustrezala je pa običaju, češ v poslovnem svetu so podpisi trgovcev bolj znani kot podpisi notarjev. Gl. Wagner III., str. 251, Sonnleithner str. 246, Kalessa str. 67.

⁹ Tako bi rekli danes; zakon govori o „ein besonderes Protocollum“, Wagner in Neupauer o „Protestbücher“, Sonnleithner o „Notariatsprotokoll“.

¹⁰ Tako je pač prišlo, da je v naglici — ker je stranka čakala na izvirnik — dva protesta prepisal koncipijent dr. Prešeren, 4. okt. 1845 in 16. sept. 1845, saj je dva (št. 5 in 6) prepisal menda celo dr. Crobath sam.

¹¹ Ta nedostatek je grajal že Wagner III., str. 216 sl.; prim. naše vzorce protestov v uredbi 25. okt. 1929, Ur. l. 441. Wagner se tudi zglečuje nad zastarelim kurialnim slogom tedanjih protestov, vendar je Crobathovo besedilo že novodobnejše od tistega, ki ga kritikuje Wagner. Pomniti pa treba, da protest v starejši dobi ni bil zgolj dokazna

manj nejasnosti in morda celo netočnosti, ako bi bil notar na izvirniku protesta moral potrjevati točnost prepisov. — Menica je često ugotovljena ne samo s prepisom na hrbtu protestne listine, marveč tudi na nje licu, na pr. (št. 5): „Po zahtevi g. N. N., žiratarja g.-a X-a, sem na koncu protokola prepisano menico, ki jo je potegnil g. Y v korist g.-a Z-a... in izdal na trasata V-a v Ljubljani...“, ali (št. 7) „... prepisano menico z dne 14. avg. 1842, dospelo 31. okt. 1842, za 200 gl., ki je potegnjena na g.-a X-a v Y in za plačilo domicilovana pri g.-u Z-u v Ljubljani...“ in mnogo drugih; v takih primerih je lahko ugotoviti ali določen protest res spada k prepisani menici. Vendar je precej protestov, kjer take poistovetitve ni, na pr. št. 10, 13, 21, 28, 29, 31, 40 itd., in v takih primerih bi se lahko pojavil sum, ali se določni protest res tiče prepisane menice. Tako je v št. 126 bila na hrbtu najprej prepisana menica, ki spada k št. 125, potem je prečrtana in napisana druga, protestirana isti dan; v št. 145 sličen primer, toda oba protesta niti nista od istega dne. Najbrže je prepisovalec obrnil dva lista knjige mesto samo enega. Dvomi bi zlasti nastali, če se je približno v istem času protestiralo po zahtevi istega protestanta po več menic, na pr. št. 18 in 19; 126, 127 in 128; št. 161, 162 in 165.

5. Podpisoval se dr. Crobath ni vedno enako: Dor. Blasius Crobath, Dr Blas. Crobath (dvakrat lastnoročno), Dor. Crobath, Dr. Blas. Crobath, D. Blasius Crobath, Blasius Crobath, Blas. Crobath, D. Crobath, dvakrat pa je podpis vsaj v prepisu izostal (št. 84, 198). Kakšen pomen je imela položitev podpisa pri Vrhovnem sodišču in pri deželnem oblastvu?! Da v prepisih podpis ni svojeroden, je označeno z „m. p.“, da pa tudi brez tega dostavka podpisa v št. 176, 177 nista svojerodna, to se vidi ob primerjavi s št. 5 in 6, kjer sta podpisa nedvomno svojerodna.

6. Popravki, prečrtavanja, dopolnitve niso redki; nekatere dopolnitve so bile potrebne zbog razvrstitve prostora v golici, navadno pa gre za popravilo pomot in hib. Črtanje, popravke, dopolnitve sem našel v več kot 60 menicah ali protestih. Kljub temu, da je očitno nekdo primerjal prepise z izvirniki, so pa še ostajale napake, zlasti se je neredko različno pisalo ime, na pr. št. 56, 75, 118, 127, 141 in dr., v št. 180 sta zamenjani izraza domicilat in domicilant in v št. 166 je iz imena Pokorni v menici nastal v protestu Pokornek itd. Točnost res ni bila taka, kakršno danes vežemo s pojmom notarja.

listina, marveč se mu je pripisoval pomen pridržka pravic, ki izvirajo iz menic, prim. Grünhut, Wechselrecht, I. str. 168, op. 52, Neupauer, str. 100. — Izraza Widerwechsel nisem našel ne v novejši ne v starejši literaturi, ki mi je bila na razpolago, zdi se da se je prenašal od davnih časov iz golice v golico.

III. Časovna razdelitev protestov. 7. Protestov je bilo l. 1841: 2 — v avgustu —; l. 1842: 5; l. 1843: 19; l. 1844: 38; l. 1845: 32; l. 1846: 43; l. 1847: 39, l. 1848 do 8. julija: 19. Po teh številih je razumljivo, da je mogel menični notar biti le kdo, ki je poglavito živel od drugih dohodkov. Ali je število veliko ali majhno v razmerju s številom vseh menic, ki so tisti čas imele za plačilni kraj Ljubljano, ne morem reči. Povsem nepojasnjena so zaenkrat nizka števila v l. 1841, 1842 in tudi še 1845. Razen možnosti, da je bil tisti čas v Ljubljani še en menični notar, ki je potem odpadel, bi bilo mogoče, da mu je dr. Crobath prevzel protestno prakso. Ali pa je l. 1844 nastala gospodarska kriza, ki bi bila pomnožila število protestov in trajala več let? Zakon je bil ves čas isti; povečanja števila bi bilo pričakovati zlasti v nemirnem letu 1848, toda v njega prvi polovici je bilo manj protestov kot prejšnja leta, l. 1844: 24, l. 1846: 21, l. 1847: 31, l. 1848 le 15. Po mesecih ni izrazite tendence: 15, 13, 17, 15, 18, 25, 16, 12, 16, 20, 18, 13. Menda je skupno število premajhno, da bi se odkrivalo kako jasno valovanje. Iste menice se tičejo protesti št. 1 in 2 (zaradi plačila in kot nasledek intervencije), št. 25 in 27, 48 in 50, 104 in 110 (za sprejem in za plačilo), št. 54 in 55 (oba za plačilo, prvi pri akceptantu, drugi pri trasantu), št. 156, 159 (oba za plačilo, prvi po indosatarju pri akceptantu, drugi, pač „nasprotni“, po remitentu — indosantu pri trasantu). Tako imamo 198 protestov k 192 menicam.

IV. Protestirane listine. 8. Listine, ki so se protestirale, so sicer v protestih vse označene kot menice, toda v resnici je pet od njih v svojem besedilu označenih kot nakaznice (Anweisung), in sicer št. 158, 161, 162, 163, 189. Prve štiri je izdal isti assignat, v protestu imenovan „izdatelj“, v treh primerih celo „izdatelj“ menice“, na istega assignata in na svoj ukaz in indosiral jih je istemu indosatarju, ki je potem dal napraviti protest zbog odbitega plačila; vse te štiri nakaznice so bile domicilirane pri izdatelju; po imenih sodeč, sta morala biti assignant in indosatar sorodnika, Anton in Karol Krisper. Peta nakaznica je bila izdana v Quedlinburgu na nekega Schmidta v Šiški neki firmi v Berlinu, ki jo je indosirala dunajski firmi Arnstein et Eskeles; ta jo je dala assignatu predložiti po znani ljubljanski „cukrarni“, ki je bila njena last, kajti notar ni protesta napravil v imenu „cukrarne“ marveč v imenu „gg. Arnstein in Eskeles lastnikov sladkorne rafinerije v Ljubljani“. Notar je s temi nakaznicami ravnal točno tako kakor da so menice in tudi jaz nadalje ne bom posebej razlikoval nakaznic od menic, dasi ne verujem, da so bile nakaznice v smislu m. r. XL in XLI, ki so se dajale in jemale namesto dospelega meničnega plačila; vsebina ne daje nobene opore

za tako domnevo in v kraju izdaje pete nakaznice razen tega naš menični red sploh ni veljal.

9. Od pravih menic je lastna samo št. 194; zdi se, da je to bila velika redkost, kajti dasi je povsem pravilno sestavljena, govori notar v protestu mirno o akceptantih namesto o izdajateljih — bila sta dva, zakonca. Vse druge menice so trate, med njimi skoraj tri četrtine (159) na lastni ukaz, kar kaže, da trasantu vsaj v trenutku ko je menico napisal čisto ni bilo toliko do olajšanja denarnega prometa kolikor do varnosti: da priveže dolžnika trasata z menično strogostjo. Trasirane lastne menice ni videti nobene, t. j. nikjer ni jasne istovetnosti trasata s trasantom; ni pa izključeno, da gre včasih vseeno za isto osebo, enkrat označeno z državljskim priimkom, enkrat s firmo; sumljive se mi v tem pogledu zde menice št. 142, 156 v zvezi s 159, 186.

10. Protesti so sestavljeni nemški, temeljnih menic pa je 27 italijanskih, ena (št. 22) je angleška. Od indosamentov je 33 italijanskih, 4 so francoski, eden angleški; jezik indosamenta ali akcepta neredko ni v skladu z jezikom temeljne menice (16 primerov). Prevod ni priložen nikjer niti ni govora o njem; očito so stranke in notar razumele jezike, ki so prišli v poštev pri določni menici. Da je pobotnica štirikrat izražena s „pour acquit“, pač ne šteje kot večjezičnost. Zanimiva je menica št. 28, ki se glasi: Trieste li 1^{te} Juli 1845.

A zahlbar 1. Jänner 1844 pagate per questa prima di cambio all' ordine S. P. del Ihre Eigene. Valuta eintausend und achtundzwanzig Florins baierische Reichswährung ponendol in conto secondo l'avviso, Addio

Alla Signora Ausstellerin
Maria Gängler

Gustav Ebell m. p.
angenommen

Zdi se da signora Ausstellerin listine sploh ni podpisala, indosirala se listina tudi ni, in tako je notar napravil v imenu „gdčne Marije Gängler“ protest zoper akceptanta. Ta ni plačal, ker ni imel sredstev, obljubil pa je menico plačati do Cvetne nedelje, „wenn er in guter Ordnung befunden sein sollte“. Ali je hotel namigniti na oblične „posebnosti“ ali na temeljno razmerje? Vsekakor jezične posebnosti niso nikogar motile; nastale so deloma morda zato, ker se je italijanska golica izpolnila nemški.

V. Udeleženci. 11. Ženske so imele pasivno menično sposobnost kakor moški.¹² Res imamo tri ženske, ki so izdale 5 menic, 6 akceptantinj, eno indosantko, ki je indosirala dve menici. Tri

¹² M. r. VI, nekoliko sporno zbog m. r. VII; za žensko sposobnost tudi Wagner I, str. 282 sl., Neupauer str. 18, Sonnleithner str. 203 sl., Kalessa str. 22, 25.

so bile sopodpisnice s svojimi možmi. — Dasi na Kranjskem židje takrat načelno niso smeli prebivati — izjeme v glavnem Heimanni in Mayerji — je, po imenih sodeč, pri naših menicah bilo udeleženih precej židov, po večjem kot trasanti, zlasti na lastni ukaz, kot indosatarji in tudi kot indosanti, znatno redkeje kot akceptanti. Omenil bi še, da je v naših menicah tudi nekaj plemičev. Plemstvo pred 100 leti ni bilo samo potrebno denarja — akceptanti — ampak se je pojavljalo tudi kot trasant, remitent, indosatar, indosant. Da so plemiči imeli obrtna podjetja, se ne vidi samo iz precej številnih menic Auerspergove železarne na Dvoru, marveč tudi iz menice podjetja kneza Schwarzenberga, baronice Zois v Javorniku in verjetno tudi grofov G. in F. Eggerjev. Kar „plemenita“ je menica št. 129: izdatelj, remitent in prvi indosatar so plemeniti. Slednjič jo je dobil v roke plebejec, kateremu je plebejski akceptant ni plačal, češ da jo je plačal kar izdatelj.

12. Označevanje udeležencev, podpisi. Trasant, remitent, trasat, indosatar so redno označeni s krstnim imenom in priimkom, družbe s firmo; podpisi pa ne vsebujejo vedno imena in priimka, na pr. št. 109 samo priimek; krstno ime je često označeno samo z začetnico ali z začetnim zlogom. Jako pogosti so primeri, da se podpis ne strinja povsem s krstnim imenom ali celo s priimkom, kakor je označen v menici, t. j. akceptant se podpiše drugače kot je trasant imenoval trasata, indosant drugače kot je imenovan remitent ali indosatar, celo trasant menice na lastni ukaz je podpisan v indosamentu drugače. Posebno pogosto se rabijo krstna imena enkrat skrajšana, enkrat ne, n. pr. Joh. in Johann, Jos. in Josef, včasih samo J., Mich. in Michael, Ant. in Anton itd. Nekaj posebnih primerov: a) trasat — akceptant: št. 21 Pibernig - Pibernik; št. 31 Dr. Joh. Albert Paschali - Dr. Paschali; št. 71 D. A. Puppis - Domco Aug. Puppis; št. 134 Damjan Klantzher - Damian Klantscher in še 26 nadaljnjih primerov; trasant — remitent — indosant: št. 108 Anton Seiller et Co. - Ant. Sailler et Co; št. 147 Joh. Bapt. - Gio B., in še 6 primerov. — Priimek Scribe ali Skribe piše podpisnik sam v št. 195 Scribe in Skribe, v št. 67, 93, 94, 193 pa Skribe, stranke pišejo Skribe v št. 44, 47, 129, Scribe v št. 8, notar enkrat tako, drugič drugače. — Remitent ali indosatar - indosant n. pr. št. 69 Josef Blau et Sohn - Moises Blau et Sohn (!); št. 92 Gebrüder Sibits - Fratelli Sibich; št. 104 in 110 Amb. d' Et. Ralli - Amb. di Stefo Ralli, oba indosamenta francoska; — št. 139 Simon Heimann - M. Heimann in še 14 primerov. — Različno se pišejo tudi firme, prim. Laibacher vereinte Speditionen-Factorei (št. 42), „Vereinte Speditionenfactorei“ (št. 39, 108). Vereinte Speditionen Factorei“ (št. 48). „Factorey in Laibach“ v menici - „Speditionen-Factorey“ v protestu

št. 104, 110 itd.; ali: „K. k. priv. Laibacher Zuckerraffinerie“ ali „K. k. priv. Zuckerraffinerie in Laibach“, „La Raffinerie de sucre a Laibach“ (št. 14, 57, 63, 68, 119, 177, 189). V št. 151, 154 je podpis dan s čarami, ki jih je prepisovalec prerisal iz izvirnika protesta ali iz same menice; ker je imel podpis z židovsko pisavo samo pomen ročnega znaka — dv. dekr. 19. febr. 1846, zb. pr. sod. zak. št. 938 — gre najbrže za turško pisavo, sicer bi bil znak pač overjen vsaj s pričama; seveda, v št. 151 z latinico pristavljeno ime Rafael Bollack ne zveni turški.

Nerazumljiv je podpis indosamenta v št. 104, 110:

Für die Speditionsgesellschaft

P. Preinitsch e Petronio mp.

Josef Boccardi m. p.

Sohn.

Kdo je tu osebni podpisnik? Nikogar se zdi ni motil podpis (št. 72, v indosamentu):

pr. Ferdinand Graf von Egger

In Abwesenheit des Herrn Inspektors

C. J. Riedinger m. p.

dasi je bil pristavek o odsotnosti inspektorja, ki je očitno bil pravi pooblaščenec grofa Eggerja, k večjemu sposoben vzbuditi dvome o pravilnosti zastopanja po C. J. Riedingerju, kajti iz menice se njegova pravilnost ni dala ugotoviti.

Nemogoče je reči, koliko izmed vseh teh neskladnosti gre na rovaš netočnega prepisovanja, toda večina je taka, da pač niso samo prepisne hibe. Tedanji promet se nad njimi ni resno spotikal, sicer bi jih bilo gotovo mnogo manj; ali je bil vzrok „širokogrudnosti“ boljše medsebojno poznavanje prizadetih oseb ali manjša natančnost v prometu?

13. **Nepismenost.** Dvakrat se ni sam podpisal trasant, devetkrat trasat, na menici št. 33 sta bila nepismena oba.¹³ Nepismena oseba se je podkrižala, sodelovali sta s podpisom redno po dve priči (št. 33, 59, 64, 77, 85, 112, 115, 116, 182), včasih samo po ena (št. 76, 180, št. 33 v prolongacijskem zaznamku); ena od prič ali edina je pristavila ime tistega, ki se ni sam podpisal; včasih je bilo naglašeno, da je bila priča naprošena (št. 33, 59, 182), po večini pa ne.¹⁴ Nepismene stranke so bile iz Radovljice — strojar na irh —, Kočevja, Črnomlja, Mokronoga, Kleč, Gorenje vasi pri Kočevju, Doba, Šmartina (katerega?), Zg. Gameljnov,

¹³ Da bi trasat ali trasant ne mogli pisati v tolikih primerih, je povsem neverjetno.

¹⁴ V priči Jakobu Terdini, ki je podpisal nepismenega akceptanta v št. 64, moram spoznati svojega deda, gostilničarja v Ljubljani.

Dobrunj (Schubel vulgo Wampel), od Sv. Janeza (katerega? St. Johann Nr. 11). Menica je torej bila v rabi tudi na kmetih, po drugi strani so se tudi še v mestih našli nepismeni ljudje, toda redki so že bili, vsaj tisti, ki so se posluževali menice. Zunaj tedanje Kranjske je samo ena nepismena oseba podkrižala menico: v Cirknem. Po svoje značilno je, da je v št. 77, 85, 112 menico na lastni ukaz izdal Karel Pachner nepismenemu akceptantu od Sv. Janeza, iz Dobrunj, iz Gorenje vasi, ki sta mu pomagali isti priči, vse tri menice so bile domicilovane v Ljubljani, izdane pa baje ena v Varaždinu, dve na Reki, četrta po Pachnerju v Karlovcu izdana menica na nepismenega trasata iz Črnomlja je bila domicilovana pri eni od ljubljanskih prič, „njene“ priče pa so bile povsem drugi ljudje. Prav zanimivo bi bilo osvetliti posle tega izdatelja, njegovih nepismenih klientov in njegovih prič, kolikor bi se še dalo; za kraje izdaje prim. št. 17. — Zakaj je v št. 154, 159 pri akceptu s svojeročnim podpisom sopodpisana priča, se ne da reči; kdo jo je zahteval?

14. Primeri zastopstva niso redki. Zastopnik izda menico v št. 48, 121, 142 in 175 (?), indosira jo v 16 primerih, prolongira jo v št. 19. Izraženo je zastopstvo s „ppa“ ali „pp“ ali samo „p“. Podpisi zastopnikov so včasih zanimivi, v št. 176 indosira za trasanta — remitenta „per Abram Michlstädter Sohn Elias m. p.“, v št. 197 je indosament podpisan „P Santo Bianchi e Bernasconi Giacomo Figlio m. p.“ Bog ve, ali sta bila ta dva podpisa zastopnikov tako „po domače“ tudi protokolovana pri meničnem sodišču, prim. m. r. VIII. in XXVIII?

Tudi o zastopstvu firm „Laibacher vereinte Speditionsfactorei“ in „K. k. priv. Zuckerraffinerie in Laibach“ bi se dalo kaj reči, toda jasno je vsaj bilo, da poslujoča fizična oseba posluje za nefizičen pravni subjekt. Ni pa vedno jasno ali poslujoča oseba nastopa za sebe ali za k. k. priv. Fürstlich — ali Fürst von — Auerspergsche Eisenwarenfabrik“ na Dvoru pri Žužemberku, pri čemer nam tu ni treba reševati vprašanja, ali je bil nosilec podjetja poedinec knez Auersperg ali rudniška družba (Gewerkschaft), kakor bi sledilo ne iz menic, pač pa iz protesta št. 80. Menico št. 15 je podpisal W. Haerdtl, ne da bi bila tovarna v nji sploh omenjena, le ob robu, zunaj besedila je zapisano „K. k. priv. Fürst von Auerspergische Eisenwarenfabrik zu Hof in Illyrien.“ Iz protesta se vidi, da trasat ni hotel menice sprejeti, ker ni dobil sporočila od trasanta g.-a W. Haerdthla „respectively“... od k. k. in Hof. Iz temeljne menice št. 74 bi človek moral misliti, da jo je, na lastni ukaz, izdal W. Haerdtl kot zasebnik; kot migljaj, da je le ni izdal za svoj račun, bi se smel razumeti le izraz „all' ordine nostro proprio“, kajti zasebnik bi rekel „all' ordine mio proprio“. Toda v indosamentu je rečeno

takole: „Per noi all' ordine ... Hof li 13 genaro 1845. Direzione dell' i. r. priv. fabbrica di ferrarecce del Principe d' Auersperg. W. Haerdtl m. p.“ Ali je bila firma res tudi italijanski protokolirana, torej večjezična, ne vem, pa dvomim, toda kar se ni videlo iz temeljne menice, se je videlo iz indosamenta in je bilo potrjeno tudi v protestu, kjer je Haerdtl označen kot „firmant“ firme. Nasprotno bi se zdelo, da gre za privatni menici v št. 80, 81, kajti v njih se je Haerdtl sicer označil kot ravnatelj železarne, ne pa, da podpisuje za ravnateljstvo. Toda akceptant je tudi tu kakor v št. 74. Gius. di F^{co} Pessi na Reki. Skoro gotovo je šlo v vseh teh primerih in v št. 88 za menice, izdane na temelju kupčij železarne, ki ji je bil Haerdtl ravnatelj. Kdo je izdatelj menice št. 123 podpisane: „K. k. p. Eisenschnallen waren Fabrik J. Körözi“ m. p.? Zdi se, da je Körözi bil imetnik in ne samo zastopnik tovarne, kajti v protestu je rečeno, da je menica že plačana izdatelju Köröziju. Izdana je bila ta menica remitentu „Hochfürstl. v. Schwarzenbergsches Oberverwesamt“, indosament pa se glasi: „Für das hochf. amt an die Ordre Franz Stenkatz m. p.“ Tu se vidi, da je Stenkatz zastopnik, pa ne kake pravne osebe, marveč kneza Schwarzenberga, kajti „Oberverwesamt“ je bil pač le zasebnopraven upravni urad Schwarzenbergov. Iz podpisa v št. 58: pr. acquit. Jos. Liebischs Söhne Valduga m. p. se ne da reči, ali je bil Valduga nosilec ali zastopnik firme Jos. Liebischs Söhne; iz protesta se da sklepati, da drugo. Iz vsega pa se vidi, da je večkrat lahko nastal dvom, ali podpisnik zavezuje sebe ali drugega. Ali se je tak dvom kdaj izkoriščal v pravdi, ne vem, nikoli ga ni izkoriščal protestat za prekanje legitimacije itd.

15. Osredotočitev meničnega prometa. Za današnjo osredotočitev meničnega prometa je v Ljubljani pred sto leti manjkalo kreditnih in denarnih zavodov. Bank, bolj banikirjev v današnjem smislu je bilo malo in zdi se, da niso niti približno tako globoko posegali v gospodarsko življenje, v kreditni in plačilni promet kakor danes. V vseh 192 menicah in nakaznicah je kot izdatelj, remitent, trasat (akceptant), domicilat, indosatar ali indosant, naslovljenec v sili ali intervenient imenovanih 377 različnih oseb in firm, od teh 273 le v po eni, 49 v po dveh, 18 v po treh, 14 v po štirih menicah. Trije so imenovani v po 5, pet v po 6, šest v po 7, dve v po 11, po ena v 9-, 10-, 12-, 13-, 15-, 20-, 26-ih menicah. O znatni osredotočitvi torej ni govora, tem manj, ker so posamezni primeri imenovanja iste osebe često ločeni po precejšnjih razdobjih. O osredotočitvi prometa zlasti ne bo govora, kadar se ista oseba sicer v kratkem času pojavi v več protestiranih menicah, pa samo v pasivni vlogi. To bo redno samo po sebi le znak, da se je njeno gospodarsko stanje

jako poslabšalo, da dobiva kredit le še na menico, ki pa ostane v rokah remitenta ali celo trasanta na lastni ukaz, pri čemer je ta neredko domicilat, tako da gre prav za prav za prinosni dolg. V nekaterih primerih se kar vidi gonja zoper dolžnika, žal se le izjemno vidi, kako se je končala. Taki primeri so zlasti št. 111, 118, 124, 126, 127, 128, 130, 132, 158, 161, 162, 163; 14, 53, 86, 91, 99, 102, 108, 117, 119, 120, 135; 164, 196, 197; 63, 66, 72, 74, 75, 78, 80, 81, 82, 84, 87, 88, 89, 90, 103; 17, 18, 19, 20: ob poslednjem protestu prodajalna zaprta; 5, 10, 29, 46, 47, 52, 101, 125: ob poslednjem protestu pravi protestat, da je vso zalogo blaga izročil dvema ljubljanskima trgovcema, da jo razprodata zaradi poravnave z upniki; ta se je menda posrečila, kajti sedem mesecev pozneje se pojavi dolžnik kot domicilat. Sem bi štel tudi št. 12, 98, 109, 131, 148, 151, 152.¹⁵ Odgovor protestata je bil v takih primerih redno: ni „kase“, ni pokritja, ni sporočila, bom v kratkem plačal, računi niso razčiščeni, nisem v meničnem razmerju z izdateljem, ne sprejemem nobene menice več, ne plačam; često takega protestata ni bilo doma ali sploh ne v Ljubljani.

Prej se da govoriti o osredotočitvi, kjer se ista oseba pojavi večkrat v raznih meničnih vlogah, kjer se ponovno pojavlja kot upnik, kar kaže, da se bavi z meničnim eskontom, in najbolj, če je pri isti osebi, ki pa sama redno ni menični upnik, domicilovanih več menic raznih oseb. Tako je bila firma Baumgarten et Comp. v 13 primerih trasant ali remitent ali indosatar ali trasat; v 7 primerih so bili: Ed. et W. Engler, ali J. Engler ali Ig. Englers Sohn ali Wilhelm Engler — medsebojna zveza ni prav jasna — domicilati, indosatarji, akceptanti, trasanti; v 15 primerih so bili Heimann et Mayer, ali Gebrüder Heimann, ali Gustav Heimann ali Simon Heimann indosatarji, remitenti, tudi indosanti, parkrat domicilati, medsebojna zveza teh imen in firm pa ni jasna.¹⁶ Poleg „manjših“ Antona Fröhlicha, Jožefa Globoznika, Krisperja, Antona in Karla, C. L. Lukmanna, Antona Mohorzhizha ali Mohortschitscha, Franca Schantla, Fr. Xav. Souvana, Karla Pachnerja zlasti tu treba še imenovati firmo Kuckh et Hudovernig, ki je bila v 20 primerih trasant na lastni ukaz in domicilat, včasih samo domicilat, izjemno remitent ali indosant. Največkrat pa, 26 krat so imenovani Pesjaki in sicer S. J. Pessiak, Simon Pessiak, S. G. Pessiak, S. G. Pessiak, Sim. J. Pessiak et Söhne, S. J. Pessiak et Söhne, S. J. Pessiak e figli.¹⁷ Bili so po enkrat trasat in remitent, večkrat indosatar, največkrat domicilat in kot tak protestat. Prvačila sta torej Pessiak in

¹⁵ V dveh menicah sicer trasat-akceptant ni pisan točno, tako kakor v drugih, toda ne bo dvoma, da gre za isto osebo.

¹⁶ Za Heimanne gl. Slov. biografski leksikon.

¹⁷ Za Pesjake gl. Slov. biografski leksikon.

Kuckh et Hudovernig, to se pravi, vdeležena sta bila pri največ protestiranih menicah, prvi bolj v pasivni vlogi protestata, drugi bolj v aktivni vlogi protestanta. Nezanesljiv bi pa bil sklep, da je šlo skozi njihove roke sploh največ menic v tedanji Ljubljani: kdo drugi je lahko imel boljši menični material in zato manj protestov; prav tako nezanesljiv bi bil sklep, da sta imela najslabši material, ker največ protestov, saj ne vemo, koliko menic je vsega šlo skozi njune roke. Kot protestanta, pač posojilodavca, imata po več protestov še Joh. Nep. Plautz in Nikolaj Recher. Med dajalce kredita se zdi da je spadala tudi „Vereinte Speditionsfactorei“ (če ni bila morda samo indosatar za inkaso). Pri ljubljanski „cukrarni“, ki je tudi redno bila indosatar in protestant, bi bil človek na prvi pogled mislil, da je izterjevala menice, prejete kot rimese za blagovne terjatve. Toda če se pogleda, kdo in kje je menice indosiral „cukrarni“ (več menic z Dunaja, po ena iz Celovca — brez valutne klavzule —, iz Linza, iz Varaždina), in da sta dvakrat indosanta prav lastnika „cukrarne“ Arnstein et Eskeles, se vidi, da je šlo tudi tu za eskont ali za goli inkaso.

VI. Vsebina temeljne menice. 16. Skoro v vseh menicah je uporabljen izraz „prima Wechsel“ ali „prima Wechselbrief“ ali „prima di cambio“, „sola“ pri trati le v 5 primerih. Vendar so posebnosti „gegen diesen meinen Wechselbrief“ (št. 32, 38, 54, 133), „für (ali gegen) diesen ersten Wechselbrief“ (št. 59, 62, 63), „für (gegen) diesen Wechselbrief“ (št. 129, 184) „gegen diesen Wechsel“ (št. 160, 187); „gegen diesen ersten Wechsel“ (št. 134, 178).¹⁸ Da bi v večini primerov res bili izdani duplikati, se zato ne da reči, pa tudi ne izključiti; res na duplikate kaže izraz samo v št. 22 in 169. Ordrske klavzule manjka le v št. 99, 103. Bila ni bistvena, toda menica brez nje ni bila prenosna z indosamentom. No št. 103 se je vseeno indosirala. Morda pomanjkljiv prepis menice?

17. Kraj izdaje. Kraj izdaje je povedan povsod: Reka 63-, Trst 57-, Ljubljana 10-,¹⁹ Bratislava (Pressburg) 8-, Zagreb in Dunaj po 5-; Varaždin in Sisek po 4-, Kočevje, Tržič, Pešta, Vel. Kaniža po 3-, Gradec, Karlovec, Chiasso po 2-, Prežek, Kranj, Dvor, Cirkno, Gorica, Rogatec, Borovlje, Senj, Feldkirchen, Flo-

¹⁸ Izrazi kakor „für diesen Wechselbrief“ ali „gegen diesen Wechsel“ niso vstrezali m. r. II, ki je zahteval, „da se v listini izrečno omeni, da je menično pismo in ali je prvo, drugo, tretje ali edino.“ Da „sola“ lahko pomeni lastno menico ali edini primerek trate, se vidi iz m. r. III. Izraz „Wechsel“ namesto „Wechselbrief“ rabi včasih tudi zakon, v naši zbirki je bolj pogosten kot „Wechselbrief“.

¹⁹ Od teh enkrat Kolizej, kar je posebej rečeno v menici; tudi notar ugotavlja izrečno, da protestata ni našel doma v Kolizeju. Zdi se, da je imel Kolizej poseben položaj, morda je spadal v Šiško?

ridsdorf, Linz, Traunkirchen, Köln, Lindau, Passau, Quedlinburg, London, Paris po 1 krat. Slika je, da sta bili skoraj dve tretjini prometa z Reko in Trstom, na Kranjsko z Ljubljano vred bi prišla komaj $\frac{1}{10}$, na ostalo tedanjo Avstrijo, na Hrvaško, na Ogrsko vsako okroglo po $\frac{1}{14}$, na ostale kraje tedanje nemške carinske zveze in na ostalo inozemstvo vsako po $\frac{1}{47}$ menic. Čudno je pri tem zlasti, da je bilo tako malo meničnega prometa v avstrijske kraje, in da se je tako malo v Ljubljani protestiranih menic tudi izdalo v Ljubljani, kajti število 10 velja za vseh sedem let! Pri pregledu v Trstu, na Reki, na Ogrskem in na Hrvaškem izdanih menic pa sem opazil, da je trasant, ki je menico baje izdal nekje zunaj Ljubljane na lastni ukaz, indosament, s katerim je menico prenesel, prav pogosto datiral iz Ljubljane; indosament je namreč po m. r. XXXII moral biti datiran. Včasih je tudi označil notar trasanta, ki je zahteval kot remitent plačilo, v protestu kot „tukajšnjega trgovca“ ali slično (na pr. št. 30, 34, 40, 97, 112, 115, 116, 125, 153, 181); večkrat kaže ime, da je bil trasant Ljubljančan, na pr. Kuckh et Hudo-vernig itd. Seveda je mogoče, da je izdal Ljubljančan menico na potovanju, toda tolikokrat? Vzrok je drugačen: po m. r. II so bile pravilne (förmlich) le tiste menice, v katerih je kraj izdaje različen od kraja plačila, nepravilne menice pa po m. r. LIII „niso bile nič drugega kot navadna zadolžnica ali blagovni račun“ in niso uživale privilegijev pravih menic.²⁰ Ljubljančani so delali isto, kar se je delalo, največ zato da se obrezuspešijo odredbe cerkvenega prava, že stoletja: fingirali so potrebno krajevno razliko s tem, da so v menico zapisavali neresničen kraj izdaje. Da so največkrat fingirali Reko ali Trst, pa vseeno kaže, kam je šel glavni promet: ta fikcija je bila še najbolj verjetna.

Svojo obdolžitev moram podrobneje opravičiti. Ne bom na pr. trdil, da se je hotel Prešernov prijatelj Andrej Smole (št. 1) ogniti zakonu, ko je izdal dne 22. febr. 1840 v svojem gradu Prežeku pri št. Jerneju menico za 808 gl. k. d. na Štefana Klešiča (Klesits) v Ljubljani, dasi Prežek, kdor ga pozna, v februarju ni posebno verjeten kraj za izdajo menice med dvema Ljubljančanoma, kajti da je bil tudi Klešič Ljubljančan, potrjuje št. 134, in v Ljubljani je Smole menico indosiral dne 24. maja 1840. Toda G. B. Fabriotti je 21. jun. izdal na Reki menico na lastni ukaz na Ljubljančana A. pl. Wertheimsteina in jo čez tri dni, na sam dan dospelka, v Ljubljani indosiral naprej (št. 12). Sličnih naj-

²⁰ Izjeme so veljale za „suhe“ t. j. na kraju izdaje plačljive listine v obliki menic, če je bil izdatelj trgovec, tovarnar, rokodelec, žid, sejmar, v čigar osebi so bili spolnjeni določni pogoji. Zakonodaja o tem je bila precej obilna, prim. zlasti pat. 25. feb. 1791, zb. pr. sod. zak. št. 117 in dv. dekr. 24. febr. 1792, zb. pr. sod. zak. št. 261.

manj še trideset primerov. V številnih drugih primerih je trasat prebival zunaj Ljubljane, tako da prav za prav ni trebalo pravega kraja izdaje, t. j. Ljubljane, nadomeščati z izmišljenim, toda zgoditi se je to „moralo“, če je bila menica domicilovana v Ljubljani. V kakih 10 primerih pa je le Ljubljana kraj izdaje in plačila. V teh primerih so stranke pač jasno in nedvomno izpolnjevale tiste posebne pogoje (op. 20), da je „suha“ menica vendarle uživala vsaj nekatere privilegije pravih. Le v št. 37 in 38 je akceptant dr. Achatschitsch kot protestat v protestu nekako grajal fingirano krajevno razliko, ko je odklonil plačilo, češ da ni nikoli akceptiral po dr. Baumgartnerju izdanih menic de dato Trst, 20. avg. 1843 in 1. sept. 1843. Beseda Trst je v protestu podčrtana, dr. Achatschitsch je hotel reči, da menici mista bili izdani v Trstu, marveč drugje, pač v Ljubljani, kjer je bil dr. Baumgartner advokat. Pravniki proti pravniku!

18. Pri navedbi kraja trasatovega bivališča smemo pričakovati resničnost, saj je bil v večjem delu primerov plačilni kraj in vedno, če ni bila menica že ob izdaji akceptirana, kraj, kjer je trebalo iskati akcept. Slika je bistveno različna od slike po kraju izdaje: Ljubljana je kot trasatovo bivališče imenovana 101 krat, drugi kraji na tedanjem Kranjskem 57 krat (Zagorje 12-, Novo mesto 6-, Kranj 4-, Planina in Radovljica po 3-, Grosuplje, Mokronog, Senožeče, Šiška po 2 krat, Loka (katera?), Vipava, Belnek, Kleče, Fužine pri Ljubljani, Šmartno (katero?), Zg. Gameljni, Sv. Janez (kateri?), Dobrunje, Beli Kamen, Mengeš, Gorenja vas (Kočevska), Kočevje, Dob. Črnomelj, Radeče, Grčarice, Ponoviče, Št. Rupert, Mala Loka, Matenja vas po enkrat, Reka 16 krat, Trst samo 1 krat, kraji v ostali Avstriji 11 krat (Dunaj 3 krat, Celje in Vojnik po 2 krat, Videm pri Krškem, Planina pri Sevnici, Neusoboth, Königswart po enkrat), kraji na Hrvaškem 4 krat (Zagreb 3 krat, Samobor enkrat). Seveda treba upoštevati, da je število 16 za Reko dal en sam trasat, drug pa 12 za Zagorje.²¹

19. Čas izdaje in dospelka. Od menic, ki jih je protestiral dr. Crobath, je bilo izdanih l. 1840 in 1841 po ena, l. 1842: 10, l. 1843: 32, l. 1844: 29, l. 1845: 28, l. 1846: 52, l. 1847: 27, l. 1848: 12. Popolne vzporednosti s časovno porazdelitvijo protestov (zg. št. 7) ni, ker se čas protesta pač pomakne naprej za dobo, ki poteče med izdajo in dospelkom. Na določitev dospelka pa upli-vajo tudi menjajoče se gospodarske razmere in ne na lahko

²¹ Ugotoviti nisem mogel slovenskega imena za „Neusoboth presso Unterdrauburg“ (št. 169) in ne določiti kraja „Plusna“ v št. 139. Priimek Furlan ne pove mnogo. Plužne so pri Bovecu, bolj verjetna mi je, s pisno hibo, Pljuska pri št. Vidu na Dol., ki je bila v časih pred železnico precej važna postojanka na cesti v Novo mesto z odcepkom v Litijo.

pregleden način. Vsekakor je dr. Crobath v 7 letih protestiral le tri vpoglednice in le 12 povpoglednic, pač pa 77 dnevnic²² in 100 oddnevnic; nobene sejmске menice, nobene običajnice. Povpogledni rok je kratek, 3 do 10 dni, jako različni pa so bili roki pri oddnevnicih: pri 21 menicah po 6 mesecev in več, od njih ena 1½ leta, pri 18 po 6 mesecev; pri 56: 3–6 mesecev, med njimi 36: po tri mesece; pri 16: po 1–3 mesece; pri 7 manj kot en mesec. Tek dnevnic je iznašal pri 15 menicah po 6 mesecev ali več, med njimi pri eni nad eno leto; pri 23: 3–6 mesecev, od teh pri 3 po 3 mesece; pri 26: 1–3 mesece; pri 15 manj kot en mesec. Če prištejemo številu vpoglednic in povpoglednic število dnevnic in oddnevnic s tekom do 1 meseca, vidimo, da je bilo 37 menic prav kratkoročnih (manj od enega meseca), še 42 menic do 3 mesecev; še 79 do 6 mesecev, med njim 39 ravno tri mesece; 34 menic 6 mesecev in več. Razmerje se mi zdi precej neugodno, seveda pa ne morem reči, ali ni bilo ugodnejše pri menicah, ki so se plačale brez protesta.

20. Dejanska doba teka se še nekoliko podaljšuje, ker je bilo precej menic prolongiranih: v št. 19, 30, 33, 77, 95, 99 (dvakrat), 149, 172, 184 imamo prolongacijske zaznamke.²³ Ti zaznamki so včasih datirani in podpisani (št. 19, 184) ali samo podpisani (št. 33, 77, 99, 149, 172), ali ne eno ne drugo (št. 30, 95). Podpisnik je 3 krat trasant na lastni ukaz, 2 krat akceptant, enkrat remitent, enkrat skupaj akceptant in trasant na lastni ukaz. Dasi je velika razlika, ali podpišeta obe prizadeti strani ali samo ena, se zdi da ta razlika ni motila nikogar. Celo po prejudicu se je podaljšala št. 95, in šele več časa po preteku prolongacijskega roka se je napravil protest tudi v št. 19, 77, 184 brez graje zamude v protestni izjavi. Posebej bi omenil št. 149: menica za 100 gl. naj bi bila dospela 1. jan. 1847. Za akceptom je po remitentu podpisan pa ne datiran zaznamek, da je menica podaljšana za 50 gl. do 30. jan. in za 50 gl. do 27. febr. 1847 in po teh rokih (Termine) se je 2. jan. 1847 zavezal obroka plačati tresant kot porok za akceptanta, edini primer odkritega meničnega poročstva, ki torej pred 100 leti tudi že ni bilo priljubljeno. V št. 172 ima menica povpoglednica na lastni ukaz, izdana 6. marca 1847, po akceptantu podpisan nedatiran zaznamek, da je sporazumno podaljšana in naj se plača 12. jun. 1847: prav za prav ni bila podaljšana, marveč celo iz povpoglednice spremenjena v dnevnicu. Dasi pa potem kot dnevnicu ni imela respektnih dni, se je protestirala šele 15. junija, prim. m. r. XI, XV. Vedno se je ob pro-

²² Št. 180 je edini primer, da pri dnevnicu ni povedano leto, marveč samo mesec in dan dospelka; grajalo se pri protestiranju to ni.

²³ Med prolongacije ne štejem primerov akcepta, v katerih je akceptant spremenil, seveda odložil dospeltek; gl. v tekstu št. 25.

longaciji ravnalo tako, kakor da je preložen dospelček in ne samo odloženo plačilo, in menice so se protestirale šele po preteku prolongacijskega roka, ki je znašal od 5 dni do več kot 7 mesecev. Sicer so pa te menice po večini bile neindosirane trate na lastni ukaz; indosirani ste bili le dve, št. 19 po prolongaciji, št. 95 pred prolongacijo.

Mnogo je primerov, v katerih je najbrže prolongacija, pa le ustna ali vsaj ne iz menice vidna. Navedem naj jih le nekaj. V št. 165 dospelček 19. nov. 1846, na menici nedatiran zaznamek, da je na račun plačanih 18 gl., protest 6. marca 1847, mnogo prepozno. V št. 188 protest več kot tri mesece po dospelčku; protestat izjavlja, da mu je upnik obljubil počakati. Sploh gre najbrže redno za prolongacijo, kjer se je, često prav znatno, prekoračil protestni rok, na pr. v št. 20, 137, 163 za 5 mesecev; v št. 44 za več kot 9 mesecev, v št. 31, 158, 161, 162, 183 za okroglo po 7 mesecev; kar številni pa so primeri s krajšimi prekoračitvami. Tudi vse te menice in nakaznice so se glasile na lastni ukaz in večina menic ni bilo indosiranih. Ker protestat nikjer ne prigovarja zamude (prejudica), dasi je v št. 94 notar dne 11. nov. sam opozoril, da je menica dospela že 31. (prav: 28.) oktobra, treba sklepati, da so se menice podaljševale po prostem sporazumu med akceptantom in trasantom — remitentom.

21. Menična vsota je vedno navedena v desnem gornjem kotu s številkami, v besedilu pa enote valute z besedami, drobiž — „krajcarji“ — pa s številkami. Menice se glase na različen denar, največ na konvencijsko valuto, ki je označena s „C. M.“, „C. Mze“, „Conv. M.“, „Conv. Münze“, „Convent.-Münze“. Pogosto pa vrsta valute ni izrečno imenovana, marveč je povedana vrsta novcev, s katerimi naj se menica plača, na pr. „in k. k. (Silber) Zwanzigern drey Stück für (per) einen Gulden“, ali „in Zwanzigern 3 St. per 1 Fl.“ ali „in 20^{ger} 3 St. p. F. 1“ ali „in 20^{gern} 3/20 per 1 F.“; kar vse je, tako se zdi, pomenilo, da naj se plača res z dvajseticami („evančgarcami“), vendar je znana tudi izrečna klavzula efektivnega plačila, na pr. št. 15 „in effect. Silberzwanzigern 3 St. per 1 F.“, št. 170 „... Gulden eff. 20^{gern} 3 pF. 1;“ št. 197: „per Aust. Eff. L. 442“, toda v besedilu ni besede „effektiv“. Kjer ne bi bilo te klavzule in tudi ne bi bila imenovana naravnost vrsta novca, bi bilo zadostovalo plačilo s kakoršnimi koli valutnimi novci, toda takih menic skoro da ni, edino št. 167 ima le v desnem gornjem kotu, ne pa tudi v besedilu označeno denarno vrsto „in 20^{grn}“, v besedilu le „Gulden“. ²⁴ Pristavek „fini“ v št. 75, 78, 80, 87, 89, 90 — same menice v italijanskem jeziku —

²⁴ Kakšna je bila praksa glede na način plačevanja menic, se iz našega materiala ne vidi.

pomeni pač tudi le efektivno plačilo, v tem smislu, da se mora menična vsota plačati s plemenitim denarjem, srebrom, ne z bakrenim drobižem.²⁵ Eno se lahko reče: pedantnosti pri označevanju menične vsote niso poznali, tudi se ni v protestih za ta del nikoli nič prigovarjalo.

V 28 menicah je valuta označena v desnem zgornjem kotu z „20 Fl = Fuss“, t. j. iz marke finega srebra se kuje 20 goldinarjev; v besedilu je ta označba izjema (št. 24, 104), navadno je samo rečeno „in 20^{ern} 3 St p F 1“ ali slično. Najde se pa tudi desno zgoraj „Pr 20f C. M.“ in v besedilu „in Conv. Mz. 20 g, 3 St p F 1“, ali v desnem kotu „20 F 300 F. C. M“ in v besedilu „dreihundert Gulden Conv. Münze“ (št. 69), — ali v desnem kotu „Per 20 F ... C. M. 3 St p F 1“, v besedilu „in Silberzwanzigern“ (št. 100) itd.²⁶ P 20 F je pač oznaka notranje vrednosti valutne vrste, „in Zwanzigern“ ali „3 St p. F 1 C. M.“ pa označba dejanski krožeče denarne vrste, v resnici gre za eno in isto takratno avstrijsko valuto. V italijanski napisanih menicah št. 4, 21, 62, 83, 90, 169 je vrednost izražena s „Correnti d'Augusta“, „Augsb. V.“, „Act.“, „Corrti d'Auga ... „Corrent. di Aug. ... in „da 20 xⁿⁱ 3 per 1 fiorino“, „Corrti d'Augusta“.²⁷

Menica št. 22, izdana v Londonu, ima menično vsoto v funtih, šilingih in penijih, v prvem indosamentu se zdi da je izražen tečaj, po katerem naj se funt računa (1 funt = 10 f. — ni prav jasno).²⁸ V menici št. 28, izdani baje v Trstu, je vsota izražena z „bavarsko državno vrednostjo“; nakaznica št. 189 iz Quedlinburga se glasi na renske tolarje — 129 Rthl. 15 Sg, —; št. 197, izdana v Chiassu, na avstrijske lire.²⁹ V menici št. 32 iz Vel. Kanize je valuta označena z „M. Münze“, v št. 171 z Reke z „M. M. in 20 gern 3 St. pr. 1 Fl.“; kaj to pomeni, se ni dalo dognati. V več menicah so glede na označitev valute neskladnosti, ki jih verjetno treba pripisati netočnosti ali nečitljivosti prepisa (št. 99, 120, 121). V št. 134 pa je v desnem kotu vrednost označena s „C. M.“, v besedilu z „M. M.“ — tudi prepisna pomota?

²⁵ To pojasnilo mi je dal, kakor tudi pojasnila o razmerju drugih valut z avstrijsko g. univ. docent dr. Vl. Murko, za kar naj se mu tudi tu najlepše zahvalim. Kar se tiče plačila s srebrom in ne z nesrebrnim drobižem, prim. m. r. XLII, po katerem je bil dostavek „fini“ prav za prav odveč.

²⁶ Samo pisna pomota je pač „in Zwanzigern 2 St per F 1“ (št. 54) al „P 2 f ... C. M. in 20^{ern} 3 St F 1“ (št. 155) namesto „3 St“ in „P 20 F“.

²⁷ Po Augsburški veljavi se je iz ene marke srebra kovalo 24 goldinarjev, od l. 1837 pa 24½ (južnonemška veljava).

²⁸ Prim. § 40 našega men. zak.

²⁹ Lombardija in Benečija sta bili takrat avstrijski, Chiasso ne, pač pa blizu meje. Za valute prim. še Ernst v Ulbrich-Mischler, Österreichisches Staatswörterbuch, 2. izd. str. 259 in sl.

22. Zneski meničnih vsot so bili seveda dokaj različni. Pri menicah v konvencijski valuti všteti tiste, kjer je valuta označena z 20 gl. = stopo, menična vsota v 30 menicah ne presega 100 gl. skupaj	1.887 gl. 05 kr
v 108 je večja od 100 gl., pa ne presega 500 gl. skupaj	26.895 „ 01 „
v 21 je večja od 500 gl., pa ne presega 1000 gl. skupaj	16.054 „ 21 „
v 16 je večja od 1000 gl., pa ne presega 5000 gl. skupaj	54.302 „ 48 „
v 1 je	16.000 „ — „

Skupaj v 176 menicah 95.139 gl. 15 kr. Povprečni znesek je razmerno velik, 540 gl. 34 kr., toda pri treh četrtinkah menic je bil povprek le 208 gl. 32 kr.

23. Plačilni kraj je po zakonu moral biti v menici označen in je res tudi bil razen v enem primeru. Če trasat ni bival v plačilnem kraju, se je morala v menici označiti oseba, pri kateri se je v plačilnem kraju iskalo plačilo, menica je morala imeti domicil, bolje rečeno, morala je imeti domicilata. Postavil naj bi ga bil trasat ob akceptiranju. Če trasat ni pristavil domicilata, je trebalo po mr. IV in XIX menico protestirati. Velik del naših menic je bil res domiciliranih, pa ne samo v pravkar navedenem, marveč v širšem smislu, ki je uzakonjen v čl. 24 našega prejšnjega, t. j. splošnega nemškega meničnega reda: menica je domicilirana, če je plačilni kraj različen od trasatovega bivališča. Razlika je bila še ta, da je po čl. 24 domicilata imenoval trasat le, če ga ni bil imenoval že trasant, in če tudi trasat ni imenoval domicilata, menice zato ni trebalo protestirati, marveč je veljalo, da jo bo trasat sam plačal v plačilnem kraju.⁸⁰ Iz menic in protestov se vidi, da je praksa opuščala pojem domicila po meničnem redu iz l. 1763 in se razvijala v pravcu, ki ga je uzakonil naš menični red iz l. 1850; saj je ta menični red prav tedaj nastajal, konferenca v Leipzigu se je vršila l. 1847. Niti enega protesta ni bilo zato, ker trasat ni imenoval domicilata.

Prepisi menic so prav za vprašanje, ali je domiciloval trasat ali trasant, neredko dokaj nejasni, domicil je često prepisan na takem mestu ali izražen tako, da bi lahko izviralo od enega ali od drugega, dasi je gotovo, da je mogel tudi po tedaj veljavnem zakonu plačilni kraj določiti le izdatelj. Tako imamo več skupin: 1. menica sploh ni domicilovana, t. j. trasatovo bivališče je plačilni kraj, v katerem naj se išče plačilo pri trasatu samem (100 primerov); 2. plačilni kraj, različen od trasatovega bivališča, je očitno določil trasant (71 primerov); 3. isto akceptant, 11 primerov;

⁸⁰ Za sedanje zopet drugačno pravno stanje gl. §§ 4, 26 m. z.

4. nejasno kdo: 8 primerov; 5. domicilata je očitó postavil trasant v 37 primerih; 6. domicilata je očitó postavil akceptant v 18 primerih, od teh v 6 takih, kjer je domiciloval trasant; 7. nejasno je, kdo je postavil domicilata, v 19 primerih; 8. plačilni kraj je naveden, domicilat pa sploh ne, v 16 primerih; 9. menica je domicilovana pri izdatelju a) po samem izdatelju v 6 primerih, b) po akceptantu v 5 primerih, c) nejasno po kom v 3 primerih; 10. menica je domicilovana pri remitentu edino v št. 59. Zanimivejše podrobnosti so: V št. 28 plačilni kraj sploh ni imenovan, notar je našel protestata pač po protestantovi napovedi v Ljubljani; nad formalno neveljavnostjo menice se ni spotaknil nihče. V št. 43 sta domicil in domicilat imenovana v zvezi s pozivom k plačilu: „... plačajte... v Ljubljani pri g. Gustavu Heimannu na ukaz...“, tako da je neovržno, da je domiciliral trasant. Prav tako jasno je v št. 132, da je domicil označil trasant, domicilata pa trasat, in tako tudi v nakaznici št. 162, dočim sta sicer skoro istovetni nakaznici št. 161 in 163 za ta del prepisani nejasno. Dasi je bila menica št. 63 izdana brez domicila na trasata na Reki, jo je notar predložil „g. Simonu Pesjaku v Ljubljani, kjer je bila domicilovana po akceptantu“. Kje je notar to vzel, ni videti, Pesjak pa plačila ni odbil, ker ni bil domicilat, marveč ker ni dobil sporočila. Ali je morda prepis menice št. 63 nepopoln? Menica št. 128 je naslovljena trasatu „G. N. N. v X, plačljiva v Ljubljani prav tam (daselbst)“, domicilat v akceptu ni imenovan. Notar je razumel, pač po pravici, da je menica domicilovana pri trasantu — remitentu in je pri njem protestiral. Podoben je primer št. 139: „... g. A. F. iz Plusne v Ljubljani“; s protestom v zrak ugotavlja notar, da ni „tu v Ljubljani, kamor je... trasirana, našel sledi ne o osebi akceptanta ne o kaki poslani valuti“. Menico št. 142 izda v Trstu Wilhelm Engler na trasata Ignaz Englers Sohn v Ljubljani, plača naj se na Dunaju; domicilata imenuje akceptant. V protestu drja Crobatha je povedano, da se je menica radi plačila protestirala na Dunaju dne 2. jan. 1847, da jo je ta in ta plačal za čast enega izmed indosantov, in da jo je hotel honorat po pooblaščenju predložiti akceptantu v Ljubljani radi plačila regresne vsote; protest se je napravil ob steno, ker akceptanta ni bilo v Ljubljani. Menica št. 156 je izdana po „Igz. Englers Sohn“ na Reki in naslovljena Wilhelmu Englerju v Trstu, ne da bi bil imenovan domicil. V plačilo predložiti jo je hotel notar akceptantu „tu v Ljubljani v njegovi pisarni“, dasi Ljubljana ni bila plačilni kraj; protestat se pri protestiranju ni uprl, našli ga niso doma. Menico št. 160, ki se je glasila: „g. N. N. v X, plačljivo povsod“ („aller Orten“), je notar hotel akceptantu predložiti v Ljubljani „ker velja plačilo povsod“, pa ga ni mogel najti; nad določitvijo plačilnega kraja se ni spotaknil,

dasi ni vstrezala m. r. II, ki je zahteval, da se povej kraj plačila; menda je bila praksa popustljivejša.

24. Valutna klavzula, pokritvena klavzula, sporočilo. Valutno razmerje naj bi se bilo po m. r. II označilo v temeljni menici, toda po m. r. IX to ni bilo bistveno in ob enem daje ta člen zakonsko tolmačenje, da vsaka valutna klavzula pomeni, da je izdatelj valuto od remitenta prejel in da akceptant ne more izvajati iz valutnega razmerja prigovorov. Med izdateljem in remitentom pa seveda ima valutno razmerje svoj pomen. Dejanski je valutna klavzula v vseh menicah razen v št. 28 in 187, pove pa redno tako malo kakor danes in le izjemno odkriva značaj temeljnega posla med izdateljem in remitentom.³¹ Zlasti ni samo po sebi zanesljivo, da gre za blagovni temeljni posel, kjer je to naravnost rečeno („vrednost v blagu“), lahko se je reklo, da se menica vidi bolj solidna. Bolj zanesljivo gre za blago, če protestat izjavi, da ne sprejme ali ne plača, ker blaga ni videl, ker blago še ni prišlo, ali ker je slabo in sl. — na pr. št. 24, 25, 53 in druge, toda v teh primerih je šlo redno za kritveno razmerje med trasantom in trasatom, ne pa za valutno med trasantom in remitentom.³² Verjetno je nadalje šlo za blagovni posel med trasatom in trasantom na pr. v št. 69, 136—138: menica na lastni ukaz „vrednost v usnju“; ali št. 182 — na lastni ukaz „vrednost ste prejeli v 222 stotih češpelj po 17 „cvancigarič“ in mi na račun plačali 50 gl., torej brez nadaljnega poročila“. Za blagovni posel kot kritveno razmerje gre tudi v št. 16: akceptant ne plača, ker blaga še ni prodal; v št. 104: trasat ne sprejme, ker se menična vsota ne vjema s fakturo in se je blago na potu pokvarilo; št. 119: blago ni vredno 296 gl., sprejel bi menico za 220 gl. Včasih je menična golica nepopolno izpolnjena, na pr. št. 187: „vrednost in stavite na račun... poročilo“, podobno v št. 1, 17, 31, 73, 147, 158 itd., v večini primerov pa je jasno rečeno „po poročilu“, ali (15 primerov) „brez poročila“. Pokritvena klavzula je sicer navadno prav tako brezbarvna kakor danes, v št. 33, 173, 184 pa ni pokritvene klavzule in ni omenjeno poročilo. Več prepisov se končuje z besedama „..... Bericht von...“, nikjer pa ni izpolnjeno, kar naj bi sledilo za „von“; ta „von“ je ostal celo v zvezi „..... ohne Bericht von...“ (št. 171). V št. 189 „laut h o h e n Bericht“ je pač (pre) pisna hiba; brezglavnost v št. 139: vrednost ste prejeli in jo vknjižite „po poročilu ali brez poročila“.

³¹ „Vrednost prejel“ v 15 primerih: „v računu“ (6); „v blagu“ (39), „v gotovini“ (12), „v meni“, „v vas“ (49); „sporazumljena“ (6); „valuta surrogata“ (2).

³² Pri trati na lastni ukaz o valutnem razmerju v pravem pomenu med trasantom in remitentom ni govora, saj sta ena oseba, v menicah pa je tudi v teh primerih redno valutna klavzula.

(l. od. ohne Bericht). Vse italijanski napisane menice se končujejo z „Addio“; golica? — Komisijske trate ni videti med protestiranimi menicami.

VII. 25. Akcept je redno izrečen, le v št. 49, 160 je mimo zakona dan z golim trasatovim podpisom. V št. 35, 65, 79 je akcept omejen na del menične vsote, v št. 31, 55, 84, 111, 118, 124, 132, 141, 158, 162, 196 spreminja akceptant v akceptu čas dospelka, seveda za pozneje. Menična vsota je včasih v akceptu ponovljena, na pr. št. 40, 149. Datiran akcept redno ni, vendar je v št. 76, 118, 131, 165, dasi niso povpoglednice. Posebnosti: dasi se v menici niso zahtevale, naglaša akceptant, da sprejema „brez obresti“ (št. 97), ali se je hotel zavarovati zoper regresne obresti? V št. 31 je dan najprej čist akcept, potem akcept, ki prelaga dospeltek za skoro osem mesecev. V št. 62 je povpoglednica z nedatiranim akceptom spremenjena v dnevnico; ker tudi protest ni datiran, se ne da reči, kdaj se je predložila v plačilo. Tudi št. 106 je vpoglednica z akceptom spremenjena v dnevnico. Menice s spremenjenim dospelkom so se res predlagale v plačilo in protestirale ob času, ki je ustrezal spremembi ali (št. 158, 162) celo mnogo pozneje, seveda pa so ostajale te menice v prvotnem krogu oseb temeljne menice, pri čemer je bil trasant često remitent; indosirane so bile nakaznici št. 158, 162 in menica št. 196, vse tri so se glasile na lastni ukaz.

Kar se tiče omejenega akcepta, bi omenil, da ni videti, da bi se bil napravil protest zaradi nesprejema dela menične vsote; protesti št. 35, 65, 79 so protesti zbog neplačila sprejetega dela menične vsote in iz št. 48 in 119 se vidi, da se je ponujeni delni sprejem odklonil in napravil protest zbog nesprejema za celo menično vsoto. Prim. mr. X, ki pozna delni akcept, pa ga ne ureja izčrpno; Wagner III str. 250, Kalessa str. 30 tudi nista dovolj jasna, vendar bo treba dosledno reči, da je v primeru pripustitve delnega akcepta možen protest za nesprejeti del menične vsote. — Zakaj je trasat v št. 134 svojemu akceptu pristavil svoj naslov: „hišni posestnik št. 306 na Stolnem trgu“? V št. 187 je trasatinja Jožefa Sever sprejela menico, sopodpisan je Jernej Sever; soproj kot soakceptant? — Št. 25: trasat odbije sprejem, ker „pred prejemom in pregledom dobrega blaga (sic) ne more biti menični dolžnik, torej tudi ne more menice sprejeti“. Res je tri tedne pozneje (št. 27) ponujal le delno plačilo. — V št. 54 odbije akceptant plačilo, češ da je po pogodbi s trasantom ta zavezan menico plačati — pač prigovor akcepta za uslugo; notar je nato po remitentovem nalogu še isti dan napravil protest pri trasantu (št. 55). Akceptant v št. 135 ne plača, ker nima s čim, „sicer se je pa menični upnik zavaroval s prenotacijo, tako da ni več tolike meničnopravne nujnosti.“ Če hoče akceptant s

tem reči, da za terjatev, ki je zemljiškoknjižno zavarovana, ne velja več menična strogost, se moti. Tako je bilo na Češkem, Moravskem in v Šleziji, ne pa pri nas in drugod v Avstriji (dv. dekr. 7. maja in pat. 14. maja 1772).

VIII. Indosament. 26. Indosiranih je bilo vsega 100³³ menic, neindosiranih 92. Od 99 menic je bilo 50 indosiranih po enkrat, 24 po dva-, 14 po tri-, 7 po 4- in 4 po 5 krat. Na 191 menicah je bilo 188 indosamentov. Posebno izrazito cirkulacijsko sredstvo torej menica pri nas tudi že pred 100 leti ni bila. Vendar velja to pred vsem za domače, v Ljubljani, sicer na Kranjskem, v Trstu, na Reki izdane menice. Od teh 138 je bilo sploh indosiranih le 66, še polovica ne, od 45 izdanih v ostali Avstroogrski pa 25, in vse na tujem izdane. Po več kot enkrat je bilo indosiranih le 18% domačih, 35% „avstroogrskih“, vse „tuje“. Domače menice so bile najmanj namenjene kroženju, največ zavarovanju terjatve. To se vidi še tudi v tem, da je bilo od 6 zemljiškoknjižno zavarovanih menic pet domačih, ena pa iz Rogatca. Po kraju, kjer je bil indosament zapisan, je bilo danih doma 89 indosamentov na 62 menicah, v tedanji Avstroogrski 87 na 46 menicah, od teh 33 na 21 „domačih“, v inozemstvu 7 na 5 menicah; vidi se, da so vendar tudi na domače menice prihajali indosamenti zunaj, toda na tujem ne nobeden.³⁴

Za popoln učinek indosamenta se je po m. pr. XXXII, XXXIII zahtevalo, da se je menica glasila na ukaz in da je bila ordrska klavzula ponovljena v vsakem vmesnem indosamentu, dalje je bila potrebna valutna klavzula, navesti sta se morala kraj in čas indosamenta in podpis je moral obsegati ime in priimek. Indosament, ki mu je manjkalo katere teh sestavin, je veljal po členu XXXII za navadno pooblastilo, slepi indosament je bil povsem prepovedan. Praksa in veda sta bili milejši: slepemu indosamentu se je priznaval učinek pooblastila, nekateri so dajali indosamentu neindosabilne, zlasti neordske menice učinek proste cesije; valutna klavzula se je smatrala za nebistveno, popolne enotnosti ni bilo.³⁵ V resnici so imeli vsi naši indosamenti valutno klavzulo

³³ Naprej moremo ravnati le z 99 indosiranimi menicami, kajti za eno se sicer vidi iz protesta, da je bila večkrat indosirana, prepis pa ne vsebuje indosamentov (št. 142).

³⁴ V 5 primerih kraj izdaje ni bil povedan ali ne dovolj jasno (št. 36, 65 — dva primera —, 134, 177). — Absolutna števila menic se v tem odstavku ne morejo vjemati, ker so nekatere z indosamenti iz raznih krajev štete po dvakrat, 10,5% vseh menic s 33% vseh indosamentov je krožilo tudi zunaj območja, kjer so bile izdane, in če je menica res prišla v kroženje, so nanjo prišli povprek po trije indosamenti.

³⁵ Sonnleithner str. 241 in sl., Neupauer str. 54 in sl., Wagner I. str. 220 in sl., Kalessa str. 41 in sl.

razen po eden v št. 42, 106; bila je kakor v temeljni menici prav različna in povedala je malo: vrednost v računu, sporazumljena, prejeta, kreditirana, zamenjena. Le enkrat je naravnost povedano, kaj je bila nasprotna vrednost: gotovina, torej eskont. Ordrske klavzule ni bilo v po enem primeru na št. 103, 159, 189; skoro gotovo so to indosamenti za inkaso, ki jih je pa stvarno brez dvoma bilo mnogo več, sodeč po imenih zadnjih indosatarjev. Izrazite privezne klavzule ni, dasi izraz v št. 106 spominja nanjo. Klavzula brez zaveze pa je razen v št. 106 tudi v št. 44, 47. V št. 44 „cedira“ remitent menico na ukaz X-a „brez vsake svoje dalje obveze“, sledi pa čisto navaden pravilen indosament. V št. 47 je predzadnji indosament podpisan na Dunaju s „Heimann et Mayer“, indosatar je „Mallner et Mayer“, ta daje zadnji indosament „ohne Haftung unserer oder der Hrn Haymann et Mayer a Wien Giro“; obe firmi sta bili očitno tesno povezani, menda po Mayerju.

Druge posebnosti v indosamentih: datum je včasih „ut retro“ ali „ut supra“ (št. 36, 37, 57, 195), v št. 65 manjka v enem indosamentu kraj, v naslednjem ves datum, obe nepravilnosti nista bili oviri za nadaljnje pravilne indosamente. Čudni so indosamenti na št. 154. Menica se je glasila na 350 gl. Trasant — remitent jo indosira brez datuma Jožetu Pleiweissu s pristavkom: „Wert das ist fünfzig Gulden Conv. Münze darauf erhalten“. Dne 3. nov. sledi indosament podpisan z J. Pleiweiss, Karlu Mallyju s pristavkom „Wert, das ist Gulden fünfzig C. M. verstanden.“ Isti dan indosira menico trasant-remitent zopet Karlu Mallyju „den Wert des Restes per drei Hundert Gulden C. M. verstanden“. Menica je dospela 8. novembra, ali se je delno plačala pred dospelkom? Zakaj se je isti dan dvakrat indosirala isti osebi, menda po delnih zneskih? Vrsta indosamentov je bila pretrgana. Protest je bil ob steno, Mally je zatrdil notarju, da je akceptant neplačevit, pa si je bil dal — vsi so bili Ljubljancani — menico par dni prej indosirati. — Nedatirani zadnji indosament v št. 177 je pač le v inkaso; da v št. 146 indosament ni podpisan, bo le prepisna napaka, žiratar je bil mirno pripuščen kot protestant. Ali pa je tudi le prepisna napaka, da je v št. 192 pretrgana vrsta indosamentov? Zakaj je poslednji indosatar v št. 35 sopodpisal indosament, s katerim je dobil menico? — Slednjič št. 32: Menico za 185 gl. 30 kr. M. Münze ddto Vel. Kaniža 16. sept. 1843, dospevaajočo 25. jan. 1844, je izdal na lastni ukaz Philipp Böhm et Naschauer in jo v Ljubljani 23. nov. 1843 indosiral Nikolaju Recherju. Dne 22. jan. 1844 je Recher v Ljubljani zapisal na menico: Zbog akceptantove smrti mi je izdatelj g. Filip Böhm izplačal valuto s 185 gl. 30 kr, zaradi česar se preneso vse moje pravice zopet nazaj na njega. Filip Böhm je torej po cesiji dobil

Recherjeve pravice zoper akceptantovo zapuščino. Dne 25. jan. 1844 je napravil notar po nalogu firme Filip Böhm et Naschauer, ne Filipa Böhma, protest v zrak zoper akceptanta, češ da je zvedel, da je akceptant umrl na potovanju, ne da bi bil priskrbel denar za plačilo menice; od koga je to zvedel, ne pove. Jako zanimiv je zaznamek na menici št. 41: Menica, dospevaajoča 18. decembra 1845, se je 29. sept. 1845 zastavila in pri sodišču položila v korist nekih maloletnikov. Zastavitelj je bil očitno trasant-remitent, ki je šel potem v stečaj. Po zaznamku dne 27. febr. 1844 se je menica vročila Dr Kleindienstu, izročitelj pač sodni depozitni urad. Dr Kleindienst pa ni bil morda varuh maloletnikov, marveč, kakor se vidi iz protesta, „zastopnik“ trasantove stečajne mase. Akceptant ni plačal, češ da ima zoper maso presegajoče nasprotno terjatve. Ali je masa že prej izplačala maloletnikom njihovo terjatev?

27. Doklej se menica lahko indosira, zakon ni določil, literatura je precej mršava. Wagner II str. 175 in sl. razlikuje: tudi po dospelku vse do plačilnega dne je mogoč reden indosament s popolnimi učinki, po plačilnem dnevu pa ima take učinke le zoper akceptanta, ne pa zoper regresne zavezance. Kalessa str. 44 in sl. zanika redne učinke indosamenta po plačilnem dnevu tudi zoper akceptanta, le prokurni indosament je možen. Še drugi dovoljujejo reden indosament le do dospelka. (Prim. m. r. V, XVII, XXXII, XXXIV). Med našimi menicami jih je nekaj, ki so se indosirale na dan dospelka (št. 12, 147) ali vsaj pred potekom respektnih dni (št. 63, 87, 196), ne manj pa še pozneje, celo 8 in 20 mesecev pozneje — če ni kaj pisnih pomot (št. 19, 44, 47, 52, 105, 139). Iz protesta ni nikjer videti, da bi bil kdo prerekal pomanjkanje legitimacije ali meničnih učinkov zbog zakasnelega indosamenta. V št. 147 je protestat sicer prigovarjal, da je menica zgubila moč po meničnem pravu, ker se je namesto 28. jan. 1845 v plačilo predložila šele 27. febr. 1847, ni se pa obregnil zoper to, da jo je protestant pridobil kot indosatar šele 28. jan. 1845.

IX. 28. Delno plačilo. V št. 27 ugotavlja protest, da je trasat ponudil delno plačilo, da se pa protestant ni hotel zadovoljiti z njim. To našemu zakonu nasprotno stališče je res zavzemal mr. XXV, po katerem je sprejem delnega plačila pravica, ne dolžnost, in ki obenem, jasneje kot pri delnem sprejemu, izrečno ureja protest za neplačani del menične vsote. Sem spadajo še nekateri drugi primeri, v katerih pa se je upravičenec ravnal po reku: bolje drži ga kot lovi ga: menica št. 44 se je glasila na 4000 gl. in je dospela 1. julija 1845 s plačilnim krajem na Dunaju. Kaj se je tam zgodilo, ni videti, v protestu 25. apr. 1844 pa obeta mož odsotne akceptantinja, da se bo ostali del menične vsote,

3000 gl. plačal v osmih dneh. Zdi se, da se je bila menica po delnem plačilu prolongirala. — V št. 95 je menica sprejeta za celo vsoto 178 gl., domicilat pa ponuja le 50 gl. kolikor je prejel pokritja, presežka noče plačati; delno plačilo se je sprejelo in protest se je napravil zbog delnega neplačila; v sicer enakem primeru št. 192 se pa zdi, da se delno plačilo ni sprejelo. V protestu ob steno št. 120 pripominja notar, da je odsotni akceptant pisal, da od vse sprejete menične vsote 800 gl. prizna le znesek 375 gl. 39 kr. in da ga hoče smatrati, da dospe od 19. na 22. julij.³⁶ V št. 68 se je menica protestirala za vso vsoto, dasi je žena odsotnega akceptanta trdila, da je del že plačan izdatelju: menica je bila indosirana, kdaj se je izvršilo delno plačilo, v protestu ni rečeno, gotovo pa pred dospelkom, kajti protest se je delal na sam dan dospelka. Sličen je primer št. 65, tudi v njem se je nedvomno plačalo pred dospelkom. V št. 194 je delno plačilo potrjeno med respektivnimi dnevi, protest za ostanek se je napravil po njih preteku. Predčasno — delno — plačilo, ki ga je mr. XXXIII izključeval le v nekaterih primerih, imamo tudi v št. 97, 173; posebni primer št. 134 je v drugi zvezi omenjen že v t. 26, odst. 3.

Prave obročne menice ni med našimi primeri. Niti spomina nanjo ne bi videl v št. 30, kjer izjavlja protestat, da ne more plačati, ker nima denarja, „sicer pa ni dolžan plačati meničnopravno točno, ker mu je trasant zagotovil plačevanje v obrokih“, in tudi ne v št. 195, kjer akceptant — protestat ponuja obročno plačilo. Nekoliko drugačen je primer št. 149: menica za 100 gl. je dospela 1. jan. 1847; remitent jo je podaljšal neznano kdaj za 50 gl. do 30. jan., za ostalih 50 gl. do 27. febr. 1847. Ta dan protest za neplačani ostanek 75 gl. Vendar se tudi ta menica ni izdala kot obročna.

X. 29. Intervencije je bilo malo, vendar več kot danes. Naslove za silo imamo v št. 61, 142, 199, nepozvano plačilo za čast v št. 1 in 142. V št. 1 je dal drugi indosatar menico zaradi plačila protestirati, na hrbtu je protestu dostavljeno: „Po protestu je N. N.“ — drugi indosant — „to menico plačal in izkupil v čast in firmo (sic) dediča trasanta pok. Andreja Smoleta, po imenu Mihaela Smoleta s pridržkom regresa zoper njega“. Res je hotel notar po nalogu intervenienta še isti dan menico predložiti v plačilo varuhu ml. dediča, pa ga ni našel doma, tako da je napravil protest ob steno. V primeru št. 61 je bila menica domicilovana in je imela naslov za silo. Notar je smatral tudi naslovljenca za silo za domicilata in je predložil, kakor pravi,

³⁶ Nejasno, kaj je hotel akceptant s tem reči in doseči, najbrže preložitev dospelka in plačilnega dneva.

menico akceptantu pri obeh domicilatih v plačilo, ki se mu je pa odbilo, ker ni bilo kritja.³⁷ Na menici št. 142, plačljivi na Dunaju, je bil naslov za silo, vendar na Dunaju ni za čast plačal naslovljenec za silo, marveč nekdo drugi; indosant — honorat je dal menico s protestom in povratnim računom predložiti akceptantu v Ljubljani zaradi plačila regresne vsote: protest ob steno v Ljubljani. Zakaj ni interveniral naslovljenec za silo, ali se je vrinil drug, pač boljši intervenient, se ne da reči, ker dunajski protest ni prepisan v ljubljanskem. V št. 199 slednjič je bil naslov za silo napisan pri trasantovem podpisu. Ali je na plačilnem kraju na Dunaju prišlo do intervencije, se ne da reči. V Ljubljani se je protest zaradi plačila napravil dva meseca po dospelku po nalogu drugega — od konca nazaj šteto predpredzadnjega — indosanta zoper remitenta — prvega indosanta. Ta protest po svojem besedilu ni intervencijski, marveč je protest po m. r. XXIV: regres je bil po m. redu iz l. 1763 vrstni regres, in regresant se je smel lotiti prejšnjega prednika le, če je prej dal s protestom ugotoviti, da je od neposrednega prednika neuspešno zahteval regres: t. zv. nasprotni ali kontraprotest. Tedanja literatura smatra ta protest za potreben in po besedilu zakona ima prav, toda Kalessa str. 68 pripominja, da v praksi ni navaden.

XI. Vrste in vsebina protestov. 30. Velika večina protestov je bila zaradi plačila, le 20 zaradi sprejema in pet ob enem zaradi sprejema in plačila, kar je bilo po tedanjem zakonu v nekaterih primerih mogoče in potrebno. Ti primeri so št. 22, 68, 121, 129, 189. Št. 22: Menica povpoglednica se protestira ob enem zaradi sprejema in plačila, kar je pri povpoglednici pač čudno, toda protestat se je branil le s tem, da je denar že poslal na Angleško; v št. 121 se je menica vpoglednica predložila ob enem v akcept in v plačilo, predložitev v akcept je vstrezala m. r. XI, gl. tudi m. r. X, toda plačati se je morala vpoglednica ne takoj, marveč v 24 urah; — št. 129 se je predložila na zadnji respektni dan, tri dni po dospelku, v akcept in v plačilo; protestat se je zopet branil, da je že plačal trasantu, toda menica je bila, kakor v št. 22, indosirana. Enak je bil položaj v št. 189, le da se protestat ni branil s plačilom, marveč da nima sporočila.

Razmerno veliko je število protestov v zrak (18) in ob steno (35), eden od poslednjih ima utemeljitev, ki je značilna za tedanjo Ljubljano: protestata niso našli doma, ker je šel na Barje šoto rezat. Med protesti v zrak je največ takih primerov, da je

³⁷ Iz tedanje literature se vidi, da sta se morala mešati pojma naslova za silo in domicila, ker se naglaša, da sta različna. Prim. Wagner I, str. 125 in sl., Neupauer str. 72, 73, Kalessa str. 15, nejasno Sonnleithner str. 214, 215.

trasant domiciloval menico v Ljubljani, ne da bi bil pristavil domicilata. Če ga potem ni pristavil akceptant, je notar v Ljubljani iskal in navadno ne našel akceptanta. Gl. sp. št. 31.

Za posledico intervencije je smatrati protesta št. 2 in št. 142, ki pa nista intervencijska v strogem smislu. Tak bi bil protest zoper naslovljenca za silo v št. 61, toda notar ga je imel, kakor sem že omenil, za navaden plačilni protest pri domicilatu.

31. **Protestant, protestat.** Protestant je bil redno pri neindosirani menici na lastni ukaz trasant, sicer remitent ali zadnji indosatar pri intervenciji, enkrat intervenient, enkrat honorat (št. 2 in 142). Čudno je in neobičajno, zakaj je menico z imenovanim remitentom v akcept predložil trasant, ne da bi bila nanj indosirana (št. 10). Tudi v nekaterih drugih primerih je protestiranje naročila oseba, ki ni bila legitimovana po menici sami, toda v njih je izraženo da gre za zastopstvo, na pr.: X v imenu izdatelja menice Y-a (št. 20, 150); po svojem — tukajšnjem — pooblaščenцу (Bestellter v št. 53, 58, 186, Bevollmächtigter v št. 92), X „po baje pooblaščenem“ Y-u (št. 182); „po gg. Baumgarten et Comp.“ (št. 142). Če zahteva protest „firma“, ki je morda celo pravna oseba, navaja notar včasih kar firmo: po zahtevi „Ljubljanske c. kr. priv., sladkorne rafinerije“ (št. 14, 68), v št. 119 celo „Ljubljanske c. kr. sladkorne rafinerije“, „po zahtevi tukajšne Speditions-Factorey“ ali „— ljubljanske Vereinte Speditionsfactorey“ št. 104, 110, 42, 108), včasih pa zastopnika, na pr. „po zahtevi Vereinte Speditions-Factorei v osebi gg. trgovcev Baumgarten et Sartori“ (št. 39), ali „po zahtevi g. X-a v imenu C. kr. priv. ljubljanske sladkorne rafinerije“ (št. 63). Protestat je redno trasat, akceptant, domicilat, izdatelj lastne menice, izjemno trasant ali indosant. Velike križe si je delal notar z vprašanjem, kdo je prav za prav protestat, kadar gre za protest zaradi plačila in je v menici imenovan domicilat: ali naj se menica predloži v plačilo trasatu (akceptantu) ali domicilatu ali obema, ali naj se protest napravi zoper prvega ali drugega ali zoper oba. V prvih protestih (št. 6, 7, 8, 11, 23) je predložil notar menico domicilatu v plačilo in posvedočil njegov odgovor. Pri tem ugotavlja redno, pa ne vedno, da je akceptant ta in ta menico zaradi plačila domiciloval pri tem in tem, ali, da je X domicilat Y-onov, ali da se je menica pokazala domicilatu, ali, da je akceptant pozval domicilata, naj plača (na pr. št. 6, 8), kar ni točno, kadar je domicilata postavil trasant. — V št. 33 in 34 je pa rečeno, da je hotel notar menico predložiti v plačilo akceptantu, ki je menico domiciliral pri tem in tem, da pa ni v domicilatovem stanovanju našel ne akceptanta ne domicilata (št. 33), ali (št. 34), da je tam zvedel, da je akceptant v Novem mestu in da ni poslal denarja; v tem primeru je bil domicilat trasant-remitent-protestant. V naslednjih

protestih št. 40, 42, 43, 45, 59, 63, 66, 72, 74, 75, 77—85, 87—90, 95—97, 103 se je notar vrnil k prvotnemu načinu. V št. 40 pravi, da je menico predložil v kontoarju gg. X^a in Y^a ondotnemu pisarniškemu osebju, ne da bi sploh omenil, da je bila menica pri njih domicilovana. V nadaljnjih protestih pa je jasno izraženo, da se je menica v plačilo predložila domicilatu in da je le-ta odbil plačilo; le v št. 93 in 94 je notar nekako okleval kakor že prej v št. 1: menico je v plačilo pokazal pri domicilatu, nakar je ta dejal, da ne plača. — V št. 106 notar opusti prakso iz št. 40—103. Predložiti hoče pri izdatelju domicilovano menico akceptantu, pa ga ne najde pri izdatelju ne osebno ne po mandatarju („mittelst eines Mandatars“) in napravi nekakšen protest ob steno, dasi je bil prav izdatelj kot domicilat tisti „mandatar“; še omenja ne, da je našel domicilata. Skoro enak je primer št. 111. Praksa se potem še večkrat spremeni, v nekaj protestih se menica predlaga akceptantu pri domicilatu in včasih niti ni rečeno, da bi bil domicilat kaj vprašan, naenkrat pa se menica zopet predloži domicilatu in posvedoči njegov odgovor; v prvem smislu so na pr. št. 116, 118, 124, 126, 127, 128, 130, 132, 141, v drugem na pr. št. 114, 135, 137, 153, 180, 183, 192. Med tema skrajnima načinoma se pojavlja od št. 112 dalje še nekaj posredujoči način izražanja; notar pravi — ne brez variacij — da je menico hotel akceptantu predložiti v plačilo pri domicilatu, da ga tu ni našel in da je nato vprašal domicilata za plačilo. Protest gre torej jasno zoper oba (gl. št. 145, 155, 158, 161—163, 165, 169, 181). Vtis je, da je notar iskal najpravilnejši način izražanja, pa ga vseh sedem let ni našel, sodiščem je bilo menda vseeno: toliko se je po vsakem načinu videlo, da je notar brezuspešno iskal plačilo na domicilu in to je bilo sodišču očitno dovolj.³⁸ Če v domicilu ni bil imenovan domicilat, je notar seveda v domicilu iskal akceptanta in, ker ga ni našel, napravil protest v zrak; največ protestov v zrak izvira iz takih primerov. Da si je notar prizadeval izvedeti kaj o akceptantu ali vsaj o pokritju, če že ni našel akceptanta, se vidi iz tega, da često naglaša, da ni našel sledi, da ni nič zvedel, da so mu rekli, da je akceptant odpotoval, da je zvedel za akceptantovo smrt in sl. (prim. št. 32, 56, 60, 69,

³⁸ Povsem neverjetno se mi zdi, da bi se bil notar prilagojeval vsakokratnemu mnenju sodišč. Tolikrat se mnenje sodišč v sedmih letih ni moglo spremeniti, tem manj, ker je bilo v teoriji komaj sporno, da treba plačilo zahtevati od imenovanega domicilata, saj zato se je imenovala oseba, ne pa na pr. — samo — ulica in hišna številka, in protestirati zoper njega. Prim. Kalessa str. 15 in sl. Posebno jasno Wagner III, str. 163 in sl., res da izrečno le za primer da je domiciloval akceptant, ne tudi za primer da je domiciloval trasant. Notar se pa pri svojih različnih načinih nikakor ni ravnal morda po tem, kdo je domiciloval.

71, 105, 113, 139). Posebej bi omenil št. 49: notar, ki ni našel akceptanta, je menico predložil kar trasantu J. C. Mayerju „za izravnavo“, remitent-protestant je bila firma Malner et Mayer; št. 26: po zahtevi X-a sem prevzel menico, da jo v plačilo predložim trasatu Y-u, ki je domicilovan — torej trasat — v Ljubljani pri Z-u, tega pa nisem mogel, ker stanuje prvi v Belneku, „drugi je pa umrl ... in je potem o njegovi imovini izbruhnil stečaj, torej tudi nima tukaj domicila“. V št. 120 notar ni našel akceptanta v Ljubljani in tudi ni zvedel za domicil, kjer bi bil položil denar. Prav za tega protestata pa pravi v št. 102, da ga ni našel ne v Ljubljani ne v Šiški, kjer prav za prav stanuje, in tudi v št. 119 ga je iskal na obeh mestih. Zakaj ga ni šel 9 dni pozneje tudi v primeru št. 120 iskat v Šiško? — Menico št. 179 je akceptiral baron Hutten, c. kr. poročnik v 27. pešpolku, plačilni kraj Ljubljana. Da vojak nima pasivne menične sposobnosti (mr. VI), se zdi da ni motilo nikogar, zanimivo je pa le, da notar v protestu ob steno z mnogo večjo natančnostjo kot sicer ugotavlja, da je protestata iskal v njegovem stanovanju v Ljubljani, v mestu št. 142, v II. nadstropju, pa ni našel ne njega ne njegovih slug.

Kar se tiče protestata, bi omenil še nekaj primerov: Menico št. 130, ki ni imenovala domicilata, je šel notar protestirat k trasantu menda zato, ker so bile res pri trasantu domicilirane druge menice istega akceptanta. — Št. 135: Notar predloži menico v plačilo akceptantu in jo hoče predložiti še trasantinji — soprogi — pa je ne najde doma. Zakaj trasantinji? Dva protesta v eni listini? — Št. 146: Trasat: „Ignaz Englers Sohn“, akceptant: „Ignaz Englers Sohn m. p. Bruder Wilhelm m. p.“, protestat: „Ignaz Engler(sic) Sohn r e s p. Bruder Wilhelm Engler“. Kdo je bil protestat, kaj je bil Wilhelm Engler? — Št. 159: trasant Ign. Engler Sohn, akceptant Wilhelm Engler, menica izdana na Reki, plačljiva v Trstu. Remitent jo da v Ljubljani predložiti Wilhelmu Englerju „als Dittaführer“ firme Ignaz Engler' Sohn, „izdatelju in trasantu“, da vrne menično vsoto, ker akceptant Wilhelm Engler v Trstu ni plačal, tako da je moral remitent menico izkupiti od indosatarja. Zdi se, da gre za primer že omenjenega nasprotnega protesta, kakšna pa je bila vloga Wilhelma Englerja? Rekel bi, da je šlo materialno za skrito trasirano lastno menico; za sličen primer gre v št. 186, v nobenem pa ne omenja notar, da je bila menica zaradi plačila že prej zoper akceptanta protestirana v Trstu odnosno na Dunaju. — V št. 195: menica izdana baje na Reki, akceptirana, plačljiva na Dunaju. Trasant je iz več menic znan Ljubljančan; remitent jo indosira „Bratom Heimann“-om, ti „Heimann et Mayer“-ju. Pet dni po dospelku jo predloži notar po nalogu Bratov Heimannov remitentu brez vspeha v plačilo, vprašati je hotel za plačilo še trasanta, pa ga

ni našel. Verjetno gre pri remitentu za nasprotni protest, toda pri trasantu? Tudi tu se zdi, da sta v eni listini združena dva protesta.

— 52. Mesto protestiranja v Ljubljani nikakor ni vedno imenovano, navadno se ne ve, ali se je protestiralo v poslovalnici ali v stanovanju ali kje drugje. Ena ali druga izjema je že navedena v drugi zvezi — prim. zlasti t. 31, naj jih navedem še nekaj: po št. 4 je zvedel notar od domačih v stanovanju in v poslovnici, da je protestat odšel in se še ni vrnil; — št. 20: protestata ni bilo ne v stanovanju v št. Peterskem predmestju ne v prodajalnici, ki je od včera zaprta; — št. 99; ko je hotel menico predložiti akceptantu, je ta sam prišel k notarju in izjavil ... Stanovanje ali poslovalnica ali oboje je omenjeno še v več kot 20 primerih, tako št. 58 — stanovanje na trgu št. 235; — št. 121 — v stanovanju protestata ni bilo in „niso hoteli notarju povedati, kdaj se vrne“; — št. 144 — doma v Kolizeju —; — št. 149 — stanovanje pri g. Florijanu Mišiču v tukajšnjem predmestju Gradišću; — št. 154 „stanovanje tukaj na Bregu („Ran“) v prvem nadstropju št. 192, za istega protestata Pokornega pa v št. 140 ni navedeno ne stanovanje ne poslovalnica, in v št. 166 je stanovanje na „št. 159 tu v mestu“; — št. 157 — stanovanje tu v mestu št. 163 —; št. 177 — prodajalnica, kjer je „uslužben individuum“ povedal to in to —; — št. 190 — stanovanje pri Zelenem hribu. Skoraj brez izjeme je mesto protestiranja označeno le takrat, kadar notar protestata ni dobil ali vsaj ne osebno. V drugem primeru je le izjemno natančneje označena oseba, s katero je notar razpravljaj, navadno le brezosebno: zvedel sem, reklo se mi je in sl. Zakaj je le prav redko povedana ulica, ali celo hišna številka, dvakrat celo nadstropje, redno pa ne? Morda se je notar ravnal po tem, kolikor se je bal, da bi protestat osporaval pravilnost protesta ob steno? Sicer pa nista ne zakon ne literatura polagala važnosti na to, v katerem prostoru se je protestiralo; prim. Wagner III, str. 181 in sl.

33. Še manj pogosto je naveden dnevni čas, ko se je opravilo protestiranje. Vendar je nekaj primerov: št. 4: „... ob sedmi uri zvečer zvedel“; — št. 12 „... danes ob petih popoldne predložil v plačilo, ki ga je obljubil prinesiti ali poslati do šestih, pa ni storil ne enega ne drugega“;³⁹ — št. 91 „... akceptantu predložil v plačilo, ki ga je pa na današnji dan odbil, ker je praznik, in za jutrajšnji dan, ker je nedelja, in izjavil, da je dolžan menico plačati še le v pondeljek, t. j. 3. novembra 1845.“ Notar je vseeno napravil protest 1. novembra; dasi se je smelo

³⁹ Ali je notar torej smel sprejeti menično plačilo brez protestantovega pooblastila za sprejem?

po m. r. XIII plačilo zahtevati šele naslednji delavnik, če je poslednji respektni dan prazničen, to po m. r. XV ni veljalo za dnevnic, ker niso imele respektnih dni, plačilo se je moralo opraviti v 24 urah po dospelku, brez ozira na praznične dni — seveda če se je menica predložila v plačilo. — V št. 140 je akceptant obljubil plačati „najkasneje nocoj do šestih ali drugo jutro“. Zdi se da notar ni čakal niti do šestih, vendar ne ugotavlja, da akceptant ni držal besede. — V št. 171 je notar pustil v stanovanju protestata služinčadi vest, naj pošljejo gospodarja, če se vrne, k notarju: „Že je polpetih popoldne, pa se ni prikazal“. Menica se je res morala plačati do petih popoldne tretjega respektnega dne (mr. XIII), toda v tem primeru jih sploh ni bilo, in ako bi bili, so davno potekali. Zakaj je bil notar v tem primeru po eni strani tako obziren, da je naročil protestata k sebi, po drugi strani tako točen?

34. Ne spadajo v nobeno izmed dosedaj obdelanih točk, pa so omembe vredni še ti primeri: v protestu št. 93 z dne 11. novembra o menici, izdani 5. marca na 6 mesecev, trdi notar, da je dospela 8. septembra, kar ni res, kajti dospela je 5. septembra, 8. bi bil zadnji respektni in plačilni dan — ako bi ne bil praznik. Da se je protestiralo dobra dva meseca prepozno, ni motilo nikogar. Povsem sličen primer je v št. 94. — V št. 115 je naravnost zgrešen protest: menica je bila domicilovana pri izdatelju v Ljubljani, notar pa napravi protest v zrak, ne da bi omenil domicilata; ali ga je prezrl, ali se mu ni zdelo vredno o tem govoriti, ko je bil domicilat ob enem protestant? V drugih enakih primerih omenja domicilata — izdatelja, prim. št. 124, 127 i. dr. Datum protesta — ali prepisa? — je zgrešen v št. 183; menica, izdana 1. maja 1847, se ni mogla protestirati 12. januarja 1847, pomotna je pač, v začetku novega leta, letnica. — V št. 62 pa ni zapisan dan protesta, dasi sta zapisana mesec in leto, ta pogrešek mi je nerazumljiv.

XII. Sklep. Nasledki vojne so posredno dovedli do najdbe, ki nam odkriva sliko majhnega, pa jako zanimivega in v nekaterih pogledih tudi prav važnega izseka iz ljubljanskega pravnega in gospodarskega življenja pred sto leti; lokalni zgodovinar, zlasti zgodovinar ljubljanskih družin, trgovcev, obrtnikov, sploh poslovnega sveta bo v knjigi najbrže našel še več omembe vrednih črt in potez. Na podstavi pričujoče razprave mislim, da smem ugotoviti sedaj to-le: Same menice in protesti o njih kažejo, da se poslovni svet s protestnim organom vred ni več povsem točno in doslovno držal predpisov starega, v začetek 18. stoletja segajočega zakona — saj je bil menični red iz l. 1763 obnovljena in popolnjena nova redakcija zakona iz l. 1717. — Razvoj prometa je silil v nove smeri, v delu tedanje Avstrije — in z izjemo

Trsta bližje Ljubljani kot drugim večjim avstrijskim tržiščem — je takrat veljalo še mlado menično pravo Code-a de commerce, v Nemškem Bundu — z Avstrijo vred — se je pripravljajl nov, Code de commerce znatno presegajoči menični zakon, prav za prav je bil, kakor že omenjeno, ob sklepu našega protestnega protokola že gotov in je le še čakal formalne uzakonitve. Zato se nam ne sme zdeti preveč čudno, da smo v tako točni, rekel bi matematični snovi, kakor pač po pravici veljata, da sta menično pravo in menični promet, opazili dokaj primerov, ko se praksa ne le ni več ravnala točno po besedi zakona, marveč je hodila mimo njega ali celo preko njega, to celo v pravicah, ki vanje nikakor ni udarjal novejši razvoj menične zakonodaje. Saj smo videli, na pr. pri domicilu in pri času protestiranja deloma kar anarhijo. In prav za prav ni to nič novega: če zakon ne ustreza več, si išče življenje drugih potov, pri iskanju pa lahko zaide na stranpoti, ki jim zakonodavec ne more slediti, dasi se vobče da voditi od razvoja praktičnega življenja. Na področju meničnega prava je razvoj, tudi razvoj v napačne smeri pač pospeševalo še dejstvo, da se je, dasi zakon menice ni omejeval na trgovinsko poslovanje, menično pravo smatralo za del trgovinskega prava, za katero je bil tudi takrat priznan, in važnejši kot danes, pravni vir tudi trgovinsko običajno pravo. V vprašanje, ali se je in v kakšnem obsegu običajnemu pravu priznavala derogatorna moč proti danemu trgovinskemu zakonu, ni da bi se tu spuščali; gotovo je, da je življenje laže pozabljalo in v nemar puščalo odredbe precej zastarelega zakona, kakor bi bilo moglo sodobne odredbe. Če nam slika protestov dor. Crobatha kaže kot precej površnega moža, ki si ne prizadeva vedno uveljaviti zakon, moramo torej upoštevati, da je pač sledil gospodarskemu razvoju in njegovim običajem, ne da bi se bil glavo belil z vprašanji običajnega prava in njegove moči. S tem se seveda ne dajo opravičiti vse pogrške in hibe, gotovo pa znaten del zamud in recimo ohlapnosti. Razen tega treba upoševati — in to velja še danes — da bo notar v dvomu raje napravil protest, ki ga zahteva stranka, kot ga opustil, češ da je nepotreben ali neumesten; ne stori tega zaradi zaslužka od protesta, ki tudi pred 100 leti ni bil bogat, marveč zato, ker je nevarnost prevelika, da se opusti protest, ki ga v pravdi sodišče nazadnje izreče za potrebnega: nadomestiti se protest naknadno ne da. Koliko je notar res grešil — poleg manjših netočnosti — bi se dalo ugotoviti iz sodnih ugotovitev v meničnih pravih. Sodbe bi tudi pokazale, ali in koliko so sodišča priznavala razvoj meničnega prava mimo zakona ali celo zoper zakon. Upajmo torej, da vendar postanejo zopet dostopni stari sodni spisi — če niso že prej kdaj šli po poti starega papirja.

Procesualni odnošaji disciplinskega in kazenskega sodstva.¹

Dr. Anton Štuhec.

Disciplinski predpisi na področju pravosodne uprave imajo namen, zajamčiti pravilno poslovanje pravosodnega aparata. Ti predpisi niso sistematsko izdelani, izdani so očitno iz genetičnih razlogov za posamezne pravosodne panoge posebej. Že davno je prodrlo naziranje, da disciplinsko pravo ni niti del občega kazenskega prava niti kako posebno kazensko pravo, saj so pravne dobrine v kazenskem pravu zaščitene z ozirom na splošne narodne potrebe, v dp pa zgolj glede na službeno in vrhovno nadzorstvo. Vkljub temu dognanju je ostalo naše disciplinsko pravo še vedno duhovno naslonjeno na norme kazenskopravne narave, zlasti, ker obsodba predpostavlja izrek o krivdi kazensko odgovorne osebe in ker materialno disciplinsko pravo kazuelno ni kodificirano, umljivo je tedaj, da se izvestna prepajanja pojavljajo tudi na procesni strani, četudi formalno pravo v dp daleč zaostaja na svoji pomembnosti za formalnimi predpisi rednega kazenskega procesa. Rešitev takih procesnih problemov za pravilno odločbo ni nič manj važna kakor refleksi materialno pravne narave.

I. Čim disciplinsko sodstvo na področju pravosodne uprave ni enotno zasnovano, je stvar posameznih zakonov urejevati procesno stran. Ker so procesni predpisi teh zakonov pičli in nepopolni, mora disciplinsko sodstvo segati tudi po drugih virih. Kadar te vire zakon sam naznačuje, je tako napotitev pravno oceniti; ako jih ne navaja, ugotoviti subsidiarne procesne vire. Če za dps veljajo kazensko procesne norme, ako zs. sam kaj

¹ Kratice:

- dp = disciplinski postopek;
- dps = disciplinski postopek po zs.;
- dpa = disciplinski postopek po za.;
- dpn = disciplinski postopek po zb.;
- dpu = disciplinski postopek po u. z.;
- ds = disciplinski sodnik;
- dso = disciplinsko sodišče;
- dsv = disciplinski svet;
- dsd = disciplinsko dejanje;
- dt = državni tožilec;
- dst = disciplinski tožilec;
- vdt = vrhovni državni tožilec;
- zs. = zakon o sodnikih rednih sodišč;
- za. = zakon o advokatih;
- zb. = zakon o notarjih;
- z. u. = zakon o uradnikih.

drugega ne odreja, nam tega ni tolmačiti tako, da je kp. besedilno privzet v dps, ampak v tem smislu, da se porablja subsidiarno, kolikor in kakor to ustreza naravi in svrhi dp. Kazensko procesne norme se porabljajo v dps torej le smiselno, kakor se pravilno taka poraba označuje za dpn. Podobno velja za dpa, vendar le za prvostopni postopek, dočim je za drugostopni postopek izrečno označen kot subsidiarni vir dps. Za dpu imajo disciplinska sodišča podrejeno porabljati „predpise svojega postopnika in načela kazenskega postopnika“ (§ 196 uz.). Iz takih opredelitev ni težko spoznati osnovne misli, da je za dp na področju pravosodne uprave analogija izrečno priznana kot subsidiarni procesni vir, vendar ne zakonska, ampak le pravna. Z uveljavljanjem u. z. je to pravno stanje bilo nekaj spremenjeno. Posebni disciplinski predpisi so sicer ostali v veljavi, toda kolikor bi ne zadoščali, so bile uvedene sorodnejše norme u. z. kot subsidiarni procesni vir (§ 198 uz.). V medsebojnem razmerju nam je zato sprejeti disciplinske predpise tako, da je njih vodilno načelo, da se naj subsidiarno v prvi vrsti porabljajo predpisi npu in šele nato obče norme rednega kazenskega procesa. Ali tudi ne glede na to zakonito stanje bi disciplinsko sodišče že po občih procesnih naukih bilo opravičeno, subsidiarno porabljati najsorodnejše procesne vire. Subsidiarnost porabe same usmerjajo razlogi stvarne in procesne smotrnosti glede na cilje in naravo dp.

II. Pokrenitev dp se zgodi po službeni dolžnosti ali izven iste. Najsi je to izrečno povedano samo za dpn, so vendar vsa oblastva ne samo upravičena ampak dolžna prijavljati dsd (§ 89 kp). Prijavna dolžnost velja v prvi vrsti za organe, ki jim je poverjena skrb za javne ali stanovske interese, tako oblastne starešine, dt, zastopnika zbornice, dsv, odbore zbornic itd. Prijava po zasebnikih je fakultativna in samo pobuda za pokrenitev postopka, celo če gre za samoovadbo. Prijava načeloma ne daje prijavitelju nobenega vpliva na dp. Prijavljajoča stranka s prijavo ne pridobi nobene procesne pravice, ne do disciplinskega pregona ne do udeležbe v postopku, obvestila itd. Umik prijave je brezpredmeten. Tudi če je stranka po dsd gmotno oškodovana, se ji v dp ne priznava vloga formalnega predlagatelja ali zasebnega udeleženca. Le izjemno uživa stranka, ki je prijavila, da je v svojih pravicah oškodovana, pravico do pravnih sredstev, toda le v dpa in dpn. Poleg službene dolžnosti, da pokrenejo dp, imajo vsa oblastva tudi dolžnost, da disciplinske prijave sprejemajo, jih odstopajo pristojnemu disciplinskemu oblastvu in da to o prijavi po zakonu postopa. Nepristojno oblastvo se z vsebino prijave nima pečati, pristojno pa mora uvesti predpisani postopek, ker drugače samo krši službene dolžnosti. Tudi pri anonimnih in

psevdonimnih ovadbah je postopati tako, če je le po vsebini ovadbe ali sicer sum dsd do neke meje opravičen. Končno so javni glas, časopisni ali drugi javni napadi itd. lahko povod za službena raziskavanja.

III. 1. Ker imamo opraviti sicer z državnim, stvarno pa s stanovskim sodstvom kot prerogativo, pristojnost disciplinskega sodišča ne nastopi v času izvršitve dsd ali prijave, ampak ko pristojno dso formalno dp zoper stanovskega tovariša uvede (gl. V). Člansko odnosno uslužbensko razmerje,² je tedaj pogoj disciplinske pristojnosti, iz česar izhaja načelo, da se disciplinsko sodstvo praviloma ne more raztezati na dejanja, storjena pred nastankom in po prestanku tega razmerja. To načelo je predrtó po zasebnih interesih v primerih zgolj formalnega ali navideznega članstva in uslužbenstva. To so primeri zvijačne dosege vpisa v imenik advokatov ter zvijačne dosege imenovanja za notarja vkljub temu, da obstoji zakonit zadržek, kar je konstituirano kot disciplinski delikt sui generis, ker je pač preveč angažirana stanovska čast in ugled glede na javno pravne dobrine, zaradi katerih je stanovska prerogativa dana. Žato so tudi okoliščnosti, ki se tičejo vrednosti zaupanja, odkrite šele po vpisu, predmet disciplinskega sodstva. Podobno velja za milejši primer počivanja članstva pri začasni odstranitvi in preziranju iste na kateri koli način. Pristojnost dso za notarja ne nastopi že z imenovanjem kot konstitutivnim aktom, ampak s pristojno pooblastitvijo, da začne poslovati, za katero je pogoj položitev kavicje ter prisega in odobritev pečata. Opravila imenovanega notarja, čigar mesto je kljub imenovanju deklarirano kot izpraznjeno, ker ga v zakonitem roku ni nastopil, niso predmet dpn. Enako tudi pri javnih uslužbencih ne nastopi disciplinska pristojnost z imenovanjem, ampak šele z dejanskim nastopom službe, ker jih drugače sploh ni imeti za postavljene in ker prej o kršitvi službe ne more biti govora. Kdor vrši brez službenega razmerja posle državne službe, ne spada pod disc. sodstvo, — drugače v kazenskem sodstvu (§ 14 št. 3 kz.).

S prestankom članskega in javno službenega razmerja preneha disciplinska pristojnost za dejanja, storjena pred prestankom, ker je prestal učinkovati pravni temelj, na katerem je disc. sodstvo zasnovano. Ni izjema od tega načela, da sodijo disciplinska sodišča za aktivne sodnike dejanja, ki so jih upokojeni sodniki storili v aktivnosti, ker uslužbensko razmerje tudi pri upokojencu, četudi zelo omiljeno, traja še dalje. Člansko raz-

² K pojmu uradnika glej:

P. Stainof, „Le Fonctionnaire“, Arhiv 1935, str. 328.

Krbek, Upravno pravo 1932, str. 182 sl.

Kostić, Administrativno pravo 1935, str. 272 sl.

merje po dpa preneha s pravnomočnim izbrisom iz imenika. Toda če je dp že v teku, tedaj se prestanek članstva ne da doseči z odrečenjem, če odbor (ali na razpravi dsv) ne pristane na to, kar sme samo, če se odvetnik obenem izrečno odreče pravici zahtevati vnovični vpis. Za odsotnega odvetnika, čigar bivališče ni znano, poda to izjavo lahko pravnoveljavno njegov postavljeni zastopnik, ker ni samo branilec njegovih interesov, ampak zakoniti pooblaščenec njegovih pravic (§ 92 za.). Podobno se ima že začeti dp nadaljevati zoper odvetnika, ki mu je advokatura ustavljena, toda ta omejitev se ne da analogno uporabljati pri odvetniških pripravnikih. Pri javnem uslužbencu disciplinska pristojnost ne preneha z aktom prestanka službe, ampak z dejansko razrešitvijo po pristojnem organu. Ostavka, kolikor ni bila preklicana, mora biti sprejeta. V primeru ostavke se praviloma dp ustavi. Če pa je vezana na pogoj redne izročitve službe ali če ima državni uslužbenec denarne obveznosti proti državi ali je v dp preiskavi, se disciplinska pristojnost tako dolgo podaljša. Tako je analogno postopati tudi pri ostavki notarja, za katerega drugače disciplinska pristojnost preneha, ko nastopi konec njegove službe. Podobna načela bo porabljati tudi v primerih spremembe poklica ali prehajanja v istem ali različnih področij javnega službovanja. Da bi oziri morebitne vrnitve v krog dosedanjega članstva ovirali ustavitev dp vkljub prenehanju članstva ali službenega razmerja, bo težko zagovarjati.

2. Stvarno pristojna so disciplinska oblastva za prekršitve službenih odnosno stanovskih dolžnosti, oškodovanje stanovske časti in ugleda v službi in izven nje, kolikor presega navadne nerednosti. Na to vplivajo obče oteževalne okoliščine. Kazni za nerednost izreka po dps in dpu neposredni ali vsak višji starešina, pritožbe rešuje starešina neposrednega višjega urada; za advokate in notarje izreka kazni zaradi nerednosti odbor zbornice, pri notarjih lahko tudi dso. Odločba dsv, da ne gre za disciplinski prestopek, veže odbor in starešino. Vzporedno s temi cilji so imenovana oblastva poklicana, da zavarujejo koristi službe in strank z javnopravnimi začasnimi uredbami suspenzije, odvzema pravice zastopanja odnosno nadomeščanja. Redno odloča o tem dsv, le v nujnih primerih sme notarja odstraniti začasno tudi zbornični odbor, končna odločitev je pridržana dso. Podobne pravice nima odbor odvetniške zbornice. Pri državnem uslužbencu je za predhodno odstranitev iz službe redno pristojen dsv, le ta pristojnost pa preide na neposrednega ali posrednega starešino, če se državni uslužbenec vzame v preiskovalni zapor ali če je obtožen zaradi zločina ali drugega onečaščujočega dejanja, v posebno važnih in nujnih primerih na vsakega nadzornega organa, toda le provizorno do končne odločitve dsv.

Krajevna pristojnost se določa po sedežu zbornice odnosno pozvanega dso, pri čemer spremembe članstva ali premetitve ne vplivajo na vprašanje pristojnosti, če je dp formalno že uveden.

Funkcionalna pristojnost je za dp ne glede na instančno pot tipična zlasti glede sodelovanja organov postopka. Glede na različne pravne dobrine različni disciplinski postopki lahko med seboj tekmujejo, ne da bi se kršilo načelo ne bis in idem. Upokojeni sodnik, ki izvršuje odvetništvo, odgovarja za dsd, ki ga je storil kot advokat, po dpa in dpu.

IV. Glede odnošajev disciplinskega in kazenskega sodstva velja praviloma načelo vzajemne nezavisnosti obeh oblasti (§ 183 u. z.). Ako se ne oziramo na disciplinsko sodstvo po § 69 kz., dp ne vpliva na potek rednega kp., kolikor ne gre za redovna obveščanja dsv odnosno neposrednega starešine za primer pokrenitve pripora, (po dpa in dpn uvedbe kazenske preiskave po dps že uvedbe kp. vobče) ter obveščanja o izidu kazenskega postopanja in dajanja spisa dso na razpolago. Po svoji svrhi obveščanje ni obvezno samo za primer formalne preiskave (§ 97 kp.) ampak vobče v vseh primerih dejanske uvedbe rednega ali izrednega kp. V ostalem pa uživa kp. prevladajočo prednost, kar prihaja do izraza v sledečem:

1. Zakonita dolžnost prijave kaznivih dejanj in fakultativna prijava (§ 89, 90 kp) z uvedbo dp ni prizadeta.

2. Uvedba kp. sproži lahko v zakonu predvidenečasne odredbe.

3. Če je dsv mnenja, da je dsd kaznivo po občem kazenskem zakonu ali kakem stranskem kazenskem zakonu, ima v vsakem štadiju postopka izzvati kazenski postopek, dp pa prekiniti. Učinek te prekinitve je, da je nadaljevanje dp do končanja kp. nedopustno. Če tudi nadaljevanje dp pred izidom kp. ni stavljeno pod sankcijo izrečne neveljavnosti, se sme vendar taka kršitev pobijati s prizivnimi razlogi § 393 odst. 1 št. 2, § 336 št. 4 kp. Glede drugih dsd, kjer dso ne misli, da so kazniva po kazenskem zakonu, se naj dp nadaljuje, ako ni procesnoekonomično počakati do konca kp. Po dpu je prekinitev le fakultativna. Obvezno se prekine dp tudi v primerih prijave kaznivih dejanj zaradi obče državljanske dolžnosti (n. pr. § 135 kz.), ki po dp ni prizadeta.

4. Kaznivost dsd po kazenskih predpisih vpliva na zastaralno dobo. Če ima dsd „za posledico kazensko odgovornost“ zaradi zločina ali prestopka, storjenega iz nečastnih nagibov, potem po dpu ne zastara, pri sodnikih se pa podaljša zastaralna doba od 3 na 30 let. Obveznost prekinitve postopka pomeni, da dsv nima pravice, za dp ugotavljati ali izrekat, da je dsd kaznivo

po kazenskih predpisih. Ne po zagroženi ampak po izrečeni pravnomočni kazni se presoja to zastaranje odnosno podaljšanje. To pomeni, da dsd ne zastara odnosno se zastaralna doba podaljša samo za tista dsd, glede katerih je bil obdolženec s pravnomočno sodbo kazenskega sodišča že obsojen. Po dpa zastaranje ne nastopi, če se sme zaradi težine dsd ali pri zvijačni dosegih vpisa kljub zakonitim oviram po dpn izreči kazen izbriša odnosno izgube poklica (zadnje pa le za notarske pripravnike). Ker se in thesi te kazni smejo vedno izreči, bi bila logična posledica, da disciplinski delikti po dpa in dpn v tem obsegu vobče ne zastarajo — zakonodajna napaka. Verjetno so hoteli izraziti misel, da ne zastarajo dejanja, za katera je izbris odnosno izguba poklica obvezno zagrožena ali izrečena.

V. Obča procesna načela so v disciplinskem sodstvu prilagojena svojevrstnemu značaju in svrhi dp. Njih ugotavljanje in spoznavanje je stvar pravne vede in prakse. Dosledno prijavni dolžnosti (gl. II) velja načelo službenosti celo potencirano, saj se ves pregon vrši samo po službeni dolžnosti.³ Pravnopolični cilj, doseči enakomerno sodstvo in s tem vzdrževati zaupanje v pravosodje, stopa pri disciplinskem nadzorstvu procesnega aparata sicer občutno v ozadje, toda vkljub temu in kljub zelo širokogrudni oportuniteti imamo tudi za dp reklamirati načelo zakonitosti, ker so vsi organi dolžni sodelovati pri dosegu ciljev stanovskega sodstva (§ 3 kp.). Ti cilji gredo veliko dalj kakor v kp. Dp se ne zadovoljuje s formalno resnico, ugotoviti se mora resnično dejansko stanje ne glede in preko obrambe, najsi procesnotehnične ovire rednega kp. obdrže svojo moč tudi v dp (načelo stvarne resnice). Zato kontumačne posledice v dp ni, nasprotno se v članskem razmerju celo fingira prisotnost neznano kje stanujočega obdolženca s tem, da zakon poverja izvrševanje obdolženčevih pravic ne samo imenovanemu ampak tudi postavljenemu pooblaščenцу (samo taka odsotnost, ki bi ovirala ugotovitev resničnosti za odločbo odločilno važnih dejanskih okoliščin, bi mogla torej opravičiti prekinitev dpa po analogiji § 455 odst. 3 kp.). Široke možnosti ustavitve dp vkljub disciplinski krivdi niso dovoljni razlog, da se reklamira za dp oportunitetno načelo.

Docela napačno se spoznava jedro dp s trditvijo, da sloni na čistem akuzatornem načelu. Obdolženec ni samo predmet dp, ampak ima stališče procesnega subjekta z vsemi možnostmi obrambe. On edini je stranka v dp. Načelo državne obtožbe pa se varuje v omiljeni obliki tako, da sicer formalno nastopajo

³ Krbek, l. c. str. 186 meni, da v dp velja oportunitetno načelo, priznava pa, da se razvoj za težja dsd nagiba k legalitetnemu načelu.

izvestni, navidezni obtožbeni organi, toda oni niso dominus litis. Težišče dp je marveč zdrknilo od teh organov na disciplinski kolegij kot organ prerogative (VI 4). Ločitev funkcij obtožbe, obrambe in sodstva torej ni izvedena strogo in temu primerno tudi ne pomožne garancije pri iskanju stvarne resnice (ustnost, neposrednost, javnost). Pri tem položaju vpliva načelo stvarne resnice karakteristično na procesno stališče disciplinskega obdolženca. Disciplinski obdolženec ni samo moralno, ampak tudi pravno zavezan v dp govoriti resnico. To je korelat članskih privilegijev in izhaja pri javnem uslužbencu tudi iz njegove zvestobne dolžnosti. Kršitve te pravne dolžnosti spadajo pod dso.

Različna mnenja glede vpliva kazenske sodbe na dp, so manj posledica pomanjkljive zakonodajne tehnike kakor nepravilnega razumevanja jedra vprašanja, ki zahteva razjasnitev, ali je disciplinski sodnik vezan na kaka dokazna pravila. Vezati disciplinskega sodnika na pravnomočno kazensko obsodbo bi ne bilo smotno, ker se kazensko sodstvo ozira na popolnoma druge pravne dobrine kakor disciplinsko. Zato je za disciplinsko sodstvo sprejeto načelo popolne svobodne dokazne ocene brez vsake omejitve. Ds sodi po svojem svobodnem predudarku na osnovi podatkov disciplinske razprave. S tem je miselno odklonjeno naziranje, da je ds na pravnomočno kazensko obsodbo vezan tako kakor civilni, namreč glede obstoja kaznivega dejanja in pravne ocene. Dejstva kazenske obsodbe seveda dso ne more zanikati, ima ga spoštovati podobno kakor pri oblikovalnem zahtevku tretja neprizadeta oseba nastopa oblikovanja ne more prerekati. Toda bistvo vezanosti obstoji v vezanju ocenjevanja. Tako uklenitev ds je odklanjati, ker dejstvo kazenske obsodbe samo na sebi še ni disciplinski delikt, saj more vkljub kazenski obsodbi iz drugih ozirov priti do oprostilne sodbe. Vezanost na pravno oceno kazenskega sodišča pa bi dejansko pomenilo, da bi n. pr. pri pogrešni pravni oceni mnogo disciplinskih dejanj ostalo nekaznovanih in narobe. Ds potemtakem ni vezan na pravnomočno kazensko sodbo, toda ne zato, ker ni take zakonske norme,⁴ ampak ker obstoječa nasprotna norma to izključuje. Vkljub oprostilni kazenski sodbi lahko ds samostojno ugotovi dejanski stan, tembolj seveda, če se kp. ustavi. Za ta primer dt ni dolžan dso objasniti razlogov ustavitve, kakor za primer obnove po § 632 od. 2 cpp. Glede kazenske pravnomočne obsodbe ima dso obstoj take obsodbe uvaževati, sme pa dejanski stan samostojno oceniti in to ne samo upošteva je dejanski stan kazenske sodbe, ampak tudi na osnovi drugih podatkov razprave. Le izjemno bo ds vezan kakor kazenski sodnik pri predvprašanjih

⁴ Tako Krbek, Upravno pravo. II. 1932, str. 185 sl.

glede obstoja in veljavnosti zakona, domovinske pravice itd. Pri kazenskih obsodbah, pri katerih je po zakonu združena z obsodbo izguba odvetništva ali notarske službe (za druge dp ni sličnega predpisa), je dso vezano na izrek kazenskega sodišča. Tukaj gre za izvrševanje kazenske sodbe o tem, ali je po zakonu z izgubo častnih pravic združena izguba članstva (§ 47 št. 1 kz.). Izrek sam ima dso svoji odločbi vzeti za osnovo, njegova pravna ocena pa je svobodna (arg. „odloči“).

VI. Dp delimo na uvodni postopek, preiskavo, razpravo in drugostopni postopek. S tem imajo opraviti različni organi:

1. Svrha uvo d n e g a p o s t o p k a je ugotoviti, ali obstoji zadostni sum dsd, da se uvede preiskava. Tukaj gre za „poizvedbe“, „kratke poizvedbe“, ki jih navadno izvrši neposredni starešina. Temu moramo priznavati široke procesne možnosti glede ugotavljanja dejanskega stanu, najsi jih zakon podrobneje ne omenja. Vendar si starešina naj ne prilašča funkcij formalne preiskave, da ne prejudicira dsv. Če je zadostno razčiščeno vprašanje, ali obstoji sum dsd, ima neposredni starešina po izvršenih poizvedbah spise izročiti dso, toda praksa meni, da sme tudi samostojno, ne da bi spise predložil, odločevati o tem, ali je sum zadosten odnosno podan in ali gre za disciplinski prekršek. To naziranje v zakonu nima zaslombe. S tem bi se dala neposrednemu starešini možnost, preprečevati resnico dso, odločevati, ali se naj dp. uvede ali ne, anticipirala pa tudi pravna ocena dso na škodo načela ne bis in idem. Preiskovalne in sodniške funkcije bi bile tako združene brez javnega nadzorstva od strani dst in dso. Ker gre vse to preko svrhe uvo d n e g a p o s t o p k a, moramo de lege lata zaključiti, da o tem, ali se stvar ustavi, poizvedbe dopolnijo, pošlje spis neposrednemu starešini, ker gre za nerednost, ali uvede preiskava odnosno odredi razprava, sklepa vedno le dso. O tem izda dso formalni sklep. Na sklep je starešina odnosno odbor vezan. Neposredni starešina more izreči kazen nerednosti šele, ko je v to svrho sprejel spise od dso. Isto velja za zbornične odbore.

V dps odreja minister pravde obseg poizvedb, ki se ne sme prekoračiti. Če pa se poizvedbe izvrše še za druga dejanja, se smatrajo naknadno za odobrena, če minister pravde, ko pošlje spis vdt v daljnje poslovanje, teh drugih dejanj ne izvzame. Taka kontrolna omejitev je uvedena v zaščito sodniškega stanu, katerega člani se naj ne preganjajo, če suma dsd ni preveril vrhovni nadzorni organ. S tem da minister pravde pošlje spis vdt v daljnje poslovanje, preiskava seveda še ni uvedena. Minister pravde ni opravičen ustaviti postopka, marveč da s pošiljateljico spisov vdt le svojo tiho naziranje o dopustnosti dp. Če tega ne stori v enem letu, dejanje zastara.

Od trenutka, ko dso sklene poizvedbe ali preiskavo, počiva dp na osnovi zamisli sporazumnega sodelovanja poklicanih organov. Iz tega vidika nam je presojati njih posamezna področja.

2. Disciplinski tožilci so zakoniti organi dp, ki zastopajo pred dso državne koristi glede pravičnega razpleta disciplinskih poslov pravosodne uprave. Dst je čuvár ciljev dp in soodgovoren tako za pokrenitev, kakor izvedbo in popolnost ter pravilnost dp. Dst niso organi dsv, ampak vrše svoje naloge nezavisno od istega na osnovi samostojnega področja. Nimajo sprejemati navodil od dsd ali dso, prevzemajo jih lahko kot pobude. Za dst velja na splošno načelo legalitete. Kolikor vrše dt posle dst glede disciplinskih obdolžencev javnooblastnega področja, ne nastopajo s procesnimi pooblastili rednega kp., ampak vršijo kot disciplinski organi analogne posle po posebnih predpisih. Zato in ker preplavlja ves dp službenost postopka, tudi ni formalne obtožbe niti pismene niti ustne in dst ne zastopa nobene „obtožbe“, opravlja le „obtožilne posle“. Zato tudi ne more odstopiti od „tožbe“. Sodelovanje dst v dp obstoji v oddaji predlogov in mnenj, pismeno ali ustno na sejah in razpravah. Čeprav dst ni dominus litis, ne sme iziti odločba dso, preden dst glede predmeta odločbe ni bil zaslišan. Načelo pravnega zaslišanja velja tudi za obnovitveni postopek, ne pa pri izvršitvi sodbe. Dst potemtakem izvršuje večino strankinih pravic v kp., ni pa sam stranka v dp, ker ne razpolaga z usodo dsd. Preko tega se udeležuje dst v dp kot nadzorni organ dso. Zlasti se sme zbornični zastopnik, če opazi nerednosti ali zastoje, potem ko je brezuspešno zahteval njih odpravo pri dsv, neposredno obračati na ministra pravde. Te pravice vobče dst ne bo odrekati. Da lahko vrši svoje posle, ima dst vsak čas pravico popolnega pregleda disciplinskih spisov. Vestna in točna izpolnitev dolžnosti dst je postavljena samo pod sankcijo lastne disciplinske odgovornosti. Preko tega sme dsv advokatske zbornice zahtevati od ministra pravde razrešitev zborničnega zastopnika, ki ga minister pravde po brezuspešnem svárilu ne sme razrešiti, v primeru zopetne pritožbe zoper novoizvoljenega zborničnega zastopnika pa sam postaviti zborničnega zastopnika. Zbornični zastopnik, ki ne vrši svoje dolžnosti po smislu zakona, ruši stanovsko avtonomijo.

3. Preiskava. O uvedbi formalne preiskave sklepa vedno disciplinski senat. Izvede jo posebni preiskovalni organ („preiskovalni komisár“, „preiskovalni poverjenik“, „odrejeni sodnik“, „preiskovalec“). Postavlja ga disciplinski senat razen preiskovalca v dpu, ki ga postavi na zahtevo oblastni ali centralni sta-rešina. Za dpa je postavitev preiskovalnega organa fakultativna,

za ostale dp po besedilu obvezna, očitno pa se misli na primer, da so dejanske razjasnitve še potrebne. Naloga preiskovalnega organa je, da popolnoma razčisti dejanski stan v objektivnem oziru. Za ta namen ima fakultativne pravice, ki jih izvršuje v lastnem področju, ko mu da zakon pravico, neposredno nezapriseženo zasliševati priče, izvedence, obdolženca, pribavljati spise, zahtevati pojasnila itd. Zaslišanje izvršuje po analognih predpisih kp. Sme pa zaprositi tudi sodišče (okrajno ali okrožno) za poizvedbe odnosno zaslišanja in po dps ima zbornični zastopnik tu pravico sodelovanja. Zapriseči sme samo redno sodišče. Prisilnih sredstev preiskovalni organ nima na razpolago, le po dpa so vpisani člani dolžni priti pred dsv, pričati in podajati svoja mnenja. Prihod članov pred dsv je po predpisih kp. torej izsiljiv, ne pa zapriseženo zaslišanje stanovskega tovariša. Vsak advokat sme glede tega, kar mu je stranka kot pooblaščenec zaupala, tudi pred dsv odkloniti pričevanje, ker je to tajnost varovati v vsakem procesu. Naloge preiskovalnega organa prenehajo z ustavitvijo postopka, razrešitvijo in pravnomočnostjo končne odločbe.

4. Centralni organ dso je dsv. V njem je utelešeno stanovsko sodstvo, ki ga ima sprožiti, kakor hitro zve za dsd. Dsv postavlja preiskovalne organe, ki so mu podrejeni, četudi jim zakon procesno pot deloma sam ugaja. Preiskovalni organ je na sklepe dsv vezan. Na predloge dst dsv ni vezan niti po obsegu niti po vsebini. Načelo službenosti nalaga dsv dolžnost, da samostojno skrbi za popolno razčiščenje dejanskega stanu in da presodi vse možnosti disciplinskih nerednosti ali disciplinskih prestopkov ne glede na predloge dst. Dsv ni dominus litis samo po obsegu predlogov dst, ampak tudi brez istih in celo proti istim. Na ustavitvene predloge dst dsv ni vezan in ima svojo odločbo raztegniti na ves do konca razprave razkriti dejanski stan. Predmet njegovega sodstva niso samo v odkazilnem sklepu naznačena dejanja, ampak vsa do trenutka sojenja odkrita dejanja in zadevno omejitve rednega kp. (§ 266, 284 kp.) za dp ne veljajo.⁵ Glede sodnikov pa obstoji posebna omejitev po čl. 32 zs., katero ima spoštovati tudi dsv. S procesnim stališčem dsv kot glavnim dirigentom dp se strinja, da odloča o nasprotjih med dst in preiskovalnim organom, o ustavitvi ali dopolnitvi postopka in da sklepa o tem, ali se stvar pošlje na razpravo. Ta odkazitveni sklep mora biti obrazložen in mora označiti vse točke obdolžitve, odsev načela individualizacije. Zoper sklepe, ki napotujejo stvar na

⁵ Krbek, str. 203 je mnenja, da je predmet disciplinske razprave, česar je uslužbenec okrivljen, katero mnenje pa je le posledica napakega stališča, da v dp velja akuzatorno načelo.

razpravo, kot ukrepe procesne narave, ne more biti pravnega sredstva. Ne predlog dst ampak odkazitveni sklep nadomestuje formalno obtožnico rednega kazenskega procesa v dp odnosno rešitev o dopustnosti obtožbe po kp. Ko urejajo disciplinski predpisi to stran različno od kp., subsidiarna poraba čistega akuzatornega načela že zaradi tega ni dopustna. Odkazitveni sklep sam pa nima nobenega procesnega učinka, zlasti ne nastopi kaka litispendenca.

5. Kolikor ni prišlo do ustavitve ali prekinitve dp, je ustna razprava neizogibna. Toda zbiranje dokaznega gradiva na razpravi očitno iz razlogov diskrecije ni favorizirana. Že pred razpravo se lahko vrši vmesni postopek, v katerem so dokazni predlogi terminirani, da se dejanski stan razčisti pred razpravo, ker so novote tekom celega postopka celo na drugi stopnji dopustne. O umetnosti novih predlogov v vmesnem postopku odloča predsednik senata (dpa in dpn), drugače dsv. Zavrtnjeni dokazi se lahko na razpravi ponovijo. Za formalno izvedbo razprave veljajo subsidiarno predpisi rednega kazenskega procesa s tem, da razprava praviloma ni javna, da se zapisnik sestavi tudi o posvetovanju, da se razprava brez prisotnosti dst ne sme vršiti in da so izključeni člani senata, ki so nastopali kot poizvedovalni ali preiskovalni organi in končno, da odložitev razglasitve sodbe ni dopustna razen po dpu. Ker ni obtožbe, naravno tudi kakega pridržka pregona v končni odločbi ne more biti.

6. Obvezna vsebina sodbe se nanaša na izrek o krivdi, za primer krivdoreka o kazni in stroškovni odločbi.

a) S posebnim poudarkom, da sme biti odločba o krivdi samo obsodilna ali oprostilna (celotno ali delno), se ne misli na kako idejno popolno rešitev v odkazilnem sklepu navedenih dejanj, ampak izključuje vsaka druga oblika sodb. Sodba v dp je torej vedno le materialnopravne narave, za formalnopravne sodbe v dp že načelno ni mesta, ker ni formalne obtožbe. Za primer pravnomočno razsojene stvari, nepristojnosti ter abolicije (drugi primeri formalnopravne sodbe ne prihajajo v poštev) je torej v dp izreči oprostilno sodbo. Pri presoji krivde dso ni vezano niti na obseg niti vsebino odkaznega sklepa, ampak ima samostojno po času sodbe dejanski stan ugotoviti in pravno oceniti, kateri disciplinski postopek je podan in temu primerno s tem razlikovanjem v izreku samem dsd besedilno obrazovati ob popolnem spoštovanju zamisli § 273 kp. Kršitev več službenih predpisov se smatra kot eno dsd, kar praksa tudi za nasprotni primer sprejema.

b) Posamezni dp navajajo svoje vrste kazni, dpn jih celo diferencira za notarje in pripravnike. Disciplinske kazni se iz-

rekajo za nerednost in disciplinske prestopke. Pravni značaj disciplinskega postopka ne vpliva na kazen. Kazen za nerednost je lahko samo ena, za disciplinski prestopok praviloma ena, toda po dpn se smejo izreči za isto dsd od treh najmanjših kazni dve paralelno. Načelo asperacije kazni je samo pri istovrstnosti iste izjemno mogoče (§ 97 za.), kar nas napotuje, da odklanjamo možnost analogne porabe § 286 kp., ki v službenem postopku ni potreben. Položaju upokojencev primerno so določene posebne vrste kazni. Za dps niso za upokojene sodnike glede dsd, ki so jih napravili kot aktivni, predvidene posebne kazni. Ker rednih kazni čl. 27 zs. zoper upokojene sodnike smotrno glede takih dejanj ni mogoče uporabljati, je to praznino zakona premostiti po dpu (§ 198 u. z.). Zoper take sodnike je kazen izreči tedaj po § 244 u. z.

c) Stroškovni izrek sodbe v primeru oprostitev odpade.

Neobvezna vsebina disciplinske odločbe se v glavnem nanaša na izrek o nadomestni kazni ter začasnih javnopravnih odredbah. Te rešitve se izdajo lahko posebej. Izvršilni postopek za nadomestne kazni ni predviden, pri odvetniku jih nadomešča začasna ustavitev odvetništva, pri notarju se odtegne od kavcije, pri notarskem pripravniku odloži vpis. Po dps in dpu se denarne kazni službeno izterjajo upravno iz službenih prejemkov. Formalnega izreka glede zasebnopravnih zahtevkov v dp ni. Za tolmačenje sodbe je pristojno samo tisto dso, ki je na zadnji stopnji izdalo odločbo.

VII. Nepravilna označba pravnih sredstev škoduje v uradnem postopku še manj kakor v kazenskem, saj odloča le stvarna vsebina, zaradi česar je pravno-politično zgrešena delitev med pritožbe (dpu pozna le pritožbe) zoper sklepe, in priziv zoper razsodbe. Načelno opravičenost do pritožbe, če po zakonu ni izključena, pozna samo dpu, sicer njene dopustnosti ni presojati po interesu, ampak ali jo posamezni zakon dopušča. Pravna sredstva imajo odložno moč razen pri začasnih javnopravnih odredbah. V strožjih oblikah disciplinskega sodstva (dps in dpu) je pravica do pravnih sredstev podeljena samo obdolžencu in disciplinskemu tožilcu, za dpa in dpn je razširjena za primer obdolženčeve smrti tudi na taksativno naštetih krog ožjih svojcev, ter utegne disciplinska sodba vplivati tudi na njih usodo. Tem osebam teče od smrti nov rok, kar je analogno v § 87 odst. 2 kz. izrečno poudarjeno. Sicer se za primer smrti obdolženca dp „prekine“, t. j. ustavi. Sporno je, ali in v katerem obsegu uživajo pravna sredstva oškodovanci in ali kvalifikacija dejanja na to vobče vpliva.

Dočim v dps in dpu oškodovanec ne uživa nobenih procesnih pravic, se mu v dpa in dpn vkljub dejstvu, da dp ne pozna pri-

družnega postopka, priznava pravica do pravnih sredstev, vendar ne enakomerno. Če ima dpn v mislih „pridružitve“ k dp (§ 200 zb.), s tem niso izraženi procesnopravni učinki, niti se ne navezuje na kak pogoj, ampak misli zgolj na dejansko sodelovanje bodisi kot ovaditelj ali dajalec pobud. Tako sodelovanje je razlog za vročitev sodb, ki pa je za dpa izrečno predpisana le za primer obsodbe in če je oškodovanec trdil, da je oškodovan v svojih privatnih pravicah. V dpn je tudi oprostilne sodb vročevati oškodovancu.

V praksi je sporno, ali zadostuje samo formalna trditev oškodovanja in kaj je razumeti pod prekršitvijo dolžnosti. Da se misli predvsem na imovinskopravno oškodovanje, je dovolj jasno kakor tudi da spadajo sem kršitve pooblaščenca v pooblastilnem razmerju. Preko tega menimo, da se predpostavlja, da je oškodovanje po spisnem stanju sploh objektivno mogoče in verjetno, ker pravniopolitični razlog za podelitev pravice do pravnega sredstva ni formalna izjava oškodovanja ampak dejstvo istega. Zato mora biti izjava tudi jasna in določna. To mišljenje podpira predpis § 89 odst. 2 za. Predaleč bi šlo semkaj šteti tudi pravice imaterialne narave ali celo jura merae facultatis. Za tako daljnosežno zaščito v disciplinskem sodstvu ni nobene potrebe. Tudi lege non distinguente, je kršitev dolžnosti mišljena za pooblastilno razmerje, torej kršitev poklicne dolžnosti ne pa tudi časti in stanovskega ugleda. Če se na primer zastopnika strank med seboj na razpravi osebno žalita, kaka potreba je tu, dajati strankam pritožbeno pravico? Glede kršitve stanovskih interesov sta zbornični zastopnik in dt kot nadzorna organa disciplinske judikature zadostna kontrola. Preko tega dajati tako možnost zasebnim strankam vpričo nedoglednih persekucij kverulatnih strank, gotovo presega okvir in cilje stanovskega sodstva.⁶

Obtoženec ne more vlagati pravnih sredstev v svojo škodo niti zoper oprostilno sodbo, da bi spremenil njen pravni razlog. Če sme zbornični zastopnik vlagati tudi izredno pravno sredstvo obnove, je s tem poudarjena splošna misel, da dst sme vlagati pravna sredstva tudi v obdolženčevo korist.

Od neupravičene osebe ali prepozno vložena pravna sredstva zavrača vedno prva stopnja.

Od izrednih pravnih sredstev je dopustna postavitev v prejšnji stan ob pogojih § 326 kp. in obnova, ki se dopušča za noviter producta tako v vprašanju krivde kakor kazni. Za dps, ki obnove ne omenja, veljajo predpisi dpu. Dps in dpu obnove

⁶ Nasprotna avstrijska judikatura (J. Bl. 1925, str. 56) ni prepričljiva.

na škodo obsojenca ne poznata. Dopusten je pri obnovi skrajšani postopek, to je popolna oprostitev ali milejša kaznovanje, če na to pristaneta dst in obdolženec odnosno po njegovi smrti pred pravnomočnostjo njegovi svojci.

Postopek za zaščito zakona po analogiji § 457 kp. ni dopusten.

VIII. Drugostopni postopek uvaja lahko neke vrste uvodni postopek, ki obstoji v tem, da dso še pred razpravo odredi po prvi stopnji poizvedbe, če smatra, da so bistveni nedostatki v postopku, ali da dejanski stan še ni zadostno pojasnjen, kar je posledica koncentracijske misli. Celo na razpravi sme dso druge stopnje skleniti dopolnitev poizvedb po prvi stopnji tako, da med tem razpravo preloži. Drugostopna razprava je ustna in večinoma tajna ter se glede na službeni značaj postopka vrši kakor na prvi stopnji, tako da tudi druga stopnja na razpravi lahko dokaze sprejema. Prisotnost disciplinskega obdolženca na razpravi ni obvezna niti izsiljiva. Prisotnost dst na razpravi in seji je obvezna. Dst na drugi stopnji je vdt, ki združuje s tem ob enem vlogo čuvarja zakona. Dst podajajo svoje predloge ustno ali pismeno. Tudi če so podali mnenje pismeno, se s tem niso odrekli pravici, prisostvovati seji ali na razpravi, saj mnenje vedno lahko spremenijo in dopolnijo in bi jih drugače ne bilo treba vabiti. Preko tega ne gre samo za sodelovanje v disciplinskem sodstvu, ampak tudi za nadzorstvene funkcije. Vdt ima pravico kontrolirati točnost in pravilnost poročila ter dajati pojasnila. Posebno stališče zavzema zbornični zastopnik. Če je namreč vložil priziv samo on, je tudi njegova navzočnost na prizivni razpravi obvezna; če je priziv vložil samo vdt, fakultativna, zato ga v zadnjem primeru ni vabiti ampak obveščati. V drugih primerih zastopa stanovske obtožilne javne interese na prizivni razpravi edino vdt kot nadzorni pravosodni organ disciplinskega sodstva. Navedena prisotnost zborničnega zastopnika na prizivni razpravi je posebni privilegij odvetniškega disciplinskega sodstva. Navzočnost dst in vdt pri posvetovanju je seveda vedno nedopustna.

Dejansko in dokazno stanje ocenjuje prizivna stopnja samostojno po načelih prvostopnega postopka. *Reformatio in peius* je prepovedana, *beneficia cohaesionis* ni.

Tako pregledani odnošaji disciplinskega in kazenskega sodstva nam odkrivajo bodočo razvojno smer. Ne da se sicer tajiti, da s pregledanimi disciplinskimi predpisi praksa v zadovoljivi meri izhaja. Toda procesni pa tudi materialnopravni interesi silijo, da se vsi disciplinski predpisi duhovno osvobodijo vsake kazenskopravne primesi ter izgrajeni postavijo na novo enotno podlago ob zaslombi na načela nepravdnega postopka.

Književna poročila.

Dr. Štampihar Juri: „Zasebno pravo“. Splošni del. 1944. Založila knjižna založba tiskarne „Merkur“ d. d. v Ljubljani.

Današnji vihar ni dobil v tej vojni bo književni kronist moral dati slovesno priznanje, da se odlikuje po izredni duhovni plodovitosti. V okviru skoro dnevnih knjižnih publikacij smo dobili kot nadaljnji dokaz življenjskosilne narodne kulture navedeni novi prispevek pravnika reda, ki so ga spontano toplo pozdravili, naravno, saj izpolnjuje težka pričakovanja in začne odplačevati moralni dolg, ki ga je pravniško pokolenje s prehodom v lastno državno življenje ob koncu prve svetovne vojne prevzelo: presaditi bogati pravni inventar, ki smo ga prinesli v skupnost, v domačo grudo. Tega poskusa se je lotil pisec na področju glavnega dela zasebnega pravnega reda in, o imenovani knjigi lahko takoj rečemo, z zelo častnim uspehom.

Če naj poskusimo o njej dati stvarno oceno, žal ne moremo navezati na izraženi namen knjige, ker se pisec iz neznanih razlogov ni odločil za knjižno vpljudnost spremne besede. Prisiljeni smo iskati in odkrivati cilje knjige v njeni izvedbi. Iz konteksta izvemo, da si je pisec zadal nalogo, obravnavati splošno zasebno pravo, kakor ga rajši naziva nasproti „državljskemu“ „grajanskemu“ pravu. Izbrani naziv predmet sicer prikladno označuje, ker izloča vse javno in posebno zasebno pravo, vendar sta tudi izraza državljansko, grajsko pravo v zakonodaji, slovstvu in sodni praksi dovolj in tako udomejena, da se pri tem ne misli na državljanstvo in obseg njegovih pravic, tako da porabi teh nazivov ne bi ugovarjali, dokler ne dobimo avtoritativnega izrazoslovja. Stremiti bo za tem, da se doseže avtoritativna označba (in citacija), ker različno izrazoslovje posameznih piscev dela in pomnožuje nepotrebne zmešnjave. S piščevim stališčem se ne strinja naziv knjige. Le v dnevnem prometu, ne pa v slovstvenem delu smemo rabiti skrajšano obliko za izbrani predmet. V „razpravi“ pisec, ki se sicer trdo oklepa odz., ne sledi njegove trodelbe, ampak fakultetno uredbo in tradicijo peterodelbe, tako da imamo pričakovati še posebne knjige o stvarnem pravu, obligacijah, rodbinskem in dednem pravu. Seveda učni akademski predpisi za slovstveno metodično zasnovo niso merodajni niti vplivni, saj sami slovstveni razvoj le posnemajo. Vendar peterodelbi ni ugovarjati, ker je podana po naravi sami in je slovstveno že preskušena kot najboljša, ker prikazuje v najrazvidnejši obliki homogene dele zasebnega prava, le obča razmejitev mora biti v svojih osnovah jasna. Glede razmejitve nasproti javnemu pravu pisec pravilno poudarja pozitivnopravne razlike zakonodaje, dasi smo mnenja, da je slovstvu, ki zanika razliko teh panog, priznati, da sta le dva dela istega pravnega reda; saj je obema skupen isti vir — državna moč. Prenagljeno je piščevo mnenje, da javno pravo pridobiva vedno večjo premoč nad zasebnim pravom ali celo da razvoj favorizira posebno stanovsko pravo. Vse pravo je biološke narave, v stalnem teku in preteku. Mirne dobe človeštva pospešujejo zasebno pravo včasih skoro do kulta, v nemirnih se bolj izzivilja javno pravo. Za končno sodbo glede razvoja je doba med svetovnima vojnama prekratka, povrh v osnovah občega sožitja držav kakor poedinca premalo ustaljena, ne glede da dvomimo, da bi javno pravo bilo vobče sposobno ustvarjati tisto pravno varnost ter pravniško kulturo kot eno glavnih osnov obče kulturnega razvoja, kakor zasebni državni pravni red, ki je do neke meje celo pogoj za razvoj javnega prava. Res pa je, da je zasebno pravo izpostavljeno stalnemu prepajanju občega pravnega razvoja. Od

početka tega stoletja je n. pr. narasel vpliv trgovinskega prava, ki je v novelah prešlo deloma v obče zasebno pravo. To in drugo vplivanje ni edino niti še ni dovršeno. Stanovsko stran razvoja gre priznavati zato le v biološkem okviru občega pravnega mišljenja, razvijajočega se pod silo novih življenjskih prilik ne pa kot posebno pravo. Sicer je zadevno vse odvisno od ureditve razmerja poedinca proti državi kot glavnemu problemu sedanjega časa. Glede razmejitve obeh panog po veljavnem stanju od pisca pogrešano formulo obče narave za dvomljive primere bo težko najti, tudi pisec je ne postavlja. V pravno urejeni državi z zares nezavisnim upravnim sodstvom se ne glede na to posebno težave pri razmejitvi javnega in zasebnega prava v praksi manj občutno pojavljajo, razen seveda v časih ko *silent musae*.

V splošnem delu hoče pisec obravnavati tista „pravna načela in pravila“, ki so vsem delom skupna ali ki v nobenega drugega organično ne spadajo, pri čemer se v glavnem naslanja na odz. in slovstveno tradicijo. Snov razvršča tako, da obravnava pod I. pojem in vire zasebnega prava, II. objektivno pravo, III. osebe, IV. reči (stvari in pravice), V. pravna dejstva, VI. zaščito pravic in VII. avtorsko pravo. Pregled teh poglavij kaže, da pisec naznačeni smeri ni ostal zvest. Iz stvarnega prava prevzema namreč med splošne nauke poglavja o pripadnosti in prometnosti, javni svet in rabo, lastnosti posamičnih stvari, skupne lastnosti stvari, vrednost, ceno in denar (t. 144—198), torej obče nauke stvarnega prava. Iz splošnega dela obveznostnega prava uvršča pisec v splošni del zasebnega prava med pravna dejstva nauke o krivdnem, dobrovernem, nedopustnem ravnanju, obrežuspešenju zakona, odgovornosti za nedopustno ravnanje ter naključje, slučajnosti, vzročno zvezo, škodo, poslovne oblike in razpolaganje (t. 239—286, 308, 436—441), dočim je vse drugo, kar se tiče oseb, predmeta obligacij, njih nastanka, ureditve, spremembe in presianka ostalo pridržano prikazu obligacijskega prava; z enako pravico bi se lahko premaknili v splošni del nauki o obrestih, delitvi pogodb, ari, pogodbeni globi, prikrajšanje nad polovico itd. Razmejitvenega kriterija ni spoznati; taka sistematika bi zahtevala uvodne razjasnitve. Sicer je res, da za sistematiko odločuje le smoter in da je razmejitev peterodelebe lahko prožna, toda bojimo se, da oportuniteta ne opravičuje, da je pisec prelomil slovstveno tradicijo, ako naj posamezni ostali deli ostanejo duhovna organična enota. Zdi se, da more prej stvarno kakor obligacijsko pravo okrnitev prenesti brez občutne škode; obči nauki obligacijskega prava pa so po piščevi razvrstitvi tako razklani na dvoje, da občutno trpi organsko enotni prikaz. Seveda bo mogoča končna sodba glede te sistematike šele, ko izideta okrnjena dela zasnovanega dela.

Trdno se oklepajoč § 285 odz., uvršča pisec telesne stvari in pravice kot „reči“. S to opredelbo pa pride v navzkrižje z jezikovnim pojmovanjem. Slovstvo se je spono § 285 že dolgo oteslo, saj slovstveni prikaz naj počiva na živi miselnosti.

Glede medsebojne razvrstitve gre omeniti, da se sicer zaščita pravic kot zasebnopravni nauk obravnava navadno na koncu splošnega dela, vendar bi ga kazalo uvrstiti pred pravnimi dejstvi in rečmi, saj se pot na zasebnopravno področje odpira že s pogoji pravnozaščitnega zahtevka, ki so zasebnopravne narave. V okvir zaščite pravic je pisec prevzel zasebnopravne institute položitve računa, napovedne prisega ter predložitve listine, nesmotrno, ker gre stvarno za tipe dajatvenega zahtevka. Docela neumljiva pa je pritegnitev avtorskega prava v sestavni del splošnega dela, saj je posebno zasebno pravo in tudi po fakultetni uredbi učno priključeno trgovinskemu pravu. Ne glede nato je ta del zgolj kratek priročni prikaz zakonskih določb brez

znanstvene poglobljenosti. Še kot priložnostni dodatek bi ga bilo težko opravičiti, zato se z njim dalje ne pečamo. Zelo skromne omembe izvršilnega postopka (t. 528—532) so očitno posledica piščevega naziranja, da je del procesa, vendar ne izpolnjujejo naloge, prikazati zasebnopravne oblike procesne zaščite. Ip. je formalno in stvarno danes tako samostojna enota, da pičle opombe glede pojma, izvršilnega naslova, izvršilnega predmeta in postopka za popolnost prikaza zasebnega prava ne zaležejo mnogo. Popolni prikaz zaščitnih zasebnopravnih oblik pa bi nikakor ne mogel pogrešati nepravdnega področja, mimo katerega gre pisec docela.

Razlikovanje med pridobitnim ter ugasitvenim zastaranjem pisec odklanja, ker je priposestevanje ustanova stvarnega prava in vsako ustanovo zakon posebej ureja. To se nam zdi napačno, ker zastaranje ter priposestevanje kot njegova nasprotna plat služita enakomerno istemu cilju „zaščite sedanjosti proti preteklosti“. Nauk o priposestevanju je bilo obravnavati v splošnem delu.

Med vire zas. prava šteje pisec privilegije, spadajo pa med pravna dejanja, saj jih je presojeti „enako drugim pravicam.“ (§ 13 odz.). Naziv parlamentarna in absolutna monarhija za državno stanje po 1. 12. 1918 se mi ne zdi točen. Zasebnopravno zakonodajo bivše deželne vlade po prevratu bi bilo navesti, zadevnega pregleda še nimamo. Pravne ocene statuta z dne 3. maja 1941 z ozirom na mednarodno pravo pisec ne daje. Čeprav se posebej razume, bi vendar bilo dobro poudarjati, da se pod pozivanjem na zasebno pravo razumejo tudi vse panoge posebnega zasebnega prava (čl. 25 ucpp.). Pri zelo strnjenem pravnozgodovinskem pregledu pogrešam domače vire. Zlasti tudi glede običajnega prava, mestnega in trškega sodstva, (k Martinijevemu načrtu pripombe kranjske deželne komisije gl. ZZR 1939/40). Čas od recepcije do kodifikacije je pisec preskočil (g. štajerski „Landrecht“, ki je veljal tudi na Koroškem in Kranjskem, gorsko pravo itd.). Za razumevanje novelacij odz. se ne more preko motivov, ki jih pisec ne omenja. Zelo pičel je slovestveni pregled, ne omenja se v besedilu niti najbolj razširjeno delo Ehrenzweiga, Klangov Komentar, izvrstna obdelava Krasnopolskija, Kafke itd. Med okrajšavami se nahaja očitno le del slovstva, ki ga pisec porablja, poleg tega navaja pred posameznimi poglavji slovstvene vire.

Oris veljavnega prava bi ne smel pogrešati prikaza zenačevalnih uspehov zlasti slovenskega dela k načrtu novega odz. Duhovno delo, ki gre pred zakonom, je z njim pretesno povezano, da bi ga slovstvo moglo prezreti popolnoma. Zato je imel pisec tudi zavzeti lastno stališče glede materialij. O normalni sodnikovi zavezi glede sodne prakse se ne da govoriti spričo svobodne dokazne ocene. Pravni primer ne obstoji le iz dejanskega in pravnega vprašanja, ampak po najnovšem slovstvu tudi iz predpostavk pravnozaščitnega zahtevka. Višja stopnja ne vsiljuje svojega pravnega mnenja, le spodnje stopnje so na njeno izraženo pravno mnenje v poedinem primeru vezane. Pravilno se poudarja vodilna vloga vrhovnega sodstva, ki pa je odvisna formalno od spoštovanja zadevnih predpisov, stvarno od kvalitete sodstva. Tudi o pravnih vprašanjih se more dopustiti izvedenec, kolikor gre za obstoj pravnega predpisa. Ali § 7 odz. nosi fundament dogme o vseobveznosti in dograjenosti prava, je dvomljivo, že glede na delitve v javno in zasebno pravo. Dogme in fikcije so včasih le gola konstrukcija, zastiranja resnice. Naziranje, da so dobre šege pravila morale, je zastarelo; zdrav razum je vzvišen nad peripetijami moralnih bojov, le vsebinsko se dobre šege lahko trenutno krijejo z moralnimi pogledi. Kakor zakon je razumeti tudi dobre šege po času sodstva. Dobre šege kot objektivno

pravo so nevaren tekmeec zapisanega prava, ker so lahko močnejša, življenje uravnajoča sila (prim. n. pr. Keyserling *Südamerikanische Meditationen* str. 214 sl. glede „delicadeza“). Pisec bi moral poudarjati prvenstveno preventivni cilj pravnih predpisov. Očitno po § 26 odz. pisec preozko tolmači, pomeni isto kakor jasnost. Previdno pa da pisec pravilno spoznati, da je argumentum doli postalo načelo pravnega življenja. O tem bi se dalo povedati mnogo več. Moti lahko, če pisec dvomi o pravilnosti naziranja, da izvestno ravnanje ni zoper dobre šege, ker je v zakonu predvideno ali priznано, češ, da so po mnenju pisca dobre šege močnejše kot zapisano pravo. Ali naj derogirajo zakon? Te moči jim pisec sam ne priznava. Meja med dobrimi šegami in „naravo stvari“ kot rezervo objektivnega prava je gibljiva. Predaleč gre pisec s trditvijo, da je moderna zakonodaja naravna pravna načela večinoma zapustila, prej bi govorili o začasni zatemnitvi, proti kateri pa se niti družba niti pravoznanstvo ni znalo boriti. Tudi sodstvo premalo išče opor v tem delu objektivnega prava.

Veliko preskromno mesto dovoljuje pisec mednarodnemu zasebnemu pravu, ki prodira vedno bolj v obče zasebno pravo. Podrobnosti spadajo res v mednarodno zasebno pravo, toda poznanje institutov ter refleksov zasebnopravne narave spadajo tudi k obćim naukom zas. prava. „Odkazovanje“, boljše napotitev kot zasebnopravni institut pisec očigledno priznava, (dasi razlogov ne zvemo), pomembno slovstvo ga načelno ali deloma odklanja. O skupni napotitvi pisec ne govori (prim. § 60 čehosl. načrta). Katere državne pogodbe in katero zasebno pravo ustvarjajo, bi bilo vsaj kratko navajati. O pravu tujcev, vzajemnosti, retoriji, statutarinih teorijah itd. razpravljati, napotujejo že § 4, 34, 35—37, 300 odz., ki imajo svojo zgodovino. Opredeliti javni red je stvar zasebnopravnega slovstva, pisec šteje sem „najstrožje stopnje“ domačega obj. prava. Vrhovno načelo pri tem bo pač lastna državna korist. Dodati bi kazalo, da je inoz. zakon razlagati po tam veljavnih pravilih, procesna pravila pa vedno po domačem procesnem pravu. Tudi o medpokrajinskem pravnem prometu bi pisec moral v tej zvezi razpravljati in postaviti ustrezna načela. Tu seveda pridržalna klavzula in retorizija odpadeta. Manj kronistična omemba mednarodnega zas. prava bi nedvomno razglednost ter vrednost knjige izdatno povečala.

Meritorno podaja pisec suho stanje materialnega prava po stanju z dnem 15. nov. 1943, oblićno pod zapor. točkami 1—575, po vzorcu inozemskih komentarjev. S tem je pospešena praktična preglednost, a ni dosežena, ker je vezava sorodnih točk po pretežni večini opuščena. Preglednost pa na drugi strani moti, da poglavja nimajo označbe in da se skupna slika enotne tvarine preveč drobi ter tako včasih izveni skoro kot nekaj kanon. Slovstvene vire navaja pisec pri posameznih poglavjih, slovenske, češke, nemške, švicarske. Vsekakor bi bilo porabiti tudi druga važna slovstvena dela, komentarje (Stubenrauch), sisteme (Pfersche, Demelius, Anders, Krasnopolski, Kafka itd.). Slovenski viri so oznaćeni, ne pa druga glasila. Glavna osnova je pać nedosegljivi Ehrenzweig, katerega zdravi pogled na življenje v veliki meri usmerja naše pravosodje, ter Klangov komentar, ki pa kot delo različnih avtorjev zahteva kritično presojo, ker si njih naziranja deloma nasprotujejo.

Pri podajanju snovi se pisec strogo omejuje na veljavno pravo ter izogiba vseh dotikov s teorijami, pravno filozofijo, slovstvenimi šolami itd., kar smatramo za pomembni nedostatek knjige. Če je naloga slovstva, pravne norme tolmaćiti in sistematizirati, potem tudi le kratek prikaz veljavnega prava ne more pogrešati genetićno organske vezi s slovstvom, saj je pravna znanost njihov vir in sodnik znanstvene te-

koče orientacije ne more pogrešati, zlasti če se podaja na sklizko polje prostega pravosledstva.

Stvarni prikaz sloni na slovstveno ter v praksi doseženih nepobitanih pravih izsledkih, pri pobijanjem stališču pisec spor pač označuje, žal ne navaja nasprotujočih si utemeljitev. Tudi zavzema pisec le v redkejših primerih lastno stališče. Sodstvo se citira. Jednatost prikaza je velika prednost dela. Nekatera poglavja so izdelana kar dovršeno, n. pr. skupnostne lastnosti stvari, vrednost, cena in denar, javni svet in javna raba, poglavje glede pravih poslov, njih oblike, dobroverno ravnanje itd., druga manj važna, n. pr. zaštita pravic, naročilo (modus) so izdelana premalo. K tej splošni oceni naj dodam nekatere podrobne opombe:

Pravica kot objektivni pojem ni moč in volja poedinca, ampak možnost uveljavljanja; le z aktom uveljavljanja kot vidnim izrazom volje preide možnost v subjektivno pravico.

Z obširno teorijo, ali gre pri pravih predpisih za pravne norme ali samo smernice, se pisec ne peča. Mesto „prožno“ rabimo boljše „gibljivo“ pravo. Tudi marginalne rubrike služijo za razlago zakona. K razlagi § 6 odz. se zakonodavčeva volja ne da posneti iz materialij, (če jih ni, tudi ni volje?) nego le iz razglašenege zakona; kaj so duhovni očetje zakona res nameravali, je irelevantno. Svojestvenost pomena besede se ne ravna le po miselnosti ob času izdaje zakona, ker je zakon sicer enkratni, ampak trajajoča izjava zakonodavčeve volje. Pod t. 65 pisec sam misli na sedanjo zakonodavčevu usmerjenost. Metode razlage bi bilo navesti pred osnovami razlage. Dogma o enotnosti notranje sklenjenega zasebnega pravnega reda je petitio principii, zlasti novi čas odkriva prevelike razpoke. Logično bo nemogoče vse metode razlage v vsakem primeru porabiti, saj se križajo, najbrž hoče pisec povedati, da jih je izčrpati. Avtentična razlaga je po piscu obvezna, je pa sploh ni, ker je taka razlaga novi zakon le smiselno. Pisec sicer odklanja pravni čut splošnosti kot vir pravice, ne obrazlaga pa odklonitve, kar bi bilo na mestu glede na novejšo slovstveno težnjo. Sodnikova vloga pri razmejitvi zasebnopravnega področja proti državi bi bila potrebna globokejših misli. Odprava ali preklic zakona, odnosno razveljava je po avtorju lahko smiselna, mišljena je pač vsebinska derogacija. K državnemu ozemlju spadajo tudi domača letala. Pojem pravne sposobnosti bi zahteval slovstvene jasnejšnosti, ali razume pisec pod tem tudi virtualno sposobnost, ne pove. Domnevo življenja pisec prej zanika kakor potrjuje, pravilno je, da take splošne domneve ni (§ 254, 256 np.). Protidokaz zoper sklep nepravdnega sodnika, ki nadomešča smrtni list, je po piščevem mnenju dopusten brez posebne obnove postopka bodisi v np. bodisi (arg. § 254 od. 1 cpp.) v cpp. Obnove postopka v np. vobče ni, ker se na osnovi drugačnega dejanskega položaja vedno lahko začne nov postopek. Službenost postopka in miselnost § 237, 238, 239 np. napotuje pač na np. Kdo naj bo toženec v pravdi? Zgolj proglasitev za mrtvega ne zadostuje, da bi se zakon smatral za razvezan, toda ne, ker je odločba (ne „razsodba“) potrdilo dejstev, ampak ker si je zakon zadevno rešitev pridržal (§ 235 np.). Odločba po § 9 zak. z dne 16. feb. 1883 drž. z. št. 20 v zvezi s § 112 odz. ne more biti samo potrdilo, da je pogrešanec umrl (in da je torej zakon po § 111 odz. naravno prenehal), ampak sodišče izreče, da je zakon smatrat za razvezan, ni torej le potrdilo dejstva, temveč oblikovalne narave in posledice, saj če sodišče predlog na razvezo zavrne, iz tega ne sledi še nujno, da zakon traja naprej, le zopetna poročitev je nedopustna. Predlog na razvezo zakona se lahko stavi posebej.

Pri omejitvah pravne sposobnosti bi bilo obravnavati vpliv nalezljivih bolezni.

Napis § 184 np. (in III/2 unp.) ni napačen in se ne misli na svojeupravnost, ampak na normalni primer odvzema svojepravnosti, kot sinonimnemu pojmu polnoletnosti. Pisec ne pove lastnega mnenja, ali izven oskrbe staršev živeči otroci lahko z darili razpolagajo. To bo odvisno pač od značaja in vrednosti darila. Pri obravnavanju starosti se je pozabilo navesti kot pravno važno 40. in 60. leto. Preozko tolmači kriterij pri derogacijski klavzuli čl. 2 od. 2 unp., ko meni, da § 4—6 (prav § 4 od. 2 in § 6) p. r. veljajo naprej; predmet je odvzem samopravnosti, t. j. pogoji in postopek za preklic; ti so novo urejeni v čl. 15—18 unp., kjer so določene materialnopravne posledice. Da veljajo § 176, 568, 718, 1210, 1494 odz. tudi za preklicane radi umobolnosti in slabomnosti, pametna razlaga (§ 7) ne bo zanižala. Da pa za preklicance po čl. 16 od. 1 št. 2 unp. spet velja § 569 odz., je pač posledica, urejena v čl. 16 od. 2 l. c., ki je tudi v skladu s § 78 zb.; gotovo pa pri polni reformi te možnosti kot pravne posledice niso samostojni predmet, potreben rešitve po novem zakonu. Mesto „godni“ nedol. je rabiti zakoniti izraz „dorasli“ nedoletniki čl. 16 od. 2 unp.).

Pri realnih pravicah označuje pisec njihov pojem, ne razpravlja pa o načinu pridobivanja. Sem bi spadal nauk o real. bremenih. Jeli § 275 odz. po np. prizadet, se pisec ne izjavlja. Če se zahteva pristanek 25 letnega gluho nemca, ki ni slaboumen, za postavitvev skrbnika, potem ne bo derogiran. Številne omejitve policijske narave v razpolagalni sposobnosti v zakonodaji glede prebivalstva bi bilo dobro omeniti n. pr. uredbo deželne vlade o varstvu umetnin Ur. L. 1921 64/128. Zbiralno imovino smatra pisec za fiduciarno, ne pove pa, komu so zbiratelji obvezni. Če se k imovini pridruži dopustni namen in organizacija, imamo vse znake pravne osebe! Osebo jamstvo na zunaj je quaestio facti. Usode imovine pravnih oseb pri delitvi državnega ozemlja se pisec ne dotika. razpolagalna pravica sorodnikov glede mrličevega trupla ne bo zasebnopravne narave. Lovne stvari smatra pisec za pridržane državi, dokler niso ujete; § 295 odz. zato ne daje osnove, nasprotno, smatra jih za nepremične.

Pri predmetnosti stvari bi bilo obravnavati položaj bogoslužnih stvari, pokopnih pravic, pokopališč, cerkvenih stolov itd. Piščevo mnenje, da šele upravni akt pot napravi javno, ima veliko za sebe, odrine pa vso dosedaj nasprotno sodstvo, ki pa je res rado javno rabo zamenjavalo z zasebno pravico. Navadno gre le za dokaz, da se pot ni izvrševala kot zasebna pravica, preko tega pa sodba glede javnosti ne more imeti pravnega učinka. Definicija premične stvari je pomotna: premakljivost ne sme tangirati substance, možnost poškodbe pri premaknitvi ni odločilna. Namesto „oprave“ se je udomačil izraz „dajatev“ (pozitivna storitev, neg. opustitev). Gospodarski namen kot razlog povezanosti pri „celotini“ pride premalo do izraza, enako ne pri ustvaritvi krajevne vezi pri priteklinah ter trajnosti namembe. Razpravljeni bi bilo pri celotini, koliko je skupna ali posebna imovina lahko predmet razpolaganja ter obveze. O prestanku priteklinskega jamstva razpravljeni je pisec prezrl. Dodati bi bilo, da se po § 67 zav. zak. pritekline lahko zavarujejo kot premičnine za sebe. V § 78, 79 np. navedena vrednost je konkretna, prometna in ni identična z ono po § 305 odz. Med absolutne pravice bi kazalo naštetiti tudi avtorske in rudosledne pravice. Priznanje osebnostnih pravic po kaz. pravu je razveseljivo in pravilno; generalno pravno zaščito po vzorcu § 28 švic. obvez. prava bi nam lahko nadomestila bolj gibčna praksa. Odvetniška pisarna ni podjetje; odvetništvo je poklic javnega reda. Svojina na podjetju kot

imovinsko cenljiva pravica pridobiva vedno bolj na priznanju, kazati bi bilo na zaščito v zak. neloj. konk. Derivatívna pravica je „izvedena“ pravica („izvedenke“) ne „odvedena“ (kam?).

Pri odgovornosti železnic itd. gre manj za podjetniško odgovornost, kakor za več, za takozv. „prometno odgovornost“, ki se razvija kot posebna pravna panoga. Pisec navaja nov pojem „slučajnosti“ napram „naključju“, toda naštetí primeri so premalo tipični za kreacijo splošne misli in stvarne razlike ni videti. Ti primeri so presojati po § 1306 odz. Slovstvo naj čim manj obremenjuje prakso in življenje s teoretsko subtilnim razlikovanjem! Teorija o juridični vzročnosti in od pisca zastopano mnenje določítve vzročnosti po pravičnem preudarku po okolišnih primerah, se v glavnem cilju snideta, ker ta preudarek ni drugega kot zdravo razumevanje protipravnosti. Pravilno poudarja pisec razvoj materialnega prava v smeri, da se naj restriktivna praksa emancipira od odz. ter se priznava negmotna škoda tudi pri deliktih in posegih, kjer ni posebej omenjena, in pri poslovnih nezvestobah. Tudi glede abstraktné škode gre razvoj za tem, da se pri institucijskih zahtevkih priznava. Po piščevém mnenju naj odloča čas odprave škode, ali in kako se naj upošteva pri tem že izgledi izvršbe? V takih primerih pač naturalna reparacija ni več „na mestu!“ Posebne določbe glede prometne odgovornosti imajo n. pr. zrakoplov. zak., zakon o odgovornosti železnic, kar bi bilo obravnavati. Pri pravnih poslih poudarja pisec skladnost zakonodavčeve volje z voljo strank, poudarek pa leži na volji strank, ki ji zaradi tega zakon priznava pravne posledice. Obširnega slovstva k vprašanju, ali je volja strank merodajna za pravni učinek, se pisec vobče ne dotika. Kot pravnotvorna upravičenja pojmuje pisec primere, ki smo jih razumevali kot pravna dejanja v ožjem smislu, kamor spadajo različne izjave volje ali tudi pravnoučinkovitega ravnanja (n. pr. vera, biti lastnik); toda vsi nauki okoli pravnih poslov so slovstveno sporni in premalo izklesani, tudi se jim pripisuje prevelika teoretska važnost. Najbrž zato se jim je pisec tudi ognil. Mogočnost in dopustnost procesnih dogovorov se ravna po piščevém mnenju po procesnem pravu, kolikor naj učinki na tem področju nastopijo. Toda sklepanje se izven procesa, zato je dejanje strank, ki niso procesna dejanja, presojati po zasebnem pravu, kolikor pa imajo procesni učinek, po procesnem pravu. Pri poslovnih predpogojih pisec ne razloži razlike od poslovnih pogojev. Če pogoj odpade, posel ne velja, če odpade predpogoj, to ni nujno. Zakonitega načela zato ni, odločilo bo zdravo naziranje poštenega prometa. Slovstveno zelo osporavani pojem takozv. poslovne podlage smatra pisec v odz. deloma fundiran, ne snuje pa iz tega spoznanja nobenih zaključkov. Spremembo razmer upažuje praksa brez omejitev pri preživnini otrok, ne pa v tem obsegu pri preživnini žene, javnopravni moment rodbinskega odnošaja stopa vedno bolj v ospredje. Ali daje pisec prednost tipičnim predpogojem ali clausuli rebus sic stantibus, ne pove jasno, enako ne, ali cl. r. s. st. priznava kot splošno načelo. Glede na načelo pogodbene zvestobe ter stalnosti jo imamo odklanjati. Če odreče razlaga volje strank, ne preostane drugega kot „narava stvari“. V tej zvezi bi bilo obravnavati devalvacijo in njen vpliv na pravne posle.

Namesto „naloga“ gre rabiti izraz „naročilo“, kakor ga naziva § 124 np. Tega nimamo le pri poslednjevoljskih naredbah, ampak pri vsaki imovinskopravni naklonitvi; pojem bi bilo razmejiti nasproti želji, nasvetu, modus simplex. O času izpolnitve pisec ne razpravlja, tudi ne o osebi upravičenca izpolnitve, niti o položaju, če izpolnitev celotno ali delno ni mogoča.

Pri nedopustnosti ravnanja bi bilo obravnavati primer, da privolitev krši dobre šege, vpliv „morale“ na dopustnost ravnanja in primere § 879 odz.

Pri razlagi pogodbene volje ne pride do zadostnega izraza, da je predpis § 915 odz. subsidiarne narave in iz načela poslovnega zaupanja rezultira institut konverzije, razen seveda pri prekanj. Pri lastnem kontrahiranju je dodati, da ga lahko zastopanec dovoljuje ali odobruje. Dvojno zastopstvo je pri zakonitih zastopnikih dopustno, dokler ni kolizije. Pri nadaljevalni dolžnosti obseg poslov ni vedno isti, pri odvetniku le neodložni posli. Nekaj besed bi zaslužilo pooblastilno razmerje zakonitih ter uradnih zastopnikov zlasti državnega pravobranilstva. Naziv napačen posel rabi pisec za rojstne nedostatke posla: napako so napravile stranke, posel je torej pomanjkljiv. Ali pisec isto-veči absol. napačnost z ničnostjo, ne pove. Izven primerov § 1396, 1402 odz. pisec pripoznavo očitvidno odklanja, dasi se ne peča s teorijo, ki smatra za konstitutivni učin zadostno resno zatrtjevanje pravice. Sodna praksa priznanju načelno ne priznava pravnotvornega učinka, ker je prestrog.

V nauku o zastaranju ni prikazano zastaranje predpisa in izterjave javnih dajatev; pri primerih krajše zastaralne dobe takozv. terjatvah dnevnega prometa ali tekočih terjatev ne obrazlaga pisec razlogov krajše dobe. Poudariti bi bilo, da sem ne spadajo samo tekoči, ampak tudi redki posli in za večje zneske.

Popolnoma je pisec spregledal obravnavati razliko med zastaranjem in prekluzijo, odnosno primere zakonite „Befristung“, dasi spornost zadevne teorije in prakse to nujno zahteva, zlasti ker novejša praksa prekluzivnih rokov enako zastaranju ne upošteva več po službeni dolžnosti, k čemur bi se pisec moral izjaviti.

Zastaralne pogodbe omenja le smiselno, ko se omejuje na citacijo § 1502 odz. Toda če se stranke ne morejo vnaprej odreči zastaranju, ali dogovoriti daljših rokov, je pa bilo odgovarjati na vprašanje, ali se smejo vnaprej dogovoriti posebne zastaralne ovire. O tem pisec molči.

Vprašanje, ali zastara pravica ali zahtevek ali tožbena pravica, pisec postavlja, pa ne rešuje; o tem bi bilo glede na § 1451, 1479 odz. razpravljati (najsi gre za opustitev tožbe ali neizvrševanje pravice, vedno zastara le pravica).

Pri ročni zastavi (1485 odz.) se ne obravnava, ali in kdaj neha osebno in stvarno jamstvo in če se nanaša odložitev zastaranja tudi na obresti, zlasti ker praksa to — nepravilno — dopušča.

Razlog daljšega zastaranja so tudi duševne napake. Zato velja § 1494 odz. tudi za osebe, preklicane po čl. 16 št. 1 unp.; pisec smatra to za sporno. Ne tožba, ampak sodba predpostavlja, da je zahtevek že dospel (§ 502 cpp.). Ne razpravlja se o vplivu delne tožbe na zastaranje; prekine samo delno, če se ne zahteva ugotovitev celote. Pri ugotovitvenem zahtevku (glede katerih se nezastarljivost le smiselno omenja) smatra pisec prekinitev redoma za izključeno, drugi pisci jo dopuščajo, kar bo pravilneje (gl. incidentne ugotovitve), če ustreza postopna oblika redni naravi uveljavljanja. Žgolj pridružitve kazenskemu postopku ni zadostna za prekinitev, ker treba v primeru zavrnitve na pravdno pot še vložiti tožbo. Kaj so „pravozatorni“ ugovori? Pisec pravilno meni, da lastninska tožba ne zastara, ker pravica ni naperjena proti določeni osebi; temu nasproti meni del starejšega slostva, da lastninski „zahtevek“ zastara. Stališče pisca bi bilo zato podpreti: ni spora, da lastninska pravica ne zastara, logično torej tudi tožba ne more. Tako odz.

Pri prištetju zastaralne dobe bi bilo obrazložiti, zakaj sprejema načelo sorazmernosti. Po namenu zakona bi šlo n. pr. pri prištetju od nefavorizirane osebe na favorizirano za podaljšanje za 10 let. Odločila je le praksa.

Dedna prijava po pisцу ne prekine zastaranja, razlogov pisec ne pove. Drugi menijo, da prekinitev lahko nastopi, če se spor po § 98, 100 np. nadaljuje pred rednim sodiščem. Stališče pisca bi bilo podpreti z razlogi; je pravilno, ker kljub pravdi ter prisojilu lahko grozi dedinska tožba močnejšega dediča, ki je do zastaranja odprta. O zastaranju pogojnih in odloženih zahtevkih, vplivu odpovedi na zastaranje bi kazalo razpravljati. Preskromno je navedeno, kaj in zakaj naj spada pod „letne“ dajatve (§ 1480 odz.) in v katerem obsegu in kaj vse šteje kot tekoča terjatev pri krajšem zastaranju.

Pri judik. obligaciji je izostalo, da velja isto glede zastaranja tudi če gre za pogodbo, ki je izvršilni naslov (n. pr. not. akt). Ali je treba pri pravnomočni sodbi izvršljivosti? O tem pisec ne govori, ne o tem, kako zastarajo pri ponavljajočih se dajatvah sodbene dajatve, zlasti če obsoja sodba na bodoče dajatve. Ne obravnava se, kako se prekine zastaranje izvršljive terjatve in ali je izvedba izvršbe po § 1497 odz. potrebna.

Ne peča se pisec s primerom počivanja sodstva po § 1496 odz., prim. nar. z dne 30. 11. 1915 št. 368.

Pri presoji pripoznave zahtevka in rednega nadaljevanja post. po § 1497 odz. preide pisec obširno slovstvo ter judikatur; na procesne predpise se je res ozirati, ali le smotrno. Vodilna misel more biti le, naj prekinitev odpade le, če je tožitelj trajno nedelaven, tudi če se n. pr. po mirovanju tožba ne povzame v zak. roku, ni nujno, da prekinitev ne nastopi; „redno“ se ne nanaša na pravdo ampak na pametne življenjske prilike. Praksa tu spet šepa za življenjem.

Pravne institute, ki spadajo kot zasebnopravni pod zaščito pravic, bi bilo obravnavati, zlasti materialnopravne predpogoje pravozaščitnega zahtevka, dej. stan potreba, možnost zaščite, ki jih je ločiti od procesnih predpogojev. Če so ti podani, se na osnovi zasebnega prava lahko uveljavlja „tožbena pravica“. Oba zahtevka sta naperjena proti državi, drugi kot procesni istočasno proti določenemu nasprotniku, kar je treba razlikovati. Tosmerno ogromno slovstvo pisec preide, mogoče ker ti nauki še res niso nesporno dograjeni.

Če poudarja pisec procesualni interes pri tožbi in predlogu, misli najbrž na potrebo zaščite. Smo istega mnenja s piscem, da so dokazni dogovori dopustni, le kolikor jih zakon izrečno dopušča, toda kateri jih dopušča? Dogovori o pomenu kakega izraza se mi pa ne zde zasebnopravne narave, saj prejudicirajo sodni oceni, in praksa, ki tolerira tudi dogovore o dokaznem bremenu ter dokaznih sredstvih, spregleda, da o procesnih kot javnopravnih normah stranke ne morejo razpolagati in da je dokazna ocena ne samo pravica, ampak dolžnost sodišča.

Ip. in stz. šteje pisec med civilni sodni postopek, ki ga loči v razsodni in izvršilni, ne navajajoč zato posebnih razlogov. Pravni značaj ip. in stz. že dolgo ni več tako sporen. Dozoreva naziranje, da so tipi nesp. post., ki stoje snovno na meji procesnega in materialnega prava. Po pisцу pogrešamo splošno pravilo za razmejitve med cpp. in np., ki je jasno vsebovano v § 1, 263 np., tako da so v dvomu civilne zadeve odkazane v področje pravnega sodnika; da pravnopolitično razlogi in življenje silijo v nasprotno smer, de lege lata ne sme motiti. Pojma udeležencev ip. in np. pisec ne razmotriva, pojem je zgoľ procesnopravne narave. Vsebina tožbe ne spada v splošni del, pač pa obravnavanje vrst tožba, ne gre pa samo za tožbe, ampak tudi za pred-

loge. Dajatveni, ugotovitveni in oblikovalni zahtevek bi bilo zato obravnavati tudi za obseg np. Trditev, da spore o računih zak. zastopnikov in varuhov odloča pravdni sodnik, je omejiti glede na § 175 np.

O materialnopravnih učinkih procesnega razmerja, — pojem je v slovstvu še zelo sporen, — menimo, ne gre govoriti, ker se ti učinki naslanjajo na zasebnopravne norme, le dejansko navezujejo na faze procesnega razmerja. Pisec je to spregledal. Zelo kratko se obravnava nauk o pravnomočnosti, pojma pravnomočnosti za področje np. pa pisec nedosledno ne obravnava; k splošnim naukom bi bilo šteti tudi vrste sodb, njih nadaljnje učinke, inozemske sodb (izvršljivost, učinek dej. stanu), vpliv poštenosti na pravnomočne sodb itd.

Lapidarno se obravnava zavarovanje pravic in zahtevkov po ip.; med pravnozaščitne zahtevke nasproti državi spada tudi zahtevek na zavarovanje dej. okolnosti (§ 480 cpp.), razen tega različna zavarovanja po np., česar pisec ne obravnava.

Formalni nedostatki notranje vrednosti knjige ne morejo zmanjšati, zadevajo pa občo vrednost kot lepotni pogreški. Navajanje zakonov se razločuje od dosedanjega običaja. Če pisec navaja n. pr. zak. drž. z. št. 20/1885, tedaj je s tem premalo izpolnjen namen, bralcu omogočiti hitro najdbo pravega vira. Umestno je pač le navajanje: Zakon z dne 16. feb. 1885 drž. z. št. 20 ali: Zakon o osebnih imenih z dne 19. feb. 1929, Ur. l. 110, ali n. pr. zakon o državnem pravobranilstvu z dne 12. 7. 1954, Sl. l. 68/535 (torej najprej št. lista potem šele številko vsebine, po redi kakor se pač vir išče). Tudi navajanje odstavkov kot § 878 : 2 je neobičajno. Med okrajšavami nahajamo le del navajanih zakonov, izpuščeni so n. pr. cestni in vodovodni zakoni. Poglavlja nimajo nobene označbe, označiti bi jih kazalo s §, zaradi možnosti citacije. Avtorje in odločbe gre navajati pod črto, ne med besedilom. Moti, da je vsebina na koncu mesto uvodno itd.

Navedena razmišljanja nas napeljujejo do zaključne sodb, da je pisec hotel podati osnovni oris veljavnega prava in da je ta uspeh v polni meri dosegel. Knjiga bo predvsem dragocena za učne namene akademskega naraščaja, tudi v praksi in poslovnem svetu bo dober vodnik, zlasti kolikor so jezikovne ovire duhovno kontinuiteto s prejšnjim stanjem pretrgale. V naši pravni zgodovini bo knjiga zavzela kot važen mejnik za nadaljnji razvoj našega pravnega življenja vedno častno mesto. Zato se pozdravom te knjige ne moremo boljše pridružiti kakor z željo, da bi ji kmalu sledili še prikazi drugih delov.

Dr. Anton Štuhec.

Vodopivec - Černe Katja: Statistična metoda v kriminalni etiologiji. Disertacija za dosego doktorske časti na juridični fakulteti v Ljubljani, 1944, ss. 182. Samozaložba.

Gornja disertacija razpravlja o nelahkem vprašanju. V domači strokovni literaturi pač nima predhodnika, ki bi to tako izčrpno in sistematično obravnaval. Po svojem predmetu spada tako v kriminologijo kakor tudi v statistiko. Obvladanje omenjenih znanstvenih disciplin kakor tudi osnov višje matematike je tedaj pogoj za uspešno obravnavo tega vprašanja. Pisateljica je svoje delo zasnovala na široki znanstveni podlagi. Poleg sodnih spisov, ki so ji služili kot snov statistične obdelave, je kritično proučila še 112 domačih in tujih strokovnih del. Že ta veliki izbor strokovne literature priča o pisateljičinem širokem znanstvenem obzorju, ki je morala skozi ta labirint več ali manj medseboj si nasprotujočih znanstvenih mnenj in naziranj, da je končno lahko prikazala pravo sliko o vprašanju.

Sistematično se deli disertacija na splošni in posebni del; na koncu pa so ji pridejani razni računi in statistične tabele. V prvem, splošnem delu obravnava pojem kriminalne etiologije, ki jo ima za nauk o vzrokih oz. činiteljih zločinstvenosti. Te vzroke pa moremo poznati šele tedaj, kadar na podlagi številnih opazovanj vseh nam znanih sestavin osebnega in družbenega življenja z večjo ali manjšo verjetnostjo izločimo one, ki očitujejo posebno krimogeno zveznost. V poglavju o metodološkem proučevanju obravnava najprej kriminalnoetiološke obrazce, ki tvorijo prvo stopnjo sistematičnega zbiranja podatkov za poznejšo praktično statistično obdelavo; za tem proučuje še posebej pomen in vlogo statistike v kriminalni etiologiji. Po pisateljičinem mnenju je tedaj glavna vloga kriminalnoetiološke statistike preskušnja hipotez, ki so jih postavili na podlagi realnega, toda nesistematičnega opazovanja množstvenih, za kriminalno etiologijo važnih pojavov. Statistika nam tedaj služi zgolj kot sredstvo, podobno kakor fiziologu mikroskop.

Posebni del nam predstavlja poskus uporabe statistike v kriminalni etiologiji. To je posebna razprava o 145 osebah, ki so bile obtožene zaradi naklepnih kaznivih dejanj zoper življenje v območju ljubljanskega okrožnega sodišča v letih od začetka 1925 pa do 1941. Že na prvi hip se nam zdi, da je gornje število primerov pač premajhno za statistično proučevanje, ki se vendar bavi le z mnogoštevilnimi pojavi. Tega se pisateljica tudi sama zaveda, ko pravi, da bo treba tako dobljene izsledke še preveriti na obširnejšem statističnem gradivu. Če se zavedamo, da znanstveno urejene jugoslovanske kriminalne statistike sploh ni bilo (kajti kriminalnostatistični podatki v „Statističnem godišnjaku“ nam zaradi premajhnega razlikovanja poedinih krimogenih činiteljev pač ne morejo služiti za znanstvena, zlasti še za kriminalnoetiološka raziskavanja), potem bomo še bolj cenili delo in napor pisateljice, ki je morala sama zbirati iz sodnih spisov vse podatke ter jih tudi pripraviti za statistično obdelavo. Pri zbiranju pa je zopet pogrešala enotnih in za znanstveno uporabo prirejenih obrazcev, ki bi jih morala justična uprava predpisati za sodišča in jetnišnice v kriminalnoetiološke svrhe, kakor to imamo že v nekaterih drugih državah. Tako so ji ostali sodni spisi kot edino dostopno gradivo. Če so zaradi tega kriminalnoetiološki zaključki te disertacije za gornje območje razmeroma majhni, je disertacija vendar pomembna iz drugih razlogov. Pisateljici se je namreč posrečilo dokazati sledeče: 1. da je matematična statistika tudi v kriminalni etiologiji kakor v kriminologiji sploh neobhodno potreben metodološki pripomoček in 2. da je kriminalnoetiološka statistična obdelava pogoj, da spoznamo resnične vzroke zločinstvenosti na določenem prostoru in v določenem času.

Predmet statistične obdelave v tej disertaciji so sledeča naklepno izvršena kazniva dejanja: umor, detomor in izpostavitve smrtni nevarnosti. To vrsto zločinov je pisateljica izbrala za svojo obdelavo zaradi tega, ker moremo ravno pri teh zaslediti najrazličnejše vplive, pri katerih bo lažje presoditi pomen statistične obdelave kakor pa pri onih kaznivih dejanjih, pri katerih je že vnaprej mogoče domnevati, da je bil odločilen le vpliv pretežno ene in iste vrste vzrokov, kot so n. pr. gospodarski vzroki pri kaznivih dejanjih zoper imovino. Njeno delo je bilo poleg pomanjkanja pripravljenega statističnega gradiva precej otežkočeno tudi zaradi menjave kazenske zakonodaje po l. 1929. Zato je bilo treba spraviti razliko med avstrijsko in jugoslovansko kazenskopravno zakonodajo (zlasti, kar se tiče zunanega dejanskega stanu glede gornjih zločinov) na enoten imenovalec, da morejo priti za statistično obdelavo v poštev.

Pisateljica obravnava nato zaporedoma biološke činitelje, nato okolje, prejšnje kazni in zaključuje s sociološkimi vzroki kaznivih dejanj. Pri tem je prišla do sledečih zanimivih zaključkov: 1. Biološki faktorji. Moški izvrše pri nas več umorov kakor ženske. Zadevno razmerje med obema spoloma je 3:1. Izvzeti so seveda detomori, kjer prihajajo že po zakonu kot neposredne storilke v poštev le žene. Glede starosti storilcev je dognala, da so moški že zgodaj prišli v položaj, da so postali morilci. Nasprotno pa so to postale žene v mnogo kasnejši življenjski dobi. Seveda to zopet ne velja za detomore, kjer prihajajo kot storilke v poštev skoraj izključno le mlade, neomožene žene. Glede telesnih in duševnih anomalij storilcev pisateljica ni prišla do zanesljivih zaključkov. 2. Pri okolju je ugotovila, da zločinstva zoper življenje vobče ne kažejo velike zveznosti s slabim gospodarskim stanjem storilcev, kakor moremo to dognati n. pr. pri kaznivih dejanjih zoper imovino. Zopet moramo izvzeti detomore in verjetno tudi izpostavitve, kajti glede njih moremo domnevati, da so tudi ta dejanja v veliki meri odvisna od storilčevega gospodarskega položaja. Večinoma so tu storilke nezakonske matere. Glede izobrazbe storilcev pisateljica ni prišla do končnega zaključka; to pa zaradi tega, ker ni imela na razpolago izkustvenih podatkov o inteligentnosti in šolskih uspehih statistično proučevanih storilcev. Vendar pa je iz celotnega gradiva razvidno, da gornjih zločinov običajno ne vrše ljudje z višjo izobrazbo. S tem v zvezi je treba proučiti tudi poklicno razdelitev storilcev. V skupini umorov prevladujejo kot storilci pripadniki industrijsko-obrtnih poklicev, nato pridejo kmetje, mnogo manj pa so pri teh udeleženi pripadniki trgovinske-kreditne-prometne skupine. Pri detomorih je izkazana nadpolovična udeležba služkinj, tem sledijo kmečke žene (24%) in za njimi delavke (14%). Število izpostavitev je bilo premajhno, da bi mogli iz njega izvajati kakršne koli večje zaključke. 3. Pri socioloških vzrokih zločinov skuša pisateljica razlikovati med pojmom psihološkega nagiba in sociološkega vzroka dejanj, čeprav sama priznava, da med obema ni vedno mogoče potegniti ostre meje.

Omenjena kazniva dejanja ima pisateljica med vsemi za najbolj zavržna. Verjetno bi jih bilo mogoče skrčiti na najmanjšo mero že s samo preobrazbo okolja. Pri tem pa je treba poudariti pomen izobrazbe, tako v moralnem kakor tudi v čisto praktičnem smislu, ko gre predvsem za pripravo za bodoči poklic (s. 150).

To so v glavnem praktični izsledki disertacije, kolikor se nanašajo na razmere območja ljubljanskega okrožnega sodišča. Mnogo večja pa sta pomen in vrednost disertacije v metodološkem oziru. Že zgoraj smo omenili, da nam je pisateljica s tem pokazala možnost in vrednost uporabe matematične statistike v kriminalni etiologiji. S tem, da poznamo vpliv poedinih bioloških in socioloških činiteljev, na večjo ali manjšo stopnjo zločinstvenosti v določenem kraju in času, moremo pravilno usmerjati tudi našo borbo za pobijanje zločinstvenosti.

Disertacija sama je pisana strogo znanstveno. Vendar moramo pri njej grajati preobširno uporabo tujk, ki jih lahko nadomeščamo z dobrimi domačimi izrazi. Tujkam se sicer v znanstveni literaturi ne moremo vedno izogniti, vendar pa lahko opustimo take kot so n. pr. instrument, interpretacija, ekonomski delikti, frekvenca, signifikantnost, distribucija itd. Toda to so formalne hibe, ki kvarijo le slog disertacije. Premalo jasno in znanstveno podprto pa so razmotrivanja o svobodi volje, ki jo ima za predpostavko z ničemer dokazano in z ničemer potrjeno (s. 38.) ter o v filozofiji tako spornem vprašanju determinizma in indeterminizma. V filozofiji vlada že od nekdaj o tem velik spor; v obeh taborih imamo velike duhove, tako da je treba z

znanstvenimi razlogi enih in drugih vsekakor računati in zaradi tega ta vprašanja tudi zahtevajo temeljitejšega in bolj jasnega obravnavanja. Sicer bi jih pa lahko brez škode za delo izpustila.

Vendar pa predstavlja navzlic tem ne bistvenim hibam disertacija, ki jo je pisateljica pred fakulteto javno branila s summa cum laude, resno znanstveno delo, ki kaže tudi na strogo merilo ocenjevanja znanstvenih del ustanove, ki jo je kot uspelo odobrila.

Dr. R. Trofenik.

JUDr. Kop František: Vývoj metropolitní pravomoci v církvi západní. I. — Česka akademija znanosti in umetnosti. Praga 1941. Vel. 8°, str. 124.

Pisec si je zastavil nalogo, obdelati v obširni monografiji razvoj jurisdikcijske oblasti metropolitov (t. j. predstojnikov cerkvenih pokrajin) v zapadni Cerkvi od njenih zgodovinskih začetkov pa vse do pravnega stanja, kakor ga ureja sedaj veljavni cerkveni zakonik (codex iuris canonici). V tem cilju sledi smernicam velikega pravnega zgodovinarja in kanonista U. Stutza (pod čigar močnim vplivom je tudi novejša češka cerkvenopravna veda), ki je zahteval pri znanstveni obravnavi pravnih problemov strogo ločitev njihovih pravnozgodovinskih in pravnodogmatičnih prvin. Pisec ima zato namero, podati najprej pravnozgodovinsko razvojno ozadje izbrane snovi, nato pa njeno sedanjost pravnodogmatično obdelavo, ki naj tako pridobi na globini in zanimivosti. Doslej objavljeno delo obsega samo prvi najkrajši del pravnozgodovinskih izvajanj. Podaja oris, kako so zaradi praktičnih potreb po običaju nastale cerkvene pokrajine kot zveze škofijskih cerkvenih občin, v katerih se je povzpel škof glavnega mesta cerkvene pokrajine, ki je bilo večinoma tudi glavno mesto dotične državne pokrajine, do neke višje oblasti nad ostalimi škofi, katero je izvrševal bodisi sam, bodisi skupno z ostalimi škofi svoje pokrajine na pokrajinskih sinodi; kako je ta prva višja cerkvena organizacijska enota dobila zakonsko priznanje na prvem vesoljnem cerkvenem zboru v Niceji (325) in kako je do kraja 5. stoletja na zapadu pričela prihajati čedalje bolj v odvisnost rimskega škofa, čigar primacialna vodstvena oblast se je tedaj že občutno začela uveljavljati. Že to delo daje piscu priliko, da pokaže svoje odlike. Prva je ta, da daje pisec prednost težkim, zamotanim, pri tem pa razsežnim vprašanjem, ki segajo prav v ustavne osnove zapadne Cerkve. To velja vsaj za tisti čas, ko še ni povsem ustaljeno pravno razmerje med rimskim in ostalimi škofi. Ta neustaljenost prihaja do izraza v menjajočem se episkopalnem ali papalnem pojmovanju Cerkve, ki se enkrat zamišlja kot zveza škofij ali vrhovna zveza v pokrajine združenih škofijskih zvez, katerim načelujejo metropolit, drugič kot enotno, centralistično izgrajeno občestvo, katerega na zunaj predstavlja papež. Pri vsem tem pa je treba še stalno imeti na umu vpliv, ki ga je imela na ta notranja cerkvena ustavna vprašanja svetna oblast. Zato zahteva pravnozgodovinska plat razprave dobro poznavanje splošne cerkvene in cerkvenopravne zgodovine posebej, poleg tega pa še ustrezne svetne zgodovine in ostro razčlenbo centralističnih in konfederacijskih stremeljenj, porajajočih se v cerkvi bodisi iz notranjih povodov in pobud bodisi pod zunanjim vplivanjem svetne oblasti. Tej nelahki nalogi je pisec popolnoma dorasel. Stvarno prikazuje razvojna stremljenja za prvih pet stoletij, kjer vpliva svetne oblasti v tej smeri še ni toliko čutiti, pač pa je v ospredju boj škofov proti naraščanju metropolitove moči, kar daje rimskemu škofu priložnost, da čedalje uspešneje uveljavlja svojo vrhovno cerkveno vodstveno oblast na zapadu. Obširno in kritično se pisec pri tem poslužuje mero-

dajnih virov in slovstva. Tvarina je podrobno zajeta in smiselno razporejena v posamezna poglavja. Na njih koncu so vedno glavna dognanja strnjena v nekaj jedrnatih stavkov, kar je preglednosti izvajanj zelo v prid. Želimo piscu, da bi mogel kmalu objaviti vse svoje delo, ki bo lepo obogatilo cerkvenopravno slovstvo. V korist stvari bi bilo, če bi pisec nato podal svoja dognanja vsaj v izvlečku še v kakšnem drugem jeziku, da bi tako postala dostopnejša širšemu krogu čitateljev.

Dr. Gorazd Kušej.

Dr. Eberl Erik: Ali določba zadnjega stavka 2. odstavka § 5 zakona o lovu res ovira zaokrožitev (arondacijo) sosednjega lovišča? Ponatis iz Lovskega Zbornika, Ljubljana, 1944.

Ekonomist, Zagreb, 1944. God. X. br. 1—3.

Mjesečnik, Zagreb, 1944. God. LXX. br. 6.

Mjesečnik, Zagreb, 1944. God. LXX. br. 7—8.

Mjesečnik, Zagreb, 1944. God. LXX. br. 9.

Mjesečnik, Zagreb, 1944. God. LXX. br. 10.

Mjesečnik, Zagreb, 1944. God. LXX. br. 11.

Dr. Sajovic Rudolf: Izvršilni postopnik. Tolmač k zakonu o izvršbi in zavarovanju. Društvo Pravniki. Ljubljana, 1944. Str. XII + 560.

Dr. Vilfan Sergij: Očrt slovenskega pravnega narodopisja. Ponatis iz Narodopisja Slovencev. Ljubljana, 1944. Str. 217—262.

Razne vesti.

Vseučiliški profesor Aleksander Maklecov — šestdesetletnik, Redni profesor za kazensko pravo in kriminologijo na pravni fakulteti v Ljubljani **Aleksander Vasiljevič Maklecov** je dne 16. novembra t. l. (po julijanskem koledarju dne 3. novembra) obhajal svoj šestdeseti rojstni dan. Rodil se je l. 1884 v Gorodnem, okrajnem mestu harkovske gubernije, kjer je bil njegov oče ravnatelj realke. Po dovršeni klasični gimnaziji v Penzi se je vpisal najprej na filološko, nato pa na pravno fakulteto univerze v Harkovu. Pravne študije je dovršil l. 1908 z odličnim uspehom. Že kot visokošolec se je s posebno vneto zanimal za kazensko pravo. O tem priča tudi, da mu je univerza kot visokošolec podelila zlato kolajno v priznanje za odlično ocenjeno znanstveno delo „Vrste krivdnih oblik v kazenskem pravu“. Po dovršeni pravni fakulteti se je začel pripravljati za znanstveno kariero, hotel je postati profesor prava. Tako je l. 1912 napravil z odliko vse izpite za magistranda kazenskega prava in kazenski sodni postopek. Magistrand prava je imel po ruskem univerzitetnem pravu že veniam legendi, podobno kakor pri nas privatni docenti. Od l. 1912 do 1919 je predaval najprej kot docent, nato kot izredni profesor na harkovski pravni fakulteti materialno in formalno kazensko pravo. Poleg tega je bil l. 1915 imenovan še za profesorja prava na poljedelski visoki šoli v Novem Aleksandrijsku pri Harkovu. L. 1914 je šel kot štipendist ruske vlade v Berlin, kjer je delal v seminarjih slovitih profesorjev kriminalistov in internacionalistov Franca v. Liszta in Jožefa Kohlera. Ker je kmalu nato izbruhnila vojna, je moral svoje znanstveno delo v inozemstvu prekiniti ter se vrniti v domovino.

V marcu 1920 je zapustil Rusijo. Najprej se je naselil v Jugoslaviji. Tu je posloval kot upravniki ruskega šolskega odseka. L. 1922 pa

je postal profesor kazenskega prava na ruski pravni fakulteti, ki so jo osnovali pod okriljem Karlove univerze v Pragi. Na naši pravni fakulteti se je kaj kmalu izkazala nujna potreba po še enem predavatelju kazenskega prava. Ko je fakulteta iskala zato primerne kandidata, sta jo opozorila na našega jubilanta znana kriminalista prof. M. Čubinski, takrat profesor kazenskega prava v Subotici, in praški profesor A. Mirička. Tako je bil prof. Maklecov l. 1926 pozvan, da predava kot kontraktualni izredni profesor kazensko pravo in kriminalno politiko na pravni fakulteti v Ljubljani. Po svojem prihodu se je kaj kmalu vživel v naše družabno in znanstveno življenje; njegove razprave so se začele pojavljati v naših znanstvenih časopisih. V decembru l. 1930 je bil imenovan že za rednega univerzitetnega profesorja.

Profesor Maklecov je kot pravni pisatelj zelo plodovit in v svoji stroki vsestranski. Poleg pozitivnega kazenskega prava se je bavil tudi z vprašanji kriminalne politike, s prav posebno vnemo pa s kriminologijo. Na tem področju je priobčil tudi celo vrsto temeljitih razprav, ki tvorijo sestavni del njegovega „Uvoda v kriminologijo“, ki čaka še natiska. Ko smo l. 1929 dobili nov kazenski zakonik, je začel prof. Maklecov s posebno vnemo razpravljati poedina vprašanja o dogmatiki novega kaz. zakonika. Tako je napisal o tem več razprav načelnega značaja, med te spada tudi „Novo kazensko pravo Kraljevine SHS. Idejne osnovne reforme“, (SP 1929). Zlasti temeljite in obširne so njegove razprave o novih sankcijah, ki jih je pri nas uvedla kazensko-pravna reforma. Tu moramo omeniti znano monografijo „Očevalne odredbe v sistemu modernega prava“, (SP 1932), ki velja o tem vprašanju kot temeljno delo v jug. kazenskopravni literaturi. Dalje „Pravna narava odredb zoper otroke in mlajše maloletnike v kazenskem pravu kr. Jugoslavije“ (ZZR IX). „Pravna narava prisilne objave sodbe“ (ZZR XI), „Trializem sankcija u jug. krivičnom pravu“, (Pravosudje 1934). Sploh pa je s posebno pozornostjo obravnaval vprašanje očevalnega in mladinskega kaz. prava. Poleg tega se je bavil še z drugimi pravnimi vprašanji, ki jih je prinesla seboj reforma kazenskega prava. Iz filozofije in logike kazenskega prava moramo omeniti razpravi „Interpretacija kazenskega zakonika v jugoslovanski sodni praksi“, (Razprave Slov. Akademije 1941) in „Analogija v kazenskem pravu“ (SP 1935). Kot protitež intenzivnega razpravljanja o pozitivnem pravu se mu je javilo področje kriminalne politike in kriminologije. Iz teh panog je tako napisal razprave načelnega značaja, ki zadevajo sistematično in klasifikacijo ved, kakor tudi o poedinih problemih, kakor so n. pr. vračunljivost, osebnost zločinca, o psihoanalizi, o vplivu tiska na zločin, o ženi in zločinu, o kriminalni sociologiji in etiki, kriminalni pedagogiki, tipologiji zločinov in kriminalni etiologiji itd.

Posebej pa moramo omeniti med njegovimi slovenskimi deli knjigo „Sistem celokupnega kazenskega prava“. Za ta odlični učbenik je prispeval prof. Maklecov splošni del in dal tako obenem s pok. prof. Dolencem mladim pravnikom uvod v kazensko pravo.

Poleg tega je stalno objavljali razprave o češkem, francoskem, nemškem, poljskem in sovjetskem kazenskem pravu; te razprave imajo več kot zgolj informativen značaj. Na drugi strani pa je tudi stalno poročal o našem kazenskem pravu kakor tudi o stanju domače kazensko-pravne vede v inozemskih strokovnih revijah. Svoje mnogoštevilne razprave je napisal v angleškem, češkem, francoskem, nemškem, ruskem, slovenskem, srbohrvatskem jeziku. Pri nas ga opazamo kot vsakoletnega sodelavca Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete, Razprav pravnega razreda Slovenske Akademije, Slovenskega Pravnika, Časa in še mnogo drugih slovenskih revij. Na tem mestu ne moremo

niti približno naštevati vseh njegovih znanstvenih del. Impozanten je pogled v knjižnično kartoteko, kjer se vrsti ime Maklecov v dolgi vrsti drugo za drugim. Tak pogled nam pove več, kot vse dolgo podrobno naštevaje poedinih del.

Kot Lisztov učenec je bil naravno pripadnik sociološke šole. Toda navzlic temu ne sledi popolnoma idej te šole. V svojem znanstvenem delu se sicer ozira na biološko in sociološko plat zločinstvenosti, vendar pa ne jemlje kriminologije naturalistično, marveč skuša najti primerno sintezo med modernimi strujami ter med klasično, ki je ne smatra za že propadlo in brezpomembno za moderno kazenskopravno delo. Kot znanstvenika in akademskega učitelja ga odlikujejo stremljenje po strogi jasnosti in strogi sistematiki, veselje do uvajanja mladih slušateljev, zlasti pa doktorandov kazenskega prava v znanstveno delo. V občevanju s slušatelji, zlasti pa pri izpitih, ga prevajajo srčna dobrota, stoichen mir in pravičnost do učencev. Poleg pok. prof. M. Dolenca je vzgojil že cel rod pravnikov, izmed katerih so danes mnogi na odličnih položajih tako v našem znanstvenem kakor tudi javnem življenju sploh.

V svoji domovini se je udeleževal tudi kot publicist v Harkovem in bil celo urednik političnih časopisov „Narodna svoboda“ in „Nova Rusija“. Bil je tudi častni sodnik mesta Harkova.

Omeniti moramo še eno lastnost, ki jasno osvetljuje slavljenčev značaj. Čim je zvedel, da mu je dana možnost zasesti stolicu kazenskega prava na slovenski univerzi, se je takoj zavedel, da mu je za to zvanje v prvi vrsti potrebno tudi znanje jezika slušateljev, katerim bo predaval. Takoj se je v Pragi z vso vnemo lotil učenja slovenskega jezika, ki ga danes že tako dovršno obvlada kakor rojen Slovenec.

Ob šestdesetletnici želi „Slovenski Pravnik“, da bi bilo g. prof. Maklecovu usojeno, da deluje še dolgo v polni moči v prosep pravne znanosti sploh, še posebej pa naše.

Društvo prijateljev pravne fakultete v Ljubljani v letih 1940 do 1944. Društvo je tudi v letih 1940—1944 nadaljevalo svojo nalogo, da čim bolj podpre izdajanje „Zbornika znanstvenih razprav“.

Posebno plodovito je bilo leto 1940. Število članov se je to leto zvišalo na 446.

Število članstva in blagajniško stanje društva v letih 1940—1944 je bilo sledeče:

	število članov	dohodki	izdatki	saldo
1940	446	37.981 din 37 p	3.412 din 10 p	34.569 din 27 p
1941	180	16.042 L 32 c	13.192 L 66 c	2.849 L 66 c
1942	154	8.250 L 26 c	4.135 L 30 c	4.114 L 96 c
1943	165	10.438 L 26 c	5.910 L 51 c	4.527 L 65 c

Društvo je prispevalo za Zbornik leta 1940 in 1941 — 30.770 din, l. 1942 — 2.900 L, l. 1943 — 5.000 L, l. 1944 — 3.900 L.

Članarina za l. 1944 znaša: 60 L za fizične osebe, 200 L za pravne osebe, 30 L za sodniške, upravne, odvetniške in notarske pripravnike.

„Odbor Društva prijateljev pravne fakultete“ prosi vse člane, naj odstopijo društvu brezplačno ali proti plačilu letnik XVI-1939/40 Zbornika znanstvenih razprav. Ta letnik je razprodan. Zato pravna fakulteta ne more več razpečavati kompletov Zbornika niti jih zamenjavati z drugimi znanstvenimi deli.

Kdor želi letnik 1939/40 odstopiti društvu, naj ga izroči nabiratелju članarine ali društvu (pisarna višjega držav. tožilstva) ali dekanatu pravne fakultete (univerza II. nadstropje, levo).“





